

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาบทบาททางการเมืองของ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน ในฐานะหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยต่างๆ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของบุคคล
2. แนวคิดเกี่ยวกับพรรคการเมืองในระบบการเมือง
3. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง
4. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองของผู้นำทางการเมือง
5. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทของสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นสากล และรัฐธรรมนูญ

แห่งราชอาณาจักรไทย

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. ประวัติพรรคประชาธิปัตย์

1. แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาททางการเมืองของบุคคล

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับตำแหน่งและหน้าที่ทางสังคม

สุพัตรา สุภาพ (2522: 52) อธิบายว่าบทบาทเป็นเครื่องโยงพฤติกรรมเข้ากับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งบุคคลต่างๆถูกกำหนดโดยสังคมให้เข้าสู่สถานภาพและผูกพันไว้กับความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่นๆ เมื่อบุคคลอยู่ในสถานภาพใดๆได้ใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของเขาที่มีอยู่คู่กับสถานภาพนั้นก็เท่ากับเขาแสดงบทบาทของเขา ดังนั้นในสังคมหนึ่งๆการที่เรากำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น เป็นการเรียกตามสถานภาพของบุคคลนั้น กล่าวคือ สถานภาพเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นๆ มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร หน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งที่เฉพาะบุคคล ทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง สถานภาพเป็นนามธรรม หมายถึงตำแหน่งจะเป็นเครื่องกำหนดบทบาทของตำแหน่งว่า ตำแหน่งนั้นๆ จะมีการกิจหน้าที่อย่างไรบ้าง ฉะนั้นเมื่อมีตำแหน่งเกิดขึ้น สิ่งที่ควบคู่กับตำแหน่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น เราอาจ

สรุปได้ว่าการที่เราเรียกบุคคลหนึ่งว่าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น จึงเป็นการเรียกตามสถานภาพของผู้นั้น ซึ่งจะเป็นเครื่องแสดงว่าเขามีสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบและขอบเขตแห่งความประพฤติตามสถานภาพของตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เขาดำรงอยู่

ดังนั้น บทบาทเกี่ยวข้องกับตัวแปรที่เกี่ยวกับลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล เช่น ความทรงจำที่แปรเปลี่ยนไปหรือการแสดงออกจากที่ดำรงตำแหน่งใดๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา รวมทั้งความต้องการความรู้สึกส่วนตัวที่เขาควรปฏิบัติในขณะที่ดำรงตำแหน่งนั้นๆ บทบาทเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมของผู้แสดงบทบาท ซึ่งเกี่ยวกับความต้องการ ความรู้สึกของบุคคลอื่น ต่อผู้แสดงบทบาทนั้นให้ปฏิบัติ หรือแสดงบทบาทไปในแบบใด บทบาทเป็นการปฏิบัติการตอบโต้สิ่งรอบตัวของผู้แสดงบทบาท

ไพบุลย์ ช่างเรียน (2516: 31) ได้สรุปสาระสำคัญของบทบาทไว้ดังนี้

1. บทบาทมีประจำอยู่ในทุกสถานภาพของสังคม
2. วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคม เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดบทบาท

การกำหนดบทบาท

3. การที่บุคคลจะทราบบทบาทได้ต้องมีสังคม (Socialization)
4. บทบาทจริงที่บุคคลแสดงนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่า จะเหมือนกับบทบาทที่ควรจะเป็นไปตามปทัสถานของสังคม เพราะบทบาทที่บุคคลแสดงจริงๆ นั้นเป็นผลของปฏิกริยาแห่งบุคคลที่ครองสถานภาพรวมเป็นบุคลิกภาพของบุคคลอื่นที่มาร่วมพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้นต่างๆ ที่มีอยู่ในเวลาและสถานที่ที่เกิดจากการแสดงบทบาท

นอกจากนี้การแสดงบทบาทของบุคคลโดยปกติจะผูกพันอยู่กับกลุ่มในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ ซึ่งเกิดได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การได้รับอิทธิพลจากกลุ่ม
2. การมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม

ฉะนั้นบทบาทของบุคคล นอกเหนือจากจะสามารถแสดงออกได้ด้วยเหตุผลเฉพาะตัว คือการมีอิทธิพลเหนือกลุ่มแล้ว ยังถูกยึดโยงกับความคาดหวังของบุคคลอื่น สิ่งแวดล้อมที่มีต่อผู้แสดงบทบาทนั้นคือการได้รับอิทธิพลจากกลุ่มนั่นเอง ในประเด็นนี้ Argryris ได้อธิบายว่า

“บทบาทของบุคคลใด ก็ คือการแสดงพฤติกรรมส่วนหนึ่งของเขาในกลุ่มสังคมที่เขาอยู่นั่นเอง บุคคลย่อมเป็นสมาชิกของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเสมอ บุคคลจะเรียนรู้แบบหรือการแสดงพฤติกรรมซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่ม และจะแสดงบทบาทแตกต่างกันออกไปเสมอเมื่ออยู่ในกลุ่มที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะความคาดหวังของแต่ละกลุ่มไม่เหมือนกัน”

สรุปแล้วบทบาท (role) เป็นเครื่องเชื่อมโยงพฤติกรรมของบุคคลเข้ากับโครงสร้างทางสังคมซึ่งบุคคลต่างถูกกำหนดโดยสังคมให้เข้าสู่สถานภาพและผูกมัดไว้กับความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น ๆ เมื่อบุคคลอยู่ในสถานภาพใด ๆ ได้ใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่ของเขาที่มีอยู่คู่กับสถานภาพใด ๆ ก็เท่ากับเขาแสดงบทบาทของเขา โดยเฉพาะผู้นำทางการเมืองมีความสามารถและแสดงบทบาทในการกำหนดนโยบายและบริหารงานรัฐบาลให้บรรลุตามนโยบายที่ได้กำหนดไว้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540: 131-141) อธิบายว่า เวลาที่เราพูดถึง “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” เรามักจะนึกถึงการทำงาน งานราชการมีตำแหน่ง “ลูกจ้างชั่วคราว” “ลูกจ้างประจำ” “ประจำแผนก” “หัวหน้าแผนก” “หัวหน้ากอง” “อธิบดี” “ปลัดกระทรวง” ฯลฯ งานเอกชนมีตำแหน่ง “เสมียน” “เลขานุการ” “พนักงานขาย” “คนงาน” “หัวหน้าฝ่าย” “ช่างเทคนิค” “ผู้จัดการ” “กรรมการบริหาร” “ที่ปรึกษา” “ประธานกรรมการ” ฯลฯ และแต่ละตำแหน่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบกำหนดไว้ชัดเจน

ใครทำงานในตำแหน่งใด ก็มีหน้าที่ตามตำแหน่งนั้น เปลี่ยนตำแหน่งเมื่อใด ก็มีหน้าที่ตามตำแหน่งใหม่ ถ้าได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น ก็มีหน้าที่ต้องทำ และความรับผิดชอบมากขึ้น ถ้าถูกลดตำแหน่งก็มีหน้าที่ และความรับผิดชอบน้อยลงและต่างไปไม่เหมือนเดิม โดยปกติคนที่ทำงานต่างก็อยากได้ตำแหน่งที่สูงขึ้นทั้งนั้นเมื่อเวลาล่วงไป ไม่มีใครที่อยากได้ตำแหน่งต่ำลง ล้วน “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” เมื่อพูดถึงเกี่ยวกับการทำงานก็เข้าใจได้ง่าย และชัดเจนดี

แต่ถ้าพูดในชีวิตสังคมของมนุษย์ว่า แต่ละขณะใดขณะหนึ่งนั้นคนแต่ละคนก็มี “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” เฉพาะตัว ทำให้เกิดความเป็น “บุคคล” หนึ่งในขณะที่นั้นๆ แต่ในขณะที่ถัดไปก็อาจมี “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ใหม่เป็นอีก “บุคคล” หนึ่งไป (ทั้งๆที่ก็ยังเป็น “คน” คนเดียวกัน) อย่างนี้อาจจะฟังเข้าใจยากสักหน่อย เพราะถ้าเทียบกับเรื่องตำแหน่งหน้าที่ในการทำงานแล้ว เราไม่เปลี่ยนตำแหน่งหน้าที่กันบ่อย ๆ ทุกวันทุกเวลา

“ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ไม่ได้มีแต่ในการทำงาน คนที่เล่นกีฬาประเภททีม ไม่ว่าจะ เป็นประเภทของชายหรือหญิง ย่อมรู้ว่าผู้เล่นแต่ละตำแหน่งต้องรู้ และการทำหน้าที่ของตนตามกติกาของกีฬาแต่ละประเภานั้น และตามแผนการเล่นที่ครูฝึก และหัวหน้าทีมชักซ้อมตกลงกันไว้ ผู้ที่เล่นผิดกติกา หรือผิดแผนคือผู้ทำผิด “หน้าที่” ตาม “ตำแหน่ง” ที่ตนได้รับ อาจถูกลงโทษถึงปลดจากตำแหน่งนั้นๆ

เด็กๆที่เล่นกันตามประสาเด็ก ก็มีการกำหนด “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ของแต่ละคน ที่ร่วมเล่น ถ้าเล่นโปลิสจับขโมย ใครเป็นตัว “โปลิส” ก็มีหน้าที่ไล่จับคนที่เล่นเป็นตัว “ขโมย” ซึ่งมีหน้าที่คอยหนี แต่ถ้า “ขโมย” ไปไล่จับ “โปลิส” ก็ทำผิดหน้าที่เล่นกันไม่ได้ จะเล่นโง่งง

มอญซ่อนผ้า งูกินหาง ฯลฯ แต่ละอย่างก็ต้องมีการกำหนด “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ทั้งนี้ว่าใครเล่นเป็นตัวอะไร จะต้องทำอะไร ฯลฯ

1.2 สถานภาพ และบทบาททางสังคมของบุคคล

เรื่อง “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ซึ่งกำหนดความเป็น “บุคคล” ในตัวอย่างต่าง ๆ ที่กล่าวมา และมีคำที่ใช้กันต่างๆ ไป แต่สุดท้ายก็มีความหมายอย่างเดียวกันนี้ในสำนวนภาษาวិชาการของสังคมวิทยาได้บัญญัติใช้คำว่า “สถานภาพ” (ตำแหน่ง) และ “บทบาท (หน้าที่)” โดยถือว่าในแต่ละขณะที่คน ๆ หนึ่งมีการกระทำทางสังคมเกี่ยวข้องกับหรือสัมพันธ์กับคนอื่นคนหนึ่งนั้น ต่างฝ่ายย่อมกระทำต่อกันไปตาม “ตำแหน่ง” และ “หน้าที่” ที่ตนมีต่ออีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ผิดอะไรกับเวลาที่คนทำงานกัน เล่นกีฬา กัน เด็กเล่นกัน หรือคนแสดงละครกัน ฯลฯ พอเปลี่ยนคนที่ติดต่อเกี่ยวข้องกับ ก็เปลี่ยน “ตัว” เปลี่ยน “บท” หรือเปลี่ยน “ตำแหน่ง” เปลี่ยน “หน้าที่” และการเปลี่ยนเช่นนี้อาจเกิดได้ทุกขณะที่เปลี่ยนคนที่มาเกี่ยวข้องด้วย เช่น นักฟุตบอล เมื่อส่งลูกให้ “เพื่อนร่วมทีม” ย่อมมี “บทบาท” หรือ “หน้าที่” ไม่เหมือนกับเวลาที่แย่งลูกบอลจาก “คู่ต่อสู้” เวลาประสานงานกับเพื่อนร่วมทีมก็มีตำแหน่ง และหน้าที่ไม่เหมือนกับเวลาจับแผนการเล่น หรือคำสั่งจากกัปตัน หรือ “หัวหน้าทีม” และถ้าถูกผู้ตัดสินเป่านกหวีดลงโทษที่ตนเล่นรุนแรง ตำแหน่งและหน้าที่ของ “ผู้เล่น” เมื่อเทียบกับของ “กรรมการผู้ตัดสิน” ก็ต่างไปอีก ทั้งๆ ที่นักฟุตบอลคนนั้นก็เป็นคนๆ เดียวกันภายในช่วงเวลาของการเล่นที่ต่อเนื่องเหมือนเป็นครั้งเดียวกันนั้น แต่เหตุการณ์ซึ่งเขาต้องมีการกระทำทางสังคมกับผู้เล่นร่วมทีม กับผู้เล่นฝ่ายตรงข้าม กับหัวหน้าทีมของเขาเอง และกับกรรมการผู้ตัดสิน ฯลฯ ซึ่งเกิดตามๆ กันในช่วงเวลาชั่วประเดี๋ยวเดียวนั้น ทำให้เขามีได้หลาย “สถานภาพ” และ “บทบาท” ตามความเป็น “บุคคล” ของเขาในแต่ละขณะที่ต้องเกี่ยวข้องกับ “บุคคล” อื่นจากตัวอย่างนี้หากใช้สำนวนวิชาการก็จะเห็นว่า ถ้านาย ก. เล่นฟุตบอลในวิชาสังคมวิทยา “นักฟุตบอล” คือ “สถานภาพทั่วไป” ของนาย ก. “ผู้เล่นตำแหน่งศูนย์หน้า” เป็น “สถานภาพจำเพาะ” ของนาย ก. ตามตำแหน่งตัวเล่นในทีมที่กำหนดไว้ให้ “เพื่อนร่วมทีม” ก็เป็น “สถานภาพจำเพาะ” อีกสถานภาพหนึ่งเมื่อทำหน้าที่ต่อเพื่อนผู้เล่นตำแหน่งอื่นๆ ในทีมเดียวกัน “คู่ต่อสู้” เป็น “สถานภาพจำเพาะ” ของ นาย ก. เมื่อมีการกระทำต่อผู้เล่นในทีมฝ่ายตรงข้าม “ลูกทีม” เป็นอีก “สถานภาพจำเพาะ” หนึ่งของนาย ก. เมื่อต้องปฏิบัติต่อเพื่อนผู้เล่นคนที่เป็นหัวหน้าทีมของฝ่ายตน และนาย ก. มีสถานภาพจำเพาะได้อีกสถานภาพหนึ่ง เป็น “(นักกีฬา) ผู้เล่น” เมื่อต้องรับคำสั่งตัดสินตามกติกาจากกรรมการผู้ตัดสิน นอกจากนั้นยังอาจมี สถานภาพจำเพาะเป็น “(นักกีฬา) ผู้แสดง” อีกด้วย ถ้ามีประชาชนผู้ดูผู้ชมตบมือชมเชยฝีมือการเล่น หรือให้ร้องคำให้การเล่นที่ไม่เป็นธรรมชาติต่อผู้เล่นฝ่ายตรงข้าม

แต่ละ “สถานภาพ” ดังกล่าวในตัวอย่างนี้ไม่ว่าจะเป็นสถานภาพทั่วไป หรือสถานภาพจำเพาะก็จะมีหน้าที่ หรือ “บทบาท” ที่กำหนดไว้ และรู้กันในหมู่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกีฬา ดังกล่าว ในกิจกรรมอื่นๆ ของชีวิตสังคม คนแต่ละคนก็จะเป็น “บุคคล” ซึ่งมี “สถานภาพ” และ “บทบาท” ต่างกันไปตามลักษณะ และรายละเอียดของกิจกรรมที่ต้องกระทำต่อผู้อื่น ซึ่งเปรียบเทียบให้เข้าใจไม่ผิดกัน

1.3 การได้มาซึ่ง “สถานภาพ” ทางสังคม

โดยปกติคนเราจะได้ “ตำแหน่ง” ก็เมื่อมีกิจกรรมให้ทำที่ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่นและลักษณะของตำแหน่งนั้นก็ย่อมสอดคล้องกับลักษณะของกิจกรรมที่ทำ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นการทำงาน หรือการเล่น เพราะฉะนั้นคนที่ได้ตำแหน่งเป็น “เสมียน” ก็จะพบว่า หน่วยงานที่ตนทำร่วมกับผู้อื่นนั้น มีงานอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการเขียนเรื่องราวข้อความเพื่อติดต่อกิจธุระหรือเก็บบันทึกหลักฐานต้องการคนคนหนึ่ง ซึ่งมีความรู้ความสามารถทำหน้าที่ตามลักษณะความต้องการของงานนี้ได้ เพราะฉะนั้นใครที่มีคุณสมบัติความเหมาะสมก็จะได้ตำแหน่งนี้ไป ได้ชื่อว่าเป็น “เสมียน” และหน้าที่ตามตำแหน่งนี้ก็คือลักษณะของกิจกรรมที่คนในตำแหน่งนี้ต้องทำนั่นเอง

ตำแหน่งและหน้าที่อื่น ๆ ที่หน่วยงานนั้นจำเป็นต้องมี เช่น “เลขานุการ” “หัวหน้าแผนก” “ผู้จัดการ” ฯลฯ ก็กำหนดไปตามลักษณะของงานที่ต้องมีคนทำต่าง ๆ กันไปดังนี้

“สถานภาพ” และ “บทบาท” ทางสังคมก็กำหนดขึ้นในทำนองเดียวกัน เป็นตำแหน่ง และหน้าที่ตามลักษณะของกิจกรรมที่คนต้องกระทำต่อกัน ถ้าสังคม (เปรียบเสมือนหน่วยงาน) เห็นว่าจำเป็นต้องมี การอยู่กินร่วมกันของชายและหญิงเพื่อการสืบพันธุ์ และเลี้ยงดูทารกจนเติบโตใหญ่ให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งรวมเรียกเป็นกิจกรรมของ “ครอบครัว” และในการนี้ จำเป็นต้องมีอย่างน้อย หญิงหนึ่ง และชายหนึ่งที่จะสมสู่อยู่กินกันเพื่อกิจจำเป็นนั้น โดยต่างฝ่ายต่าง มีพันธะหน้าที่ซึ่งต้องปฏิบัติต่อกัน (เช่น ชายทำงานนอกบ้านหาอาหาร และให้ความคุ้มครองหญิงทำงานในบ้านจัดทำอาหารและดูแลที่อยู่อาศัยให้เรียบร้อย ฯลฯ) สังคมก็กำหนดเรียก “ตำแหน่ง” หรือ “สถานภาพ” ของชายผู้นั้นว่า “สามี” และของหญิงผู้นั้นว่า “ภรรยา” ชายและหญิงคู่อื่นใดที่จะร่วมกิจกรรมเช่นเดียวกันนี้ ในสังคมนั้นก็จะได้ตำแหน่ง หรือสถานภาพเป็น “สามี” และ “ภรรยา” (หรือ “ผัว” และ “เมีย”) เช่นกัน

1.4 “บทบาท” ทางสังคมกำหนดกันอย่างไร

คนแต่ละคน เมื่อได้ “สถานภาพ” หรือ “ตำแหน่ง” ทางสังคมมาแล้ว ไม่ว่าจะโดยวิธีใดเป็นสถานภาพแบบใด ก็ย่อมต้องได้ “บทบาท” หรือ “หน้าที่” ประจำสถานภาพหรือตำแหน่งนั้นๆ มาด้วย เหมือนเมื่อถูกกำหนดให้เล่นละครเป็น “ตัว” อะไรแล้วก็ต้องรับ “บท” มาด้วย มิฉะนั้นก็จะเล่นไม่ถูก เล่นไม่ได้ “บท” ของตัวละครนั้น ผู้แต่งเรื่องละครเป็นคนเขียน

หรือผูกไว้ให้ ถ้าเขียนต้นฉบับเรื่องละครไว้ก็พลิกอ่านดูได้ มิฉะนั้นก็บอกกล่าวถ่ายทอดกันไว้จน
 ขึ้นใจ รู้กันว่า ละครเรื่องไหน ตัวอะไร มีบทอย่างไร แต่ในละครของชีวิตจริงในสังคมของมนุษย์
 นั้นไม่มีบทละครหรือเรื่องละครที่หาผู้แต่งเขียน หรือผูกไว้ได้ชัดเจน ชีวิตครอบครัวที่เปรียบเสมือน
 ละคร หรือการเล่นของเด็ก เป็นผิวเป็นเมียบ เล่นหม้อข้าวหม้อแกงนั้น หา “บท” ที่เขียน หรือบอกกัน
 สำหรับ “ตัว” พ่อ แม่ และลูก ไว้ที่ไหนไม่ได้ แต่ก็รู้กันอยู่ และเข้าใจกันเองทั่วไปเหมือน
 ไม่ต้องท่องบทก็แสดงได้ ความจริงแล้ว การรู้เรื่องเหล่านี้ก็ไม่ใช่ว่ารู้ได้เองโดยสัญชาตญาณอัตโนมัติ
 เหมือนรู้ร้อนรู้หนาว รู้หัวรู้กระหาย หรือรู้อย่างสัตว์ตามฤดูกาล เมื่อถึงเวลาต้องมีคู่ผสมพันธุ์ และ
 สืบพันธุ์ เพราะถ้าลองพิจารณาวิเคราะห์ประสบการณ์กันแล้ว จะสังเกตได้ว่าเด็กๆ ที่เล่นผิวเมียบ
 (อย่างที่ปลายแก้ว และนางพิมพ์พิลาไลย ในวรรณคดีไทยเรื่องขุนช้างขุนแผนเล่นกันในไร่ฝ้าย
 เมืองสุพรรณสมัยยังเป็นเด็กกันอยู่นั้น) รู้กับทของ “ผิว” ของ “เมีย” หรือของ “พ่อ” ของ “แม่” ก็
 อาศัยการได้เคยรู้เห็น และสังเกตจากผู้ใหญ่ที่เป็นผิวเมียบ และพ่อแม่กันจริงๆ แต่ถ้าถามผู้ใหญ่
 ชายหญิงว่ารู้บทเหล่านี้มาได้อย่างไร จึงทำได้ถูกต้องเมื่อครองคู่กันในชีวิตจริง ส่วนหนึ่งคงตอบว่าก็
 ทำไปตามธรรมเนียมประเพณีที่เคยเห็นของชาวบ้าน ทั้งในครอบครัวที่ตนเกิดโต และอยู่ร่วมมา
 และในครอบครัวของเพื่อนบ้านในชุมชน แต่อีกส่วนหนึ่งคงตอบว่า เมื่อตอนจะเข้าห้องหอวันวิวาห์
 มีผู้เฒ่าผู้แก่ชักซ้อมสั่งสอนเพื่อเตือนให้ว่าคู่ผิวตัวเมียบมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร (เช่น
 ลำนวนในหนังสือโอวาทกระสัตรี ของคนไทยสมัยก่อนตอนหนึ่งว่า “สำหรับหญิงอันคมีปัญญา จะ
 ประณิบัติสามีเป็นที่รัก สวามิภักดิ์โดยเที่ยงไม่เดียงสา มิให้เคืองชู้ขัดซึ่งอัชฌา ถึงเปล่ายามนอน
 ผ่อนเอาใจ กราบบาทสามีเป็นที่ยิ่ง สรรพสิ่งที่ชอบประกอบให้ ตื่นก่อนนอนหลังระวังไว ดักน้ำไว้
 คอยทำซึ่งสามี จะได้ชำระพักตร์เวลาเช้า นวลเจ้าจำไว้เป็นศักดิ์ศรี ฯลฯ”)

สำหรับคนทั่วไป “บทบาท” ทางสังคมที่ตนต้องรู้ และปฏิบัติให้สอดคล้องกับ
 “สถานภาพ” แต่ละขณะนั้น จะเข้าใจไม่ผิดว่า มีธรรมเนียมประเพณีของชุมชนหรือสังคมนั้น
 กำหนดไว้ แต่ละคนถ้าช่างสังเกตก็เรียนรู้ได้จากตัวอย่างของผู้อื่นที่มี “สถานภาพ” และ “บทบาท”
 นั้น ๆ ถ้ากลัวสังเกตผิดพลาดก็สอบถามเพิ่มเติมจากผู้ใหญ่ผู้รู้ หรือเมื่อได้เวลาที่ตนจะต้อง
 รับ “สถานภาพ” และสวม “บทบาท” นั้นๆ ผู้ใหญ่ก็จะสั่งสอนแนะนำบอกเล่าให้รู้ และเข้าใจชัดเจน
 อีกที ในสังคมสมัยใหม่ เรื่องบทบาทอย่างที่สำคัญๆ ในแต่ละ “บทบาท” นั้น อาจจะระบุเป็นลายลักษณ์
 อักษรไว้ชัดเจนอีกชั้นหนึ่งในตัวบทกฎหมาย เช่น “บทบาท” ซึ่งหมายถึงหน้าที่ของบุคคลที่เป็น
 สามี และภรรยานั้น ในประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ของไทยที่ตราไว้เมื่อ พ.ศ. 2478 ระบุใน
 มาตรา 1453 – 1457 มีใจความสำคัญโดยสังเขปว่า “(1) สามีภริยาต้องอยู่กิน และช่วยเหลืออุปการะ
 กัน (2) สามีเป็นหัวหน้า เลือกรับที่อยู่ และอำนวยการ (3) หากอยู่ด้วยกันไม่ได้ ฝ่ายเสียหายขออำนาจ
 ศาลสั่งให้แยกกันอยู่ และได้รับค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ (4) ภริยาประกอบวิชาชีพที่เคยทำอยู่ก่อนสมรส

ได้โดยไม่ต้องให้สามียินยอม และ (5) ถ้าศาลสั่งให้ฝ่ายใดเป็นคนไร้ความสามารถ อีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ดูแลหรือพิทักษ์โดยอำนาจกฎหมาย”

จากตัวอย่างข้างต้นนี้ คงสรุปได้ว่า “บทบาท” ของบุคคลเช่น สามี และภรรยา นั้น มีธรรมเนียมประเพณีของชุมชน หรือกฎหมายของบ้านเมืองกำหนดไว้ส่วนหนึ่ง แต่ก็ยังมีอีกหลายส่วนที่เป็นหน้าที่อื่น ๆ ภายในบทบาทเช่นนี้ที่ไม่ได้บอกไว้ครบถ้วนชัดเจนได้ทั้งในประเพณี หรือ ในกฎหมาย กระนั้นผู้ที่ต้องเกี่ยวข้องกันใน “สถานภาพ” หรือตำแหน่งดังกล่าวนั้นก็พอจะรู้หรือ ตกลงกำหนดกันเองได้ โดยอาศัยตัวอย่างในเรื่องเดียวกัน จากรายอื่นๆ ที่ตนเคยเห็น และพอใจ จะทำตาม หรืออาจกำหนดเงื่อนไขขึ้นใหม่ตามที่คู่สัมพันธ์ต้องการ และยินดี เช่น ถ้าถามสามีภรรยา คู่ใดสมัยนี้ว่า ปฏิบัติตนตามประเพณีที่สอนกันในหนังสือโอวาทพระสัตรี หรือตามกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ ที่อ้างถึงข้างต้นหรือเปล่า อาจได้คำตอบว่า ไม่ได้ทำตามทั้งหมด แต่ดัดแปลงไปตามคติ สมัยใหม่ของสังคมตะวันตกที่ตนนิยม หรือตามที่ตกลงปลงใจกันเองบางอย่างที่สะดวก และเหมาะสม

การกำหนด “บทบาท” นอกเหนือจากที่ธรรมเนียมประเพณี หรือกฎหมายกำหนด เช่นนี้ คงเข้าใจกันได้ไม่ยากในหมู่คนสมัยปัจจุบันที่มีอิสระสภาพส่วนบุคคลกันมากกว่าคนในสมัย โบราณ คนสมัยนี้อาจอ้างว่า (1) ธรรมเนียมประเพณีบางอย่างล้าสมัย ไม่ควรยึดถืออีกต่อไป หรือ (2) กฎหมายบางเรื่องออกมานานแล้วในสภาพของสังคมสมัยก่อน ควรปรับปรุงแก้ไข หรือ (3) มี “สถานภาพ” ใหม่ๆ ที่เกิดตามลักษณะงาน และอาชีพสมัยใหม่ ซึ่งธรรมเนียมประเพณี หรือ กฎหมายสมัยก่อนไม่ได้กำหนด “บทบาท” ที่สอดคล้องกับเรื่องนั้นๆ ไว้ จำเป็นต้องกำหนดกันขึ้น ใหม่ด้วย การตกลงกันเองระหว่างผู้ที่ต้องการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบเสมือนเด็กที่คิด การละเล่นใหม่ๆ ขึ้น ย่อมต้องตกลงหน้าที่ของตัวเองเล่นกันเอง จะอาศัยอ้างจากแบบอย่างเก่าที่มีอยู่ ก่อนไม่ได้ หรือการเล่นละครเรื่องใหม่ก็ต้องตกลงกำหนดบทบาทใหม่ๆ ขึ้นเอง ไม่มีบทเก่าให้เอามา ใช้ได้

การกำหนด “บทบาท” สำหรับแต่ละ “สถานภาพ” ทางสังคมจึงเกิดจากการตกลง ร่วมกันของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามที่เห็นว่าสะดวกเหมาะสมให้ประโยชน์ ที่ต้องการเสนอสนองกันได้ การตกลงเช่นนี้เมื่อเวลาผ่านไป ผู้อื่นเห็นพ้องด้วยว่าดี และร่วมใช้ ก็กลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่เอาอย่างทำตาม และถ่ายทอดกันสืบมา การตราข้อตกลงเช่นนี้ เป็นตัวบทกฎหมายต้องอาศัยว่าสภาพของสังคมนั้น มีการปกครองร่วมกันภายใต้ผู้มีอำนาจเหนือ ซึ่งทุกส่วนของสังคมต้องยอมรับคำสั่งบังคับหรือเปล่า ถ้ามีสิ่งที่ยึดถือกันในระดับชุมชนว่าเป็น ธรรมเนียมประเพณีที่บุคคลต้องปฏิบัติตามก็กลายมาเป็นข้อกำหนดของกฎหมายได้ในระดับ บ้านเมือง ซึ่งมีอำนาจบังคับหนักแน่นยิ่งขึ้น แต่ถ้าสภาพสังคมไม่อำนวยถึงขั้นให้ร่วมกันภายใต้

อำนาจปกครองสูงสุดของบุคคลใดหรือกลุ่มใดก็จะมีเรื่องของกฎหมายกำหนด อำนาจบังคับสูงสุดจะเป็นเพียงธรรมเนียมประเพณีของชุมชนเท่านั้น ถ้าบุคคลที่ต้องการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันไม่พอใจจะรับ “บทบาท” ที่ชุมชนทั่วไปพอใจกำหนดไว้ และต้องการจะตกลงกำหนดกันเองเสียใหม่ หากชุมชนอนุญาต บุคคลก็ทำตนต่างไปจากธรรมเนียมประเพณีของชุมชนได้ แต่ถ้าชุมชนไม่ยอม แล้วบุคคลยังยืนยันจะทำต่อไปอีก บุคคลนั้นก็อาจถูกขับไล่ออกไปจากชุมชน หรือย้ายตัวเองไปอยู่ในชุมชนอื่น

ในสังคมสมัยโบราณ ที่ชุมชนขนาดเล็กอยู่กันใกล้ชิด โอกาสที่บุคคลจะคิด และทำต่างไปจากธรรมเนียมประเพณีที่คนส่วนใหญ่ยึดถือกันอยู่นั้นมีน้อย และในสังคมที่ผู้ปกครองมีอำนาจสิทธิขาดในการออกกฎหมายข้อบังคับ ถ้ากฎหมายกำหนดหน้าที่อย่างใดไว้สำหรับตำแหน่งใดของบุคคลแล้ว บุคคลก็ต้องปฏิบัติตาม แต่ถ้ามีเรื่องใดในความสัมพันธ์ของบุคคลที่ธรรมเนียมประเพณีหรือกฎหมายมิได้ครอบคลุมไว้ “บทบาท” หรือหน้าที่ ที่จะมีต่อกันในเรื่องนั้นๆ ก็ต้องตกลงกำหนดกันเองไปก่อน เมื่อเวลาผ่านไปหากผู้อื่นเห็นว่าเรื่องนั้นเป็นสิ่งดีมีประโยชน์ และต้องการร่วมกระทำด้วย ข้อตกลงนั้นก็就会กลายเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมกิจกรรมทำนองเดียวกันนั้น แล้วกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีของชุมชน จนสุดท้ายอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายบ้านเมืองก็ได้ (แต่บางทีสถานภาพและบทบาทที่มีอยู่ในธรรมเนียมประเพณีของคนไทย เช่น “เมียหลวง” “เมียน้อย” ก็ไม่มีการกำหนดไว้ในกฎหมายปัจจุบัน) (พทยา สายหู 2538: 47-62)

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า บทบาทตามแต่ละ สถานภาพ หรือ หน้าที่ ตามแต่ละตำแหน่งทางสังคมนั้น จะมีกำหนดไว้ (1) ในข้อตกลงของกลุ่มกระทำสัมพันธ์ในเรื่องนั้น (2) ในกฎเกณฑ์ข้อบังคับของหมู่คณะที่ร่วมทำกิจกรรมอย่างเดียวกันนั้น (3) ในธรรมเนียมประเพณีของชุมชนนั้น

1.5 ทฤษฎีบทบาท

เนื่องจากทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ เป็นทฤษฎีที่ชูการศึกษาเรื่องของปัจเจกชน อันเป็นเรื่องในขอบข่ายสาขาวิชาจิตวิทยา และการศึกษาปัจเจกชนที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องของบทบาท (role) ดังนั้น ความรู้เรื่องของบทบาทจึงนับเนื่องเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ทางใดทางหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ที่เห็นได้ชัดเจนเนื้อหาของทฤษฎีบทบาทจะต่อเนื่องเป็นลำดับมา และจะช่วยอธิบายขยายความเพิ่มเติมจากที่เนื้อหาของทฤษฎีสัญลักษณ์ทั้งทำไว้ โดยทฤษฎีบทบาทจะกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์ และลักษณะของปัจเจกชน แล้วชี้ให้เห็นว่าตัวเชื่อมระหว่างสังคม และมนุษย์นั้นก็คือบทบาทนั่นเอง นักทฤษฎีบทบาทชอบที่จะเริ่มต้นอธิบายทฤษฎีของเขาด้วยการอ้างบทละครอันมีชื่อของเชคสเปียร์ เรื่องตามใจท่าน (As You Like It) ที่ว่าโลกทั้งโลกคือละครโรงใหญ่ ส่วนหญิงชายก็เป็นเพียงตัวแสดงละครนั้นต่างมีวาระเข้าและออกเวทีละครของตน ในชีวิตหนึ่งต่างมีบทแสดงหลายบท หลังจากนั้น

ก็จะเปรียบเทียบว่าสังคมมนุษย์ก็คือ โรงละคร และมนุษย์แต่ละคนก็คือ ตัวแสดง ของละคร โรงนี้ ตัวละครมีบทบาทที่แน่ชัดสำหรับแสดง มนุษย์แต่ละคนก็จะมีตำแหน่งต่างๆที่แน่ชัดจะต้องดำรง ตัวละคร มีบทละครเป็นตัวกำกับ มนุษย์ก็มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรม ตัวแสดงต้องเคารพเชื่อฟังผู้ กำกับ มนุษย์ในสังคมก็ต้องเชื่อฟังผู้มีอำนาจในสังคม ตัวละครต้องแสดงเรื่องราวกับเพื่อนนักแสดง มนุษย์ในสังคมก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับผู้ชม มนุษย์ในสังคมก็ต้องสวมบทบาทของผู้ชมประเภท ต่างๆ (ที่ในส่วนที่แล้วมาเราเรียกว่า generalized others) และประการสุดท้าย ขณะที่ตัวละครแต่ละ คนต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของตนช่วยในการแสดง มนุษย์ในสังคมก็ต้องอาศัยภาพตัวตน และทักษะในการแสดงบทบาทเข้าช่วยเป็นสไตลิ่งของตนเองในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นในสังคม (พัทยา สายหู อ้างถึงใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2540: 125)

1.6 สังคมมนุษย์

ทุกทฤษฎีย่อมจะมีภาพลักษณ์สังคมมนุษย์ตามสายตาของตน ทฤษฎีบทบาท ก็ทำนองเดียวกัน อาศัยเทียบเคียงกับบทละครของเชคสเปียร์ดังที่ยกตัวอย่างข้างต้น เวทีละคร คือสังคม โดยมีตัวแสดงละครเป็นปัจเจกบุคคล สมาชิกของสังคม และเป็นองค์ประกอบของสังคม รวมทั้งเทียบเคียงด้วยว่า หลิงชายในแต่ละสังคมเป็นเพียงตัวแสดงที่เข้ามา (เกิดขึ้น) และออกไป (สิ้นชีวิต) จากสังคมไปอยู่ตลอดเวลา อันเป็นเรื่องราวของความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชน และ สังคมมนุษย์นั่นเอง

สำหรับนักทฤษฎีบทบาท สังคมมนุษย์เป็นโครงข่าย (network) ของตำแหน่งทาง สังคม (positions) หรือสถานภาพ (statuses) โดยมีปัจเจกชนเป็นผู้แสดงบทบาท ทั้งนี้ไม่ว่าตำแหน่ง แต่ละตำแหน่ง หรือกลุ่มสังคมอันประกอบด้วยตำแหน่งทางสังคมจำนวนหนึ่ง ล้วนแต่จะมีความ คาดหวัง (จากสังคม) เป็นกรอบให้ผู้ดำรงตำแหน่งต้องแสดง ดังนั้น สังคมมนุษย์จึงประกอบด้วย โครงข่ายสถานภาพ และความคาดหวังจำนวนมากนั่นเอง

โดยทั่วไป เมื่อพูดถึงสถานภาพเรามักจะมองที่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยสังคม หน่วยต่างๆ เช่น สถานภาพพ่อก็จะแสดงถึงความสัมพันธ์ต่อไปถึงสถานภาพแม่ และสถานภาพ ลูกหลาน เป็นต้น เพื่ออาศัยเกณฑ์เรื่องขนาด ระดับของความแตกต่าง หรือความซับซ้อนของ ความสัมพันธ์ โครงข่ายสถานภาพอาจแบ่งเป็นประเภทต่างๆ ได้มากมาย นับตั้งแต่กลุ่มสังคม (social group) ขนาดเล็กไปจนถึงองค์การสังคมขนาดใหญ่ (collective organization) ซึ่งอาจพิจารณา ว่าเป็นตัวสังคมมนุษย์นั่นเอง หรืออาจคิดว่า สังคมมนุษย์ประกอบด้วยโครงข่ายสถานภาพต่างๆ เหล่านี้ โดยมีกลุ่มของความคาดหวังของแต่ละสถานภาพเป็นกรอบปฏิบัติของผู้ดำรงสถานภาพ อีกชั้นหนึ่ง

1.7 ประเภทของความคาดหวัง

นักทฤษฎีบทบาทแบ่งความคาดหวังอันเป็นกรอบสำหรับสถานภาพออกเป็น 3 ประเภทดังนี้

1.7.1 ความคาดหวังจาก “บท” (Expectation from the “script”) ความคาดหวังประเภทแรกเป็นเสมือนบทละครที่กำกับตัวแสดงในเวทีละครสำหรับโลกของความเป็นจริง “บท” (script) ก็คือ บรรทัดฐานทางสังคม (norms) นั้นเอง ซึ่งสังคมทุกสังคมจะกำหนดเอาไว้กว้างๆว่า ผู้ดำรงตำแหน่งใดจะต้องแสดง หรือทำอะไร อย่างไร เช่น ในสังคมไทย พ่อแม่จะต้องดูแล อบรม ลูก นักเรียนจะต้องเรียนหนังสือ และเชื่อฟังครู ครูจะต้องหาความรู้ให้มาก และสอนหนังสือ พ่อค้าแม่ค้าต้องขายของ ทหารต้องป้องกันประเทศ เป็นต้น เมื่อความคาดหวังประเภทนี้กำหนดไว้กว้างๆ บุคคลก็อาจประพฤติปฏิบัติแตกต่างกันไปบ้างตามเหตุการณ์ สถานที่ หรือความต้องการของบุคคลนั้นๆ แต่อย่างไรเสียก็จะต้องอยู่ภายในขอบเขตของบรรทัดฐานของสังคม

1.7.2 ความคาดหวังจาก “ผู้แสดง” อื่น (Expectation from other “players”) นอกจากบทละครแล้ว นักทฤษฎีบทบาทยังอาศัยส่วนอื่นของละครต่อไปอีก คราวนี้อาศัยผู้แสดงอื่นในเวทีแสดงเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของเพื่อนผู้แสดงด้วยกัน ในสังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ตามความคิดของนักทฤษฎีสำนักนี้ ที่มนุษย์คนอื่นในสังคมก็มีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ด้วยกัน ความคิดเช่นนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับความคิดเรื่อง significant others และ generalized others ของ Mead และเรื่อง Looking-glass self ของ Cooley นั้นเอง เพียงแต่ว่าความคิดของทั้งสองท่านนี้ใช้อธิบายการเกิดของตัวตน (self) แต่ของทฤษฎีบทบาทใช้ในความสัมพันธ์ทางสังคมทั่วไป

1.7.3 ความคาดหวังจาก “ผู้ชม” (Expectation from the “Audience”) ประเภทสุดท้ายของความคาดหวังตามความคิดของทฤษฎีบทบาทเอามาจากผู้ชมละคร กล่าวคือผู้แสดงจะต้องดูว่าผู้ชมชอบอย่างไร ไม่ชอบอย่างไร แล้วแสดงบทบาทตามความต้องการของผู้ชม ผู้ชมมีความสำคัญต่อผู้แสดงละครเพราะละครจะดำรงอยู่ได้หรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับผู้ชมเป็นผู้ตัดสิน ในสังคมมนุษย์ก็มีบุคคลหรือจริงๆ แล้วเป็นกลุ่มบุคคลทำนองนี้เช่นเดียวกัน ตามความคิดของทฤษฎีบทบาท กลุ่มบุคคลเหล่านี้จะมีอยู่จริงหรือไม่ก็ตาม หากมีคนเชื่อว่ามียู่จริงก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของคนในทางที่เขาจะทำตาม ทำให้เหมือนกับ “ผู้ชม” ทำหรือต้องการความคิดนี้ตรงกับความคิดเรื่อง generalize others ของ Mead และความรู้สังคมวิทยาทั่วไปเรียกว่า กลุ่มอ้างอิง (reference group)

กล่าวโดยสรุป ตามทัศนะของทฤษฎีบทบาท สังคมมนุษย์คือองค์กรสังคมขนาดใหญ่ (collective organization) ซึ่งประกอบด้วยโครงข่ายสถานภาพ (status network) เป็นจำนวน

มาก หรือมีโครงข่ายสถานภาพขนาดย่อมจำนวนมากเป็นองค์ประกอบ ในขณะที่การแสดงบทบาทตามสถานภาพของผู้ดำรงตำแหน่งเปรียบเทียบ เป็นประเภทตามบท ประเภทตามผู้แสดงอื่น และประเภทตามผู้ชมละคร ทฤษฎีบทบาทจึงเน้นหรือให้ความสำคัญกับปัจเจกชน สมกับชื่อทฤษฎี ในขณะที่การเน้นปัจเจกชนทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับปัจเจกชนมาก แต่ก็ค่อนข้างอ่อนให้ทฤษฎีอื่นโจมตีว่า ไม่สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับสังคมโดยรวมได้มากนัก เพราะสังคมเป็นตัวของตัวเองอีกอย่างหนึ่ง มากกว่าเป็นองค์รวมของปัจเจกชน

1.8 ปัจเจกชน

ปัจเจกชนตามความเห็นของทฤษฎีบทบาท คือ ผู้ดำรงตำแหน่ง หรือผู้ดำรงสถานภาพ (status) และเป็นผู้แสดงบทบาทตามสถานภาพที่ครอง แปลอีกทีว่า คำว่าสถานภาพเป็นกรอบความคิดเท่านั้น สถานภาพจะมีชีวิตชีวาขึ้นมาได้จะต้องมีคน หรือปัจเจกชนมาครอบครอง แล้วแสดงบทบาทออกไปตาม “บท” ตาม “ผู้แสดงอื่น” ในวงละครเดียวกัน หรือตาม “ผู้ดู” ละคร ถ้าจะเทียบกับละคร โรงใหญ่ก็ตามที่ ทฤษฎีบทบาทมองเจาะลงไปอีกว่า ปัจเจกชนเหล่านี้มีคุณลักษณะที่สำคัญ 2 ประการคือ

1.8.1 ลักษณะเกี่ยวกับตัวตน (self-related characteristics) ได้แก่ ลักษณะต่างๆ ของบุคคลหนึ่งบุคคลใดตามที่เขาคิดว่าเขาเป็น หรือมีลักษณะเช่นนั้น (Self-conceptions) ลักษณะนี้เองจะมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพหนึ่งใดที่เขาดำรง ทั้งนี้เพราะความเชื่อว่าตนมีลักษณะอย่างใดนี้เองจะเป็นฐานในการเลือกความคาดหวังประเภทต่างๆ ดังได้กล่าวมาข้างต้นมาเป็นแนวประพฤติตามสถานภาพหนึ่งใด

1.8.2 ความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาท (role playing skills and capacities) ความสามารถเป็นสิ่งที่มิอยู่ในตัวคนแต่ละคน เป็นสิ่งที่มิมาแต่กำเนิด ส่วนทักษะเป็นสิ่งที่เราเรียนภายหลัง แต่ทั้งสองอย่างก็สัมพันธ์กันในแง่ที่ว่า หากไม่มีความสามารถเป็นทุนรองรับอยู่ก่อนแล้ว ทักษะที่อาจไม่เกิดได้ ด้วยความสามารถและทักษะในการแสดงบทบาทนี้เอง ที่บุคคลแสดงบทบาทได้

จะเห็นว่าคุณลักษณะ 2 ประการ ของปัจเจกชนดังกล่าวมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างใกล้ชิดเพราะความคิดเกี่ยวกับตัวเอง (self perception) จะเป็นตัวเลือก หรือตัวตัดสินใจเลือกคาดหวังประเภทใดจะเหมาะสมกับตน ในขณะที่ทักษะในการแสดงบทบาทจะเป็นผู้ตัดสินใจเลือกภาพลักษณ์ตนเอง (self-images) อันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างมีการกระทำระหว่างกัน เมื่อเลือกภาพลักษณ์อย่างหนึ่งอย่างใดได้แล้ว ภาพลักษณ์นั้นเองจะค่อย ๆ กลายเป็นความคิดเกี่ยวกับตัวเอง (Self-conception) อันถาวรต่อไป แต่ทฤษฎีบทบาทมองลึกลงไปถึงกระบวนการภายในที่ดำเนินอยู่ในตัวของปัจเจกชนก่อนจะเกิดเป็นตัวตนขึ้นมา เพราะกระบวนการนี้เองเป็นตัวกำหนดระดับ

และรูปแบบของการยอมรับปฏิบัติตามความคาดหวังประเภทต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว ในส่วนของกระบวนการภายในจะเป็นอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้อีกทอดหนึ่ง คือ

1. ระดับของการที่ความคาดหวังจะถูกผนึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มความต้องการจำเป็นของบุคคลนั้น ถ้าเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นมาก ก็ยอมรับมาก
2. ขนาดของความคิดที่ว่า ความคาดหวังจะเป็นผลบวกหรือลบต่อเขามากน้อยเพียงใด บุคคลย่อมจะเลือกผลบวกมากกว่าผลลบ
3. ระดับการถือความคาดหวังเป็น ไม้บรรทัดวัดตัวเองมากน้อยแค่ไหน ถ้าความคาดหวังตรงกับมาตรฐาน(ไม้บรรทัด) โอกาสเลือกหรือยอมรับตามความคาดหวังนั้นก็ยิ่งมีมาก
4. ความคาดหวังเป็นการได้ตอบจริง หรือเป็นเพียงอาจจะได้ตอบเท่านั้น หากเป็นการได้ตอบจริงของกลุ่มสัมพันธ์บุคคลก็จะยอมรับตามความคาดหวังนั้น มากกว่าการได้ตอบที่คาดว่าจะมีขึ้นเท่านั้น

กระบวนการภายในจะเป็นอย่างไร จะบวกลบคุณหารกันระหว่างปัจจัยใดบ้าง ย่อมขึ้นอยู่กับสถานภาพและความคาดหวังต่าง ๆ ในสถานการณ์การกระทำระหว่างกันสถานการณ์หนึ่งใดโดยเฉพาะเรื่องนี้เป็นเรื่องละเอียดอ่อน และซับซ้อนอย่างที่เราทราบ นักทฤษฎีบทบาทเองก็ยังไม่ได้แสดงรายละเอียดชัดเจน สิ่งนี้จึงเป็นเป้าหมายที่เขาต้องการจะทำในโอกาสต่อไป

โดยสรุปเรื่องของปัจจัยชนตามทัศนะของทฤษฎีบทบาท ปัจจัยชนไม่เป็นผู้ที่มีบทบาทสร้างสรรค์ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โครงสร้างสังคมมากนัก หากจะเป็นนักปฏิบัติ (pragmatic performer) เสียมากกว่า เพราะจะพยายามแก้ปัญหา และปรับตัวให้เข้ากับ ความคาดหวังประเภทต่าง ๆ ที่ผู้อื่นเป็นตัวกำหนดความคิดนี้ก็ตรงกับของ Mead อีกเช่นกัน แต่ก็ได้ขยายความให้กว้างขวางออกไป อย่างไรก็ดี มนุษย์มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มากกว่าที่ทฤษฎีบทบาท และ Mead วาดภาพเอาไว้ แต่เท่าที่ทฤษฎีบทบาทได้พรรณนามาก็ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการเชื่อมระหว่างสังคมกับปัจเจกชนแล้ว

1.9 ตัวเชื่อมระหว่างสังคมกับปัจเจกชน

มาถึงขั้นนี้ ทฤษฎีนี้ได้เสนอภาพกว้าง ๆ ของทั้งสังคมมนุษย์ และปัจเจกชนอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมมนุษย์ แต่ทั้งสองอย่างนี้ไม่ได้เชื่อมสนิทกันได้โดยอัตโนมัติ ต้องมีอะไรมาเชื่อมโยงให้มันติดกัน นักทฤษฎีบทบาทตอบปัญหานี้ว่า ตัวเชื่อมที่กล่าวนี้คือ “บทบาท” (role) นี้เอง และให้รายละเอียดว่าบทบาทมี 3 ประเภทด้วยกันคือ

1.9.1 บทบาทตามใบสั่ง (Prescribed Roles) บทบาทประเภทนี้เพ่งเล็งถึงการปฏิบัติตามความคาดหวังของแต่ละสถานภาพ ตัวตน และทักษะในการแสดงบทบาทมีหน้าที่ที่ต้องปรับตัว

ให้เข้ากับความคาดหวังของสถานภาพนั้น ๆ การวิเคราะห์บทบาทประเภทนี้เน้นตรงระดับการยอมรับปฏิบัติตามความคาดหวังของตำแหน่งที่บุคคลเข้าครอบครอง

1.9.2 บทบาทตามใจ (Subjective Roles) บทบาทประเภทที่สองมุ่งไปยังจุดที่ว่าความคาดหวังต่าง ๆ จะต้องผ่านอัตรา หรือตัวตนเสียก่อนแล้วจึงมีการปฏิบัติขณะที่ผ่านตัวตนเอง ตัวตนก็จะกลั่นกรองพิจารณาเลือกสรร ลดทอนพลิกแพลงความคาดหวังนั้น ๆ ให้เหมาะสมกับตน จุดสนใจของการวิเคราะห์จึงอยู่ที่แบบหรือสไตล์ของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร

1.9.3 บทบาทจริง (Enacted Roles) บทบาทประเภทนี้คือ พฤติกรรมจริงของปัจเจกชน หลังจากผ่านขั้นตอน 2 ขั้นตอนข้างต้นมาแล้วหากจะดูพฤติกรรมเปิดเผย ก็จะดูความซับซ้อนหรือโครงข่ายเชื่อมโยงของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ถ้ามุ่งไปที่บทบาทเปิดเผยจุดการวิเคราะห์ก็จะพุ่งในตัวความคาดหวัง หรือการตีความความคาดหวังตามสถานภาพนั้น ๆ

2. แนวคิดเกี่ยวกับพรรคการเมืองในระบบการเมือง

วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน และชโลธร ตู้ทองคำ (2548: 40-50) อธิบายว่าพรรคการเมือง (Political party) เป็นสถาบันการเมืองที่สำคัญยิ่งของระบบ และกระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ทำหน้าที่หลักในการรวบรวมผลประโยชน์ ความต้องการที่หลากหลาย (Interests aggregation) ในสังคมเพื่อกำหนดเป็นนโยบายพรรค โดยนักรัฐศาสตร์ได้ให้ธรรมาธิบายความหมายของพรรคการเมืองไว้ดังนี้

1. คาร์ล เจ. ฟรีดริช (Carl J. Friedrich) อธิบายว่า คือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่มั่นคงเพื่อการเป็นรัฐบาล และเพื่อรักษาฐานะอำนาจของการเป็นรัฐบาล

2. เฮร์แมน ไฟเนอร์ (Herman Finer) อธิบายว่า หมายถึงการตกลงร่วมใจกันของบุคคลต่างๆเกี่ยวกับหลักการปกครองของรัฐนั้นๆ เพื่อนำหลักการดังกล่าวไปปฏิบัติให้บรรลุผล

3. ออสติน แรนนี และวินเมอร์ เคนดอล (Austin Ranney and Winmore Kendall) อธิบายว่า คือการรวมตัวของกลุ่มบุคคลที่มีความหลากหลายเพื่อชัยชนะของการเลือกตั้งในการเป็นรัฐบาล

4. รอย ซี. มาคริดิส (Roy C. Macridis) อธิบายว่า คือการร่วมกันของประชาชนเพื่อการสานประโยชน์ในการจัดตั้งรัฐบาล

จากความหมายของพรรคการเมืองดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่าพรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่จำเป็น และสำคัญต่อการดำเนินงานของระบบการเมืองทุกระบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมือง

ของรัฐนั้นๆ เป็นแบบประชาธิปไตย หรือแบบเผด็จการก็ตาม ดังนั้นแนวคิดที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของพรรคการเมืองจึงมีลักษณะดังนี้

ประการแรก เป็นการรวมกลุ่มกันของคณะบุคคลหรือคนจำนวนหนึ่งโดยเสรี หรือเป็นไปโดยสมัครใจปราศจากการบังคับ

ประการที่สอง เป็นการรวมกลุ่มกันของคณะบุคคลมีพื้นฐานร่วมกันในความคิด หลักการอุดมการณ์ทางการเมืองที่สอดคล้องต้องกัน เหมือนกัน หรือคล้ายคลึงกัน

ประการที่สาม เป็นการรวมกลุ่มกัน โดยมีเป้าหมายร่วมกันในทางการเมืองเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมือง

ประการที่สี่ เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อต้องการแสวงหาอำนาจการเมืองโดยการจัดตั้ง “รัฐบาล”

ประการที่ห้า เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อต้องการเป็น “รัฐบาล” เพื่อทำหน้าที่ใช้อำนาจรัฐในการจัดสรรทรัพยากรของสังคมเพื่อสนองตอบความต้องการ และผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ ในสังคม

โดยสรุป พรรคการเมืองจึงเป็นสถาบันการเมืองที่เกิดจากการรวมกลุ่มกันของคณะบุคคลที่มีหลักการ/อุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกันเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆทางการเมืองในระดับประเทศ และหรือท้องถิ่น

ความสำคัญของพรรคการเมือง พรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่จำเป็น และสำคัญต่อการดำเนินงานของระบบการเมืองทุกระบบ กล่าวคือ

ประการแรก พรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่แสดงลักษณะอุดมการณ์ทางการเมืองหลักเพื่อดำเนินกิจกรรมทางการเมือง เช่น พรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีประชาธิปไตย พรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์แบบเผด็จการสังคมนิยม (แบบคอมมิวนิสต์) พรรคการเมืองที่มีอุดมการณ์แบบอำนาจนิยม เป็นต้น

ประการที่สอง พรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่เป็นตัวกลางเชื่อมโยงระหว่างรัฐบาลกับประชาชน กล่าวคือ พรรคการเมืองจะทำหน้าที่รวบรวมผลประโยชน์ และความต้องการที่หลากหลายของกลุ่มต่าง ๆ ในระบบการเมือง เพื่อกำหนดเป็นนโยบายของพรรคเพื่อตอบสนองและจัดสรรทรัพยากรของสังคม พรรคการเมืองจึงเป็นสถาบันการเมืองที่ทำหน้าที่เป็นกลไกสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐบาล และเป็นสถาบันการเมืองที่ทำหน้าที่ต่อรอง และตกลงประสานประโยชน์ร่วมกันเพื่อยุติความขัดแย้งต่าง ๆ ในทางสังคมโดยสันติวิธี

ประการที่สาม พรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองที่สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การอบรมกลุ่มอาสาทางการเมือง

การให้ความรู้ทางการเมือง การสร้างสำนึกทางการเมืองและวัฒนธรรมทางการเมือง การแสดงออกทางการเมือง การสร้างผู้นำทางการเมืองรวมทั้งการสร้างเอกภาพ และเสถียรภาพทางการเมือง

ประการที่สี่ พรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และนโยบายในการพัฒนาประเทศทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง กล่าวคือ ในระบบการเมืองแบบเผด็จการเบ็ดเสร็จ เช่น จีน และเวียดนาม เป็นต้น พรรคคอมมิวนิสต์มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นกลไก/องค์กรที่มีอำนาจรัฐสูงสุดในการกำหนดนโยบาย ทิศทาง เป้าหมาย กระบวนการ และวิธีการในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ส่วนในระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย พรรคการเมืองที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนทางอุดมการณ์ทางการเมืองและลัทธิเศรษฐกิจก็มีนโยบาย ทิศทาง เป้าหมาย กระบวนการ และวิธีการในการพัฒนาประเทศที่แตกต่างกันออกไป

ประการที่ห้า พรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่สร้างสรรค์ และจรรโลงความชอบธรรมทางการเมือง (Political Legitimacy) แก่รัฐบาล และระบบการเมืองทั้งหมดโดยรวม

2.1 รูปแบบ โครงสร้าง บทบาท และหน้าที่ของพรรคการเมือง

รูปแบบของพรรคการเมือง ได้อธิบายมาแล้วว่าพรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่สำคัญ และจำเป็นต่อการดำเนินงานทางการเมืองของทุกระบบการเมือง หากพิจารณาแบ่งระบบการเมืองออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือระบบการเมืองแบบเผด็จการ และระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย อาจจำแนกรูปแบบพรรคการเมืองได้ คือ รูปแบบพรรคการเมืองภายใต้ระบบการเมืองเผด็จการ ระบบการเมืองแบบเผด็จการ คือ ระบบการเมืองแบบปิดที่ปราศจากการแข่งขันทางการเมือง และเป็นระบบการเมืองที่ปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน รูปแบบพรรคการเมืองโดยทั่วไปจึงมีลักษณะเป็นระบบพรรคเดียว (one party system) คือมีพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียวในระบบการเมืองนั้น ๆ ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 2 รูปแบบคือ

2.1.1 รูปแบบพรรคการเมืองภายใต้ระบบการเมืองแบบเผด็จการ อำนาจนิยม (Authoritarianism) เช่น กรณีของระบบการเมืองไทยในช่วง “ปฏิวัติ” ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยการประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 เป็นช่วงที่ประกาศห้ามมีกิจกรรมทางการเมือง จึงไม่มีพรรคการเมือง แต่ระบบราชการไทยได้ทำหน้าที่เสมือนดังพรรคการเมือง ระบบการเมืองไทยจึงมีลักษณะเป็นแบบอำมาตยาธิปไตย (Bureaucratic Polity) รวมทั้งในช่วง “การรัฐประหารตนเอง” ของจอมพลถนอม กิตติขจร พ.ศ. 2514 และช่วง “เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516” สมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ช่วงเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 สมัยรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ช่วงการรัฐประหาร 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 สมัยรัฐบาล พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ช่วงการรัฐประหารของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.)

พ.ศ. 2534 และเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 จะเห็นได้ว่ารูปแบบพรรคการเมืองภายใต้ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมนั้น ระบบราชการได้ทำหน้าที่แทนพรรคการเมือง เนื่องจากในระบอบเวลานั้นๆ ได้มีคำสั่ง และกฎหมายขององคัฐาธิปไตยห้ามจัดตั้งพรรคการเมือง และห้ามชุมนุมทางการเมือง นอกจากนี้กรณีเช่นนี้ปรากฏในกรณีของพม่าที่ห้ามมิให้พรรคการเมืองที่ชนะในการเลือกตั้งเข้าบริหารประเทศ

2.1.2 รูปแบบพรรคการเมืองภายใต้ระบบการเมือง แบบเผด็จการเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism) เช่น กรณีของจีน เวียดนาม และลาว เป็นต้น ซึ่งเป็นระบบการเมืองเพียงพรรคเดียว คือพรรคคอมมิวนิสต์ (อาจใช้อย่างอื่นก็ได้) เป็นองค์การที่มีอำนาจสูงสุด และทำหน้าที่ผูกขาดในการบริหารและการพัฒนาประเทศ

2.2 รูปแบบพรรคการเมืองภายใต้ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย

ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย คือ ระบบการเมืองแบบเปิดที่มีการแข่งขันทางการเมืองโดยพรรคการเมืองต่างๆ เข้าแข่งขันเพื่อชิงชัยชนะการเลือกตั้ง ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยอาจพิจารณาได้เป็น 3 ประเภท คือ ระบบรัฐสภา (Parliamentary system) เช่น กรณีของอังกฤษ ระบบประธานาธิบดี (Presidential system) เช่น กรณีของสหรัฐอเมริกา และระบบกึ่งรัฐสภา กึ่งประธานาธิบดี (Semi-parliamentary / presidential system) เช่น กรณีของฝรั่งเศส ทั้งนี้ภายใต้ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยทั้ง 3 แบบ อาจพิจารณาจำแนกรูปแบบของพรรคการเมืองได้ดังนี้

1. รูปแบบพรรคการเมืองแบบระบบสองพรรค (Two party system) ได้แก่ กรณีของอังกฤษ และสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นระบบที่มีพรรคการเมืองที่สำคัญเพียงสองพรรคผลัดเปลี่ยนเวียนกันบริหาร กล่าวคือกรณีของอังกฤษ ได้แก่ พรรคอนุรักษนิยม (Conservative) และพรรคกรรมกร (Labour) ส่วนกรณีของสหรัฐอเมริกา ได้แก่ พรรครีพับลิกัน (Republican) และพรรคเดโมแครต (Democrat) โดยหลักการพรรคการเมืองแต่ละพรรคของแต่ละประเภะนั้นต่างก็จะมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกันอย่างตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง

2. รูปแบบพรรคการเมืองแบบหลายพรรค (Multi party system) ได้แก่ กรณีของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นระบบการเมืองที่มีพรรคการเมืองหลายพรรคเข้าแข่งขันเพื่อชิงชนะ การเลือกตั้ง พรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในระบบการเมืองฝรั่งเศส ได้แก่ พรรคโกลิสต์ (Gaullist) ซึ่งเป็นพรรคอนุรักษนิยมชาวจัด สนับสนุนแนวนโยบายของนายพลเดอโกล พรรคสังคมนิยม (Socialist) ซึ่งเป็นพรรคที่ยึดแนวนโยบายแบบสังคมนิยม และพรรคคอมมิวนิสต์ (Communist) ซึ่งเป็นพรรคที่ยึดแนวนโยบายแบบคอมมิวนิสต์ ทั้งนี้โดยหลักการพรรคการเมืองทั้งสามพรรคจะเข้าแข่งขันเพื่อ

ชัยชนะในการเลือกตั้งทั้งในระดับประธานาธิบดี และสมาชิกรัฐสภาและสภาเทศบาลในระดับท้องถิ่นอย่างจริงจัง

3. รูปแบบพรรคการเมืองแบบพรรคเด่นพรรคเดียว (One dominant party system) ได้แก่กรณีของอินเดีย คือ พรรคคองเกรส (Congress) จนถึง ค.ศ. 1990 และกรณีของสิงคโปร์ คือ พรรคกิจประชา (People's Action) ซึ่งเป็นระบบการเมืองที่มีพรรคการเมืองแบบ หลายพรรคเข้าแข่งขันทางการเมือง แต่มีเพียงพรรคการเมืองทั้งสองนี้เท่านั้นที่สามารถครองชัยชนะในการเลือกตั้งทั่วไป และจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศอย่างต่อเนื่อง

โครงสร้างของพรรคการเมือง พรรคการเมืองเป็นสถาบันการเมืองที่มีความสำคัญต่อกระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตยเป็นอย่างยิ่ง การที่พรรคการเมืองต้องทำหน้าที่หลักในการรวบรวมผลประโยชน์ และความต้องการอันหลากหลายของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ และประชาชนในระบบการเมือง (Interests Aggregations) โดยนำมาทำการศึกษา วิเคราะห์ และบูรณาการเป็นรูปนโยบายของพรรคเพื่อให้ได้รับชัยชนะจากการแข่งขันการเลือกตั้งทั่วไปการจัดตั้งเป็นรัฐบาลนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้พรรคการเมืองต้องสร้างความเข้มแข็งโดยการยึดโยง “สัมพันธ” และเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ และประชาชนในการต่อสู้ทางการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจรัฐ คือ “การเป็นรัฐบาล” ทำหน้าที่ปกครอง และบริหารประเทศ ปัจจัยที่จะทำให้พรรคการเมืองมีความเข้มแข็งจนสามารถได้ชัยชนะในการแข่งขันทางการเมืองก็คือ การมีโครงสร้างของพรรคการเมืองที่เหมาะสมกล่าวคือ

ต้องมีอุดมการณ์ทางการเมือง (Party ideology) พรรคการเมืองแต่ละพรรคล้วนต้องมีอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นหลักการพื้นฐานเพื่อเป็นกรอบในการกำหนดทิศทาง และนโยบายของพรรคการเมืองนั้น ๆ ในทางปฏิบัติพรรคการเมืองอาจจะยึดถือลัทธิการเมือง และลัทธิเศรษฐกิจเป็นหลักการหรืออุดมการณ์พื้นฐาน เช่น แนวลัทธิการเมืองแบบอนุรักษนิยมवाद ลัทธิประชาธิปไตย ลัทธิเผด็จการซ้ายจัด ผสานกับลัทธิเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม สังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ เป็นต้น บางกรณีอาจยึดแนวทางคำสอนของศาสนาเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองหรือแนวทางการต่อสู้และธรรมาภิบาลของพรรคมาเป็นอุดมการณ์ได้ เช่น พรรคกรีนพีซ (Green Peace) เป็นต้น อุดมการณ์ของพรรคจึงเป็นกรอบความคิดทางการเมืองพื้นฐานในการกำหนดนโยบายของพรรคที่เป็นรูปธรรมเพื่อการบริหารประเทศ และตอบสนองผลประโยชน์ และความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์ และประชาชน เช่น นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ นโยบายต่างประเทศ เป็นต้น

ดังนั้น แนวนโยบายของพรรคจึงต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์และเป็น “ตัวแทน” ของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่เป็นสมาชิกของพรรคในทางตรง และสนองตอบความต้องการของ

ประชาชนโดยรวมในทางอ้อม อุดมการณ์ของพรรคจึงเป็นที่มาของการได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผลประโยชน์ และประชาชน

กำเนิด และพัฒนาการของพรรคการเมือง (Party Background) เป็นโครงสร้างเชิงนามธรรมของพรรคการเมืองที่เกื้อกูลต่อการดำเนินงานของพรรค และความสำเร็จของพรรคการเมืองนั้น ๆ พรรคการเมืองที่ถือกำเนิดจากพลังความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์เพื่อให้ทำหน้าที่เป็น “ตัวแทน” ของกลุ่มผลประโยชน์นั้น ๆ ก็ย่อมได้รับความศรัทธา และการสนับสนุนจากกลุ่มเหล่านั้น และเมื่อมีการทำงานที่เข้มแข็งมีประสิทธิภาพก็จะสามารถได้ชัยชนะทางการเมืองในที่สุด ตรงกันข้ามหากพรรคการเมืองใดมิได้มีกำเนิดมาจากพลังความต้องการของกลุ่มผลประโยชน์และมิได้ทำหน้าที่เพื่อเป็น “ตัวแทน” ของกลุ่มผลประโยชน์ด้วยแล้ว ความแข็งแกร่งประสิทธิภาพก็ย่อมมีอยู่อย่างจำกัด และยากที่จะได้รับชัยชนะทางการเมือง

สมาชิกของพรรค (Party membership) เป็นโครงสร้างที่สำคัญที่สุดของพรรคการเมืองขนาดและจำนวนของสมาชิกพรรค เป็นเงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จ และประสิทธิภาพของการดำเนินงานของพรรค ทั้งนี้ ขนาด และจำนวนของสมาชิกพรรคยังขึ้นอยู่กับลักษณะแห่งอุดมการณ์ของพรรค และกำเนิดความเป็นมาของพรรคอีกด้วย

การเงินของพรรค (Party finance) พรรคการเมืองต้องมีการกิจสำคัญในการรณรงค์ทางการเมืองให้ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้ง การเลือกตั้งในทุกระดับ และทุกครั้งย่อมต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์) พรรคการเมืองจำเป็นต้องมีเงินเพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ที่มาของการเงินของพรรค ได้แก่ ค่าบำรุงการเป็นสมาชิกพรรค เงินที่ได้มาจากการให้ หรือบริจาคจากกลุ่มผู้สนับสนุนทางการเมือง รวมทั้งการได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐตามสัดส่วนจำนวนสมาชิกของพรรค เป็นต้น การเงินของพรรคต้องมีการบริหาร และจัดการอย่างเป็นระบบ และถูกต้องตามระเบียบข้อบังคับของพรรค รวมทั้งข้อกำหนดตามกฎหมายด้วย

การจัดองค์การบริหารพรรค (Party organization) พรรคการเมืองทุกพรรคล้วนมีความจำเป็นต้องทำการจัดระเบียบบริหารจัดการพรรคเพื่อความสำเร็จในการดำเนินงานของพรรค การจัดโครงสร้าง การบังคับบัญชา การแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน การวางแผน การควบคุม การกำหนดนโยบาย การบริหารนโยบาย และการประเมินผล ตลอดจนการติดตามผลเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการบริหารแบบทันสมัยของการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของพรรคการเมือง

สิ่งสำคัญก็คือ การเชื่อมโยงสานสัมพันธ์ระหว่างพรรคที่เป็นศูนย์กลางกับสาขาของพรรคในระดับต่างๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และภาค ก็ควรมีการกำหนดรูปแบบ และระบบการประสานสัมพันธ์ รวมทั้งการประชุมใหญ่สามัญประจำปีของพรรค (annual party

meeting) นั้นยังมีความสำคัญเพราะเป็นการสร้างความผูกพันที่ใกล้ชิดระหว่างสมาชิกพรรคกับพรรคการเมืองนั้นๆ ในแง่ของความรู้สึกเป็นเจ้าของพรรคการเมืองร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป โครงสร้างทั้ง 5 ประการนี้ ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญต่อการบรรลุความสำเร็จในการดำเนินกิจการทางการเมืองของพรรคการเมือง โดยทุก ๆ องค์ประกอบมีความสำคัญอย่างทัดเทียมกันทั้งสิ้น

2.3 หน้าที่และบทบาทของพรรคการเมือง

พรรคการเมืองมีหน้าที่และบทบาทที่สำคัญในกระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตย หากพรรคการเมืองใดทำหน้าที่และบทบาทดังจะอธิบายต่อไปนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบังเกิดประสิทธิผล การปกครองระบอบประชาธิปไตยในสังคมการเมืองนั้นๆ ย่อมบรรลุเป้าหมายในการสร้างสังคมที่เป็นธรรม หน้าที่หลักของพรรคการเมือง อาจจำแนกได้ 3 ประการ คือ หน้าที่ในการรวบรวมความต้องการ และผลประโยชน์ที่หลากหลายในสังคมการเมือง มาทำการศึกษา วิเคราะห์ และบูรณาการให้เกิดนโยบาย และมาตรการต่างๆ ของพรรคที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของพรรค หน้าที่ดังกล่าวนี้เรียกในภาษาอังกฤษว่า “Interests Aggregation” ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สานต่อหน้าที่หลักของผลประโยชน์ต่างๆคือการแสดงออก ซึ่งผลประโยชน์ และความต้องการ ข้อนี้นี้แสดงว่าพรรคการเมืองมีหน้าที่หลักในการรวบรวม ความต้องการ และผลประโยชน์อันหลากหลายของกลุ่มผลประโยชน์เพื่อกำหนดเป็นนโยบาย ของพรรคสำหรับการแข่งขันการเลือกตั้ง

ประการที่สอง คือ หน้าที่ในการแสวงหาอำนาจทางการเมืองโดยการแข่งขันการเลือกตั้งเพื่อให้ได้ชัยชนะของพรรคการเมือง และการได้เป็น “รัฐบาล” การแสวงหาอำนาจทางการเมืองจึงทำให้หน้าที่ของพรรคการเมืองแตกต่างไปจากกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งมิได้ต้องการอำนาจทางการเมือง หรือได้ต้องการเป็น “รัฐบาล” แต่อย่างใด อย่างไรก็ดี การทำหน้าที่เป็น “รัฐบาล” ของพรรคการเมืองที่ได้รับการสนับสนุนเป็นเสียงข้างมากนั้น ซึ่งต้องคำนึงถึงแนวคิด “การเป็นรัฐบาลที่ดี” อีกด้วย

ประการที่สาม คือ หน้าที่ที่ต้องมีภาระรับผิดชอบต่อประชาชน หรือสาธารณะชน (Public Accountability) กล่าวคือ เมื่อได้รับความยินยอมของประชาชนให้ทำหน้าที่เป็นรัฐบาลแล้ว รัฐบาลต้องมีการรับผิดชอบต่อประชาชนโดยทำหน้าที่เป็นรัฐบาลที่มีความโปร่งใส ซื่อสัตย์สุจริต ไม่ทุจริตฉ้อโกง ภาระรับผิดชอบต่อสาธารณะชนนั้นหมายรวมถึงความรับผิดชอบต่อบุคคล และ ความรับผิดชอบต่อทั้งคณะ (Individual & collective responsibility)

ราชบัณฑิตยสถานในหนังสือศัพท์รัฐศาสตร์ให้คำแปลคำว่า Accountability ว่า ภาระรับผิดชอบ Responsibility และแปลคำว่า Responsiveness ว่าการสนองตอบ โดยศาสตราจารย์

อมร รักษาสัตย์ อธิบายว่าภาษาไทยใช้คำว่า รับผิดชอบอย่างกว้างขวาง ความจริง accountability คือการรับผิดชอบต่อในรายละเอียดในสิ่งที่นับได้ หรือเป็นรูปธรรม ส่วน Responsibility มีลักษณะสนองตอบต่อบุคคลที่มอบหมายภารกิจให้ทำในภาพรวม หรือเป็นนามธรรม หน้าที่หลักทั้งสามประการดังได้กล่าวมานี้จึงเป็นหน้าที่ที่รัฐบาลทุกระดับ (รัฐบาลชาติ รัฐบาลท้องถิ่น) ในสังคมการเมืองต้องกระทำอย่างเคร่งครัด

2.4 บทบาทของพรรคการเมือง

บทบาทของพรรคการเมืองอาจพิจารณาได้ 4 ประการ คือ

2.4.1 บทบาทในการให้ความรู้ทางการเมืองแก่สมาชิกพรรคการเมือง และประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมทางการเมือง การให้คณะ สัมมนา ฝึกอบรมอภิปราย รวมทั้งการให้ความรู้โดยผ่านสื่อมวลชนต่างๆ เป็นต้น

2.4.2 บทบาทในการสร้างผู้นำการเมืองรุ่นใหม่ ๆ เพื่อการสืบทอดภารกิจอุดมการณ์ หน้าที่ และบทบาทของพรรคการเมืองในอนาคต พรรคการเมืองจึงควรให้ความสำคัญต่อการสร้างผู้นำทางการเมืองที่มีความเพียบพร้อมทั้งคุณธรรม และความรู้ความสามารถเพื่อรับใช้สังคมโดยรวม

2.4.3 บทบาทในการสร้างความเป็นเอกภาพ (Unity) หรือความสามัคคี (Harmony) ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมือง ทั้งนี้โดยหลักการพรรคการเมืองก็คือ สถาบันการเมืองที่เป็นกลไกเชื่อมกลางระหว่างรัฐบาล กับประชาชนกลุ่มต่าง ๆ นั้นเอง

2.4.4 บทบาทในการสร้างความเป็นธรรมในสังคม (Social justice) บทบาทดังกล่าวนี้เป็นบทสุดท้ายที่เป็นอุดมคติของพรรคการเมือง และย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถ ความโปร่งใส ความรอบรู้ วิสัยทัศน์ ความจริงใจ และคุณธรรมของพรรคการเมืองเป็นเกณฑ์ ทั้งนี้หากพรรคการเมืองดำเนินการต่างๆ ภายใต้กรอบแห่งอุดมการณ์ทางการเมืองที่พรรคยึดถืออย่างตรงไปตรงมาแล้ว สภาพการณ์แห่งความเป็นธรรมในสังคมย่อมบังเกิดขึ้นได้

ดังนั้น บทบาทของพรรคการเมืองทั้ง 4 ประการนี้ เป็นบทบาทที่แต่ละพรรคอาจได้ความสำคัญ และมีแนวทางการดำเนินการแตกต่างกันออกไป อนึ่งบทบาทเหล่านี้ย่อมแตกต่างกันออกไปตามระดับของการพัฒนาทางการเมืองในแต่ละสังคมอีกด้วย

2.5 การแบ่งกลุ่มภายในพรรคประชาธิปัตย์ (2518-2519)

เดิมทีเดิวนับจากที่พรรคประชาธิปัตย์ได้ก่อตั้งขึ้นมาใน พ.ศ.2489 ภาพลักษณ์และแนวทางในทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์นั้นจะอยู่ในแนวทางอนุรักษนิยม ทั้งนี้เพราะกลุ่มบุคคลที่มารวมตัวกันเป็นพรรคประชาธิปัตย์ในระบอบนั้นส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มขุนนางเก่า หรือกลุ่มเจ้านายเก่าที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับคณะราษฎรที่ได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มก้าวหน้าในขณะนั้น บทบาท

ของพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงเวลาที่ผ่านมามาจนถึง พ.ศ. 2500 จึงเป็นบทบาทของพรรคการเมืองฝ่ายค้านที่ต่อต้านคณะราษฎรและเผด็จการทหารมาโดยตลอด

แต่หลังจาก พ.ศ. 2512 เป็นต้นมา พรรคประชาธิปัตย์ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในพรรคไปเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะเมื่อทางรัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร ได้อนุญาตให้มีการตั้งพรรคการเมืองขึ้นมาเพื่อการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2512 พรรคประชาธิปัตย์ในฐานะที่เคยเป็นพรรคฝ่ายค้านต่อเผด็จการทหารมาก่อนจึงเป็นที่ดึงดูดใจของนักการเมืองหน้าใหม่ๆ ที่ต้องการเข้าร่วมการเมืองเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงปรากฏว่ามีนักการเมืองหน้าใหม่ที่เข้ามาเป็นสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์มากขึ้นมีทั้งปัญญาชนที่มีหัวก้าวหน้าและนักธุรกิจที่สนใจการเมือง เช่น นายสุรินทร์ มาศดิตถ์ นายชวน หลีกภัย นายอุทัย พิมพ์ใจชน นายดำรง ลัทธพิพัฒน์ นายพิชัย รัตตกุล และ ร.ต.อ. สุรัตน์ โอศถานุเคราะห์ แต่โดยที่สมาชิกพรรครุ่นใหม่ส่วนใหญ่จะเป็นคนหนุ่มและมีแนวทางการเมืองไปในทางเสรีนิยม จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งกับสมาชิกพรรครุ่นเก่าที่ส่วนมากจะเป็นคนแก่และมีแนวทางการเมืองไปในทางอนุรักษนิยม และในที่สุดก็ทำให้สมาชิกพรรครุ่นเก่าบางคนต้องแยกตัวออกไปจากพรรค เช่น นายใหญ่ ศวิตชาติ นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ และ นายไถ่ สุวรรณทัต และสมาชิกพรรครุ่นใหม่บางคน เช่น พล.ต. ท.ประชา บุรณชนิด และ นายบุญเกิด หิรัญคำ เป็นต้น

ดังนั้นเมื่อมีการรวมตัวกันจัดตั้งพรรคประชาธิปัตย์ขึ้นมาใหม่อีกครั้งใน พ.ศ. 2517 พรรคประชาธิปัตย์จึงเป็นพรรคประชาธิปัตย์รุ่นใหม่ที่มีสมาชิกพรรครุ่นหนุ่มที่มีแนวทางเสรีนิยมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและมีอิทธิพลอยู่ภายในพรรคเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีสมาชิกพรรคจำนวนไม่น้อยที่ยังคงนิยมในแนวทางอนุรักษนิยมอันเป็นแนวทางดั้งเดิมของพรรคอยู่ ดังนั้นภายในพรรคประชาธิปัตย์ในช่วง พ.ศ. 2518 – 2519 จึงมีการรวมตัวของสมาชิกพรรคที่มีแนวทางเดียวกันเป็นกลุ่มย่อย ๆ (faction) อยู่ภายในพรรค โดยแต่ละกลุ่มก็จะมี “เจ้านาย” ของตนเองและพยายามแสวงหา “ลูกน้อง” สนับสนุน อย่างไรก็ตามลักษณะของเจ้านายในพรรคประชาธิปัตย์นี้จะไม่ใช่ นักธุรกิจการเมือง แต่จะเป็นลักษณะของผู้นำทางความคิดและอาวุโสทางการเมืองมากกว่า

การแบ่งแยกกันเป็นกลุ่มภายในพรรคประชาธิปัตย์นั้นมีหลายลักษณะและหลายมิติ แต่การแบ่งแยกกันเป็นกลุ่มย่อยภายในพรรคที่เป็นพื้นฐานของความแตกแยกภายในพรรคประชาธิปัตย์นั้นอาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน ซึ่งในแต่ละกลุ่มนั้นก็จะมีสมาชิกพรรคที่เป็นชนชั้นนำเป็นแกนกลางและมีสมาชิกพรรคในระดับล่างให้การสนับสนุนอยู่คือ

1. กลุ่มหัวเก่า เป็นกลุ่มที่มีแนวความคิดยืนหยัดอยู่กับนโยบายดั้งเดิมของพรรคประชาธิปัตย์ กล่าวคือกลุ่มนี้เป็นกลุ่มอนุรักษนิยมในพรรค กลุ่มนี้ไม่ได้หมายความว่าสมาชิก

พรรคที่เป็นสมาชิกรุ่นเก่าเท่านั้น แต่ยังมีสมาชิกพรรครุ่นใหม่ที่สามารถรวมกลุ่มอยู่ด้วยหลายคน และมิได้มีอยู่เฉพาะแต่ผู้ที่เป็สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้น แต่ยังมีผู้ที่มิได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแต่เป็นกรรมการอำนวยการพรรคหลายคนรวมอยู่ในกลุ่มด้วย สมาชิกในกลุ่มนี้มีการรวมตัวกันเหนียวแน่นพอสมควร ความเป็นอนุรักษนิยมของคนในกลุ่มนี้คือไม่ต้องการจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆที่จะนำไปสู่ความวุ่นวายทางการเมือง หรือนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดดั้งเดิมของสังคมไทย ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้ว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มอนุรักษนิยมก็เช่นการแสดงออกในการโจมตีกลุ่มผู้ใช้แรงงานว่าเป็น “แก๊งข้างถนน” การคัดค้านนโยบายในการหาเสียงของพรรคในช่วง พ.ศ. 2519 ที่มีลักษณะเป็นสังคมนิยมประชาธิปไตย การคัดค้านโครงการบัณฑิตอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยกล่าวหาว่ามีจุดประสงค์เพื่อการปลุกระดมมวลชนมากกว่าจะไปช่วยเหลือชาวบ้าน เป็นต้น

บุคคลที่รวมอยู่ในกลุ่มที่สำคัญได้แก่ นายธรรมบุญ เทียนเงิน นายสมัคร สุนทรเวช นายสมบุญ ศิริธร นายสงสุข ภักเกษม นายมงคล สิมะโรจน์ นายอนุสรณ์ ทรัพย์มณู พ.ต.ต.ประสงค์ มัชฌิมานนท์ เป็นต้น กลุ่มนี้ได้ชื่อว่าเป็น “ฝ่ายขวาของพรรค” และเรียกอีกอย่างว่า “กลุ่ม กทม.”

บุคคลที่เป็นหัวหน้ากลุ่มนี้คือ นายธรรมบุญ เทียนเงิน ซึ่งเป็นสมาชิกพรรคที่ไปดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครอยู่ในขณะนั้น ตัวนายธรรมบุญในอดีตเคยเป็นสมาชิกพรรคการเมืองฝ่ายตรงข้ามกับพรรคประชาธิปัตย์มาก่อน คือ เป็นสมาชิกพรรคอิสระที่สนับสนุนคณะราษฎรอยู่แต่ต่อมาใน พ.ศ. 2500 จึงได้เข้ามาสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ และต่อมาก็ได้เป็นเลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ แต่ในการเลือกตั้งเมื่อ พ.ศ. 2518 นายธรรมบุญฯได้พ่ายแพ้การเลือกตั้งในเขตดุสิตทำให้ไม่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายธรรมบุญฯจึงได้ไปลงเลือกตั้งเป็นผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร อิทธิพลของนายธรรมบุญฯ ภายในพรรคประชาธิปัตย์นั้นมีมากทีเดียว ดังจะเห็นได้ว่าในการเลือกตั้งกรรมการพรรคเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2518 นั้น ตัวนายธรรมบุญฯสามารถผลักดันให้คนในกลุ่มตนได้เข้าไปอยู่ในกรรมการพรรคได้หลายตำแหน่งทีเดียว เช่น นายอนุสรณ์ ทรัพย์มณู นายมงคล สิมะโรจน์ และพ.ต.ต.ประสงค์ มัชฌิมานนท์

บุคคลในกลุ่มนี้ที่มีความสำคัญรองลงไปจาก นายธรรมบุญ เทียนเงิน ได้แก่ นายสมัคร สุนทรเวช ตัวนายสมัครฯ แม้ว่าจะเพิ่งได้รับการเลือกตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2519 แต่นายสมัครฯ ก็สามารถผลักดันตนเองให้ก้าวขึ้นเป็นสมาชิกพรรคที่เป็นชนชั้นนำได้อย่างรวดเร็ว และเมื่อทางพรรคประชาธิปัตย์ได้จัดตั้งรัฐบาลขึ้นเมื่อ พ.ศ.2518 นายสมัคร ถึงกับได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการเกษตรที่เพียงทั้งที่เพิ่งเป็นสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก และเมื่อ พ.ศ. 2519 หลังจากการเลือกตั้งและพรรคประชาธิปัตย์ได้มีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง นายสมัคร สุนทรเวช ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งถือกันว่าเป็นกระทรวงที่มีความสำคัญและมีบทบาทมากที่สุด ในสายตาของนักการเมืองทั่วไป นายสมัครฯ มักจะเป็นตัวแทนในการแสดงบทบาทของกลุ่มนี้ในการต่อสู้กับกลุ่มของนายดำรง ลัทธพิพัฒน์ และกลุ่มของนายสุรินทร์ มาศดิตถ์

2. กลุ่มก้าวหน้า กลุ่มนี้บางที่รู้จักกันในนาม “กลุ่มหนุ่ม” หรือ “กลุ่มปีกซ้าย” ของพรรค กลุ่มนี้จัดได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีความคิดก้าวหน้าไปในทางเสรีนิยมมากกว่ากลุ่มแรก จึงมีความขัดแย้งกับกลุ่มแรกมาโดยตลอด ในกลุ่มนี้ยังสามารถแบ่งย่อยออกไปอีก 2 กลุ่ม แต่ทั้ง 2 กลุ่มนี้มีสมาชิกที่คาบเกี่ยวกันเป็นจำนวนมากคือกลุ่มนายดำรง ลัทธพิพัฒน์ ซึ่งในเวลานั้นเป็นเลขาธิการพรรคอยู่ กลุ่มของนายดำรงฯ ส่วนใหญ่จะเป็นพวกนักวิชาการอย่างเช่น ดร.เจริญ คันธวงศ์ ดร.กมล สมวิเชียร ดร.พิสิษฐ์ ภัคเกษม และอีกกลุ่มคือกลุ่มของนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ รองหัวหน้าพรรค กลุ่มก้าวหน้านี้มีบทบาทและมีอิทธิพลมากพอสมควรภายในพรรค เพราะบุคคลในกลุ่มนี้สามารถเข้าไปยึดกลไกในการบริหารงานภายในพรรคได้มากพอๆ กับกลุ่มหัวเก่า และในบางครั้งยังสามารถโน้มน้าวให้หัวหน้าพรรคโอนอ่อนมาเข้าข้างกลุ่มของตนได้

สมาชิกพรรคที่อยู่ในกลุ่มนี้มักจะเป็นคนในวัยหนุ่มวัยสาว และส่วนมากจะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากต่างจังหวัด อาทิเช่น นายชวน หลีกภัย นายขุนทอง ภูผิวดือน นายบัญญัติ บรรทัดฐาน นายวิระ มุสิกพงษ์ นางพรรณทิพา วัชรบล นายอำนาจ สุวรรณศิริ นายสัมพันธ์ ทองสมัคร เป็นต้น

ภายในกลุ่มก้าวหน้านี้กลุ่มของนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ ก่อนข้างจะมีความเหนียวแน่นมากกว่ากลุ่มของนายดำรง ลัทธพิพัฒน์ ทั้งนี้เพราะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากจังหวัดภาคใต้เป็นฐานสนับสนุนทำให้กลุ่มนี้มีสมาชิกมากและมีความกลมเกลียวกัน บทบาทและอิทธิพลภายในพรรคของกลุ่มนายสุรินทร์ ฯ จึงมีมากกว่ากลุ่มของนายดำรงฯ

บุคคลที่ได้รับการยอมรับในการเป็นหัวหน้ากลุ่มนี้ได้แก่ นายสุรินทร์ มาศดิตถ์ ตัวนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ นั้นเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราชมาตั้งแต่ พ.ศ. 2512 และเคยเป็นรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีมาแล้วเมื่อพรรคประชาธิปัตย์ได้มีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลใน พ.ศ. 2518

เป็นที่ทราบกันดีว่าตัวนายสุรินทร์ฯ เองมีความต้องการที่จะก้าวไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมากกว่าตำแหน่งอื่น ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีการเรียกร้องให้หัวหน้าพรรคคือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช สละตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและเปลี่ยนให้สมาชิกพรรคผู้อื่นมาเป็นแทนในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ.2519 นายสุรินทร์ฯ ได้ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์แสดงความต้องการของตนอย่างเปิดเผยว่า “ ถ้าทางพรรคให้ผมเป็น ผมก็พร้อมที่จะเป็น และรับรองว่าผมสามารถเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยได้และเป็นได้ดียิ่งด้วย “

3. กลุ่มกลางๆ กลุ่มนี้ไม่มีการรวมกลุ่มกันอย่างเด่นชัดนัก เป็นกลุ่มที่อยู่คั่นระหว่างสองกลุ่มแรก ดังนั้นในบางครั้ง บางปัญหาจึงเข้ากับกลุ่มแรกหรือกลุ่มที่สองได้ แต่ในบางครั้งก็เข้ากันไม่ได้ กลุ่มนี้จึงไม่มีแนวทางที่แน่นอนนักแต่มีแนวความคิดที่จะประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ภายในพรรค

สมาชิกพรรคที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดกรุงเทพมหานคร เช่น นายพิชัย รัตตกุล นายอาคม เสรฐชาติ นายสนอง ตูจินดา นายชนะ รุ่งแสง นายนิธิพัฒน์ ชาลีจันทร์ และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ คือ นายไกรสร ดันติพงษ์

ในกลุ่มนี้ถ้าพูดถึงตัวผู้นำกลุ่มแล้วยังไม่มีเด่นชัดนัก แต่นายพิชัย รัตตกุล ก็พยายามที่จะสร้างตัวเองให้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของกลุ่มนี้ให้ได้ แต่ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จนัก

การแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ อยู่ภายในพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงนี้ยังมีการแบ่งอีกอย่างหนึ่งคือ การแบ่งตามภูมิภาค เป็นกลุ่ม ส.ส. อีสาน กลุ่ม ส.ส. เหนือ และ กลุ่ม ส.ส.ใต้ แต่การแบ่งกลุ่มในลักษณะนี้ไม่ค่อยได้มีผลกระทบต่อการเกิดความแตกแยกภายในพรรคประชาธิปัตย์เท่าใดนัก

สำหรับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคนั้น ในสภาพของการมีการแบ่งแยกเป็นกลุ่มต่าง ๆ อยู่ภายในพรรคนั้น ม.ร.ว. เสนีย์ฯ อยู่ในฐานะที่เป็นคนกลางอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ มากกว่าที่จะไปเข้าอยู่กับกลุ่มใด ดังนั้นจึงดูเหมือนว่า ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ไม่ได้มีอำนาจที่แท้จริงภายในพรรคแต่อย่างใด และดูเหมือนว่าอำนาจภายในพรรคกลับถูกแบ่งไปอยู่ตามกลุ่มต่างๆ กลุ่มต่างๆจึงพยายามช่วงชิงที่จะเป็นผู้กุมอำนาจภายในพรรคเพื่อที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่กลุ่มของตนได้มากที่สุด โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มก้าวหน้ากับกลุ่มหัวเก่า ทั้งนี้โดยมีกลุ่มก้าวหน้าเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบอยู่

เมื่อวิเคราะห์ถึงการเกิดการแบ่งแยกกันระหว่างสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ อยู่ภายในพรรคนี้ เราสามารถมองย้อนกลับไปถึงสภาพภายในพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงก่อน พ.ศ. 2518 ได้เป็นอย่างดี นั่นคือ การแบ่งแยกกันเป็นกลุ่มนั้นเป็นผลมาจากความพยายามที่จะขยายพรรคออกไปให้ใหญ่โตมากขึ้นในด้านจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของพรรคประชาธิปัตย์ในช่วง พ.ศ. 2512

เพราะต้องการจะขยายพรรคให้มีสมาชิกมากขึ้นจึงทำให้พรรคประชาธิปัตย์มีการดึงเอาสมาชิกพรรครุ่นใหม่เข้ามาเป็นจำนวนมาก การที่มีสมาชิกพรรครุ่นใหม่ ๆ เข้ามาเป็นสมาชิกพรรคกันเป็นจำนวนมากนั้นก็เนื่องมาจาก “ชื่อ” ของพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องหมายทางการค้า (trademark) ในทางการเมืองที่ประชาชนคุ้นเคยและรู้จักกันคืออยู่แล้ว การเข้ามาเป็นสมาชิกของพรรคประชาธิปัตย์เพื่อลงสมัครรับเลือกตั้ง จึงย่อมจะได้เปรียบกว่าผู้สมัครในนาม

พรรคการเมืองใหม่ ๆ ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเนื่องจากพรรคประชาธิปัตย์นั้นเคยมีบทบาทอยู่ในฐานะพรรคฝ่ายค้านมาก่อนจึงทำให้เป็นที่สนใจของปัญญาชนที่มีความคิดต่อต้านเผด็จการทหารที่กำลังมีอำนาจอยู่ ดังนั้นจึงทำให้ลักษณะของสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ มีการแปรเปลี่ยนไปจากลักษณะของนักอนุรักษนิยมไปเป็นลักษณะของนักเสรีนิยม ด้วยเหตุนี้จึงเกิดความขัดแย้งกันขึ้นมาภายในพรรคประชาธิปัตย์ ระหว่างกลุ่มอนุรักษนิยมซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกพรรครุ่นเก่ากับกลุ่มเสรีนิยมซึ่งส่วนใหญ่เป็นสมาชิกพรรครุ่นใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กระทั่งทำให้สมาชิกพรรครุ่นเก่าจำนวนหนึ่งต้องแยกตัวออกไปจากพรรคประชาธิปัตย์ในที่สุด

แม้ว่าจะมีการแยกตัวออกไปจากพรรคของสมาชิกพรรครุ่นเก่าที่มีแนวทางอนุรักษนิยมจำนวนหนึ่งแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีสมาชิกพรรคในแนวทางอนุรักษนิยมเหลืออยู่ในพรรคหลายคน กลุ่มของสมาชิกพรรคในแนวทางอนุรักษนิยมจึงปรากฏขึ้นมาอีก ในเวลาเดียวกันที่สมาชิกพรรครุ่นใหม่ที่มีหัวก้าวหน้าไปในแนวทางเสรีนิยมก็ได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อช่วงชิงการเป็นผู้นำพรรคกับกลุ่มอนุรักษนิยม ดังนั้นการแบ่งกลุ่มภายในพรรคประชาธิปัตย์ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีลักษณะการแบ่งกลุ่มที่อยู่ในเชิงอุดมการณ์หรือแนวความคิดอยู่บ้าง และเมื่อผสมผสานกับความแตกต่างกันในผลประโยชน์และตัวบุคคลของสมาชิกพรรคที่เป็นชนชั้นนำแต่ละคน การแบ่งเป็นกลุ่มย่อยภายในพรรคประชาธิปัตย์จึงแสดงออกมาในลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

3. แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง

เทียมจันทร อ่ำแหว (2520: 36) อธิบายว่าได้ศึกษาบทบาททางการเมือง และการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475 – 2487) ผลจากการวิจัยพบว่า จอมพล ป. ฯ เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะและคุณสมบัติเหมาะสมในการเป็นผู้นำ และเป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความเข้มแข็งมีระเบียบวินัย นิยมใช้อำนาจเผด็จการในการบริหารและปกครองประเทศ มีวิธีการสร้างและรักษาอำนาจโดยอาศัยกำลังทหารและกำลังตำรวจ ใช้ลัทธิชาตินิยมเป็นเครื่องมือในการเร้าใจประชาชนให้เชื่อถือและปฏิบัติตามผู้นำ มีความปรารถนาที่จะยกระดับฐานะของประเทศไทยให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ

จงเจริญ เทพหัสดิน ณ อยุธยา (2522: 36) อธิบายว่าได้ศึกษาถึงเรื่องอภิมหาอำนาจพลังผลักดันทางการเมืองในสหประชาชาติ เพื่อศึกษาว่าอภิมหาอำนาจจะใช้สหประชาชาติ เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของตนให้บรรลุผลอย่างไร ผลการวิจัยพบว่าอภิมหาอำนาจจะใช้สหประชาชาติ เป็นเครื่องมือในการรักษาผลประโยชน์ของตนในกรณีที่อภิมหาอำนาจคิดว่า ถ้านำเอาเรื่องนั้น ๆ เข้าสู่การพิจารณาของสหประชาชาติแล้ว จะเอื้ออำนวย

ผลประโยชน์ แต่ถ้าเสียผลประโยชน์ก็จะกันไม่ให้สหประชาชาติเข้าไปยุ่งในเรื่องนั้น (สรุปได้ว่าผู้มีอำนาจมากกว่า สามารถผลักดันอำนาจได้มากกว่าผู้มีอำนาจน้อย)

สุพันธุ์ บุญมานพ (2521) อธิบายว่า ศึกษาถึงการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงคราม : ศึกษาเฉพาะกรณีการกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมืองใน พ.ศ. 2481 พบว่าการศึกษาถึงการได้มาซึ่งอำนาจของหลวงพิบูลฯ โดยเชื่อว่าถ้ามีฐานอำนาจมาสนับสนุนก็จะทำให้เกิดความมั่นคงได้ ดังนั้นจึงได้แสวงหาฐานอำนาจ อันได้แก่ กองทัพบก เรือ อากาศ และกรมตำรวจ ทำให้ได้รับการสนับสนุนให้เป็นผู้บัญชาการทหารบก และรัฐมนตรีกลาโหม แต่ด้วยความเกรงกลัวปรปักษ์ทางการเมืองที่จะคิดโค่นล้มอำนาจหลวงพิบูลฯ จึงใช้อำนาจกำจัดปรปักษ์ทางการเมือง และผู้ที่เขาสงสัยว่าจะเป็นปรปักษ์ทางการเมืองโดยวิธีการที่รุนแรง เช่น ประหารชีวิต เนรเทศ หรือจำคุกตลอดชีวิต ฯลฯ

ภิรมย์ แสนอิสระ (2523) อธิบายว่าได้ศึกษาถึงจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับการปกครองในระบบรัฐสภา พ.ศ. 2501-2506 ผลการวิจัยพบว่า จอมพลสฤษดิ์ ได้ใช้อำนาจทางทหารเป็นฐานอำนาจทางการเมือง นอกจากนั้น จอมพลสฤษดิ์ ยังมีลักษณะของ “ความเป็นผู้นำ” ซึ่งช่วยคำจูงใจให้จอมพลสฤษดิ์ได้ดำรงตำแหน่งในฐานะหัวหน้าฝ่ายบริหาร จอมพลสฤษดิ์มีความประสงค์ที่จะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยและให้อำนาจรัฐบาลมากขึ้น เพื่อดำเนินงานให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ธรรมนูญการปกครอง พ.ศ. 2502 นับเป็นเครื่องมือเพียงประการเดียวในการใช้อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ และสำนักนายกรัฐมนตรีของจอมพลสฤษดิ์ก็เป็ศูนย์กลางควบคุมอำนาจการบริหารของตน

โทษุณี อิวาฮา (2524) อธิบายว่า ได้ศึกษาถึงฐานอำนาจและโครงสร้างของพรรคเสรีประชาธิปไตยของญี่ปุ่น พบว่า ฐานอำนาจที่สำคัญในการสนับสนุนพรรค คือ

1. กลุ่มสนับสนุนส่วนบุคคล
2. กลุ่มสหกรณ์การเกษตร
3. กลุ่มธุรกิจนายทุน
4. กลุ่มนักบริหารธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก
5. กลุ่มข้าราชการ
6. กลุ่มอื่น ๆ เช่น กลุ่มศาสนา กลุ่มสมาคมการแพทย์ เป็นต้น

วรรธน์ แก้วกล้า (2524) อธิบายว่า ได้ศึกษาถึงพรรคการเมืองกับการสร้างผู้นำทางการเมือง ผลการวิจัยพบว่า พรรคการเมืองยังไม่สามารถสร้างผู้นำทางการเมืองได้ เพราะยังมีลักษณะอ่อนแอและขาดความต่อเนื่อง การปฏิวัติรัฐประหารโดยกลุ่มทหารเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาพรรคการเมืองให้เป็นสถาบันและระบบพรรคที่เข้มแข็ง ยิ่งกว่านั้นพรรคการเมืองยัง

ไม่สามารถแสวงหาการสนับสนุนจากกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งบางกลุ่มกลับแสดงบทบาทของพรรคการเมืองเสียเอง อาทิ กลุ่มทหาร กลุ่มข้าราชการพลเรือน กลุ่มนักศึกษาและกลุ่มผู้ใช้แรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มทหารได้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากในบทบาทของการระดมสรรพกำลังทางการเมือง และสามารถสร้างผู้นำทางการเมืองได้อย่างต่อเนื่อง พรรคการเมืองจึงยังขาดการสนับสนุนจากกลุ่มอิทธิพลและจากสาธารณชน

บำเพ็ญ บินไทยสงค์ (2528) อธิบายว่า ได้ศึกษาถึงแรงจูงใจในการเป็นนักการเมือง : ศึกษากรณีนักการเมืองของจังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยซึ่งเป็นมูลเหตุของแรงจูงใจที่มีส่วนผลักดันให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองหรือเข้าสู่วงการเมืองในระดับนักการเมืองคือ

1. ความสำนึกในความสำคัญทางการเมือง
2. ความไว้วางใจทางการเมือง
3. การสนองตอบความต้องการทางจิตใต้สำนึก
4. การต้องการชื่อเสียง เกียรติยศ
5. การรักษาผลประโยชน์ส่วนตัว
6. การรักษาความเป็นธรรมในสังคม

ซึ่งทั้งหมดนี้จะเป็นลักษณะของการแสวงหาอำนาจในสังคมนั้น ๆ

เบญจมาศ สวนศิลป์พงศ์ (2530) อธิบายว่า ได้ศึกษาเรื่อง โครงสร้างอำนาจชุมชน โดยศึกษากรณีการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนแออัดทางรถไฟ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่าความสอดคล้องในการเลือกสรรผู้นำ โดยประเมินจากทรัพยากรอำนาจโดยบุคคล 3 กลุ่ม คือ ชาวบ้านในชุมชน กรรมการศูนย์ชุมชนและเจ้าหน้าที่ทางการเมือง ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ส่วนลักษณะของโครงสร้างอำนาจพบว่า ลักษณะโครงสร้างอำนาจแบบกระจายจะทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านสูงกว่าโครงสร้างอำนาจแบบรวมศูนย์

ภาณุ แยมศรี (2530) อธิบายว่า ได้ศึกษาอิทธิพลและอำนาจของกลุ่มอิทธิพลด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่อการตัดสินใจของรัฐบาล : ศึกษาเฉพาะกรณีการคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน 2525 – 2529 ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินงานทางการเมืองของกลุ่มคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนมีอิทธิพลและอำนาจต่อการตัดสินใจของรัฐบาลในระดับการชะลอการตัดสินใจ ทั้งนี้โดยกลุ่มคัดค้านไประบบเหตุผล และข้อมูลทางวิชาการเป็นทรัพยากรทางการเมืองที่สำคัญ และมีทักษะหรือความสามารถในการทำให้ระบบเหตุผลและข้อมูลทางวิชาการผ่านไปสู่มหาชนและบุคคลที่สาม โดยผ่านทางหนังสือพิมพ์และสามารถมีอิทธิพลและอำนาจต่อการตัดสินใจของรัฐบาล ประกอบกับการดำเนินยุทธวิธีอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องและสอดคล้องกับสถานการณ์ อีกทั้งยังพบว่า

ลักษณะการจัดการกับปัญหาของนายกรัฐมนตรี ซึ่งมุ่งหา “สูตร” ที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ส่งผลให้ยังคงมีการชะลอการตัดสินใจในกรณีนี้

สนม อุไรรักษ์ (2532) อธิบายว่าได้ศึกษาถึงผู้มีอิทธิพล ชนชั้นนำ และโครงสร้างอำนาจในชุมชนอำเภอชายแดนภาคใต้ โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ผู้มีอิทธิพล ชนชั้นนำคือใคร มีคุณสมบัติอะไรเป็นฐาน ใครมีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจในปัญหาและนโยบายของชุมชน โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำในโครงสร้างเป็นอย่างไร ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

1. คุณสมบัติที่สำคัญที่สุดที่อธิบายความเป็นผู้มีอิทธิพล ชนชั้นนำได้ดีที่สุด คือ การดำรงตำแหน่งและความร่ำรวย
2. บุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยเฉพาะตำแหน่งนายกเทศมนตรีและนายอำเภอเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการตัดสินใจในปัญหาและนโยบายของชุมชน
3. โครงสร้างอำนาจชุมชนในอำเภอชายแดนภาคใต้มีลักษณะแบบพีระมิด โดยมีชนชั้นนำจำนวนน้อยเป็นผู้ตัดสินใจในชุมชน
4. ชนชั้นนำระดับสูงจะมีระดับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมมากกว่าชนชั้นนำระดับต่ำ

วรพันธุ์ สุวรรณยุหะ (2535) ได้ศึกษาถึงการรักษอำนาจของกลุ่มการเมืองระบบการเมืองท้องถิ่น โดยศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มการเมือง “พลังสังคม” ในเทศบาลเมืองสงขลา การศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาถึงลักษณะของการรักษอำนาจของกลุ่มการเมืองในระบบการเมืองท้องถิ่นไทยภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของคนไทย การจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกภายในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น ความสัมพันธ์ของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกับพรรคการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกับระบบราชการ ซึ่งผลการวิจัยพบว่า การได้มาและการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของกลุ่มการเมืองท้องถิ่นนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของคนไทยกับการจัดสรรผลประโยชน์ของสมาชิกภายในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น โดยหัวหน้ากลุ่มการเมืองท้องถิ่นเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการจัดสรรผลประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวตามลักษณะของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของสังคมไทยเป็นหลัก จนเป็นที่ยอมรับแก่สมาชิกภายในกลุ่มการเมืองท้องถิ่น ตลอดจนกลุ่มผู้สนับสนุน ทำให้สามารถรักษอำนาจทางการเมืองไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

เกรียงไกร จงเจริญ (2535) ได้ศึกษาถึงผู้นำกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชนจากการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในชุมชน และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของบุคคลในชุมชน โดยที่ผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่

ชุมชนให้ความเชื่อถือและมอบความไว้วางใจให้เป็นตัวแทนของชุมชนในการที่จะมีสิทธิมีเสียงในเรื่องต่าง ๆ และเป็นผู้ที่จูงใจให้บุคคลในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเพื่อส่วนรวม รวมทั้งได้เป็นผู้มีส่วนในการชักจูงโน้มน้าวให้บุคคลในชุมชนไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้กับผู้สมัครรับเลือกตั้งที่ตนเองเห็นว่าเหมาะสมอีกด้วย ดังนั้น จึงเห็นว่า การยอมรับในตัวผู้นำและการตัดสินใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองจะอยู่ที่ผู้นำชุมชนเป็นสำคัญ

วิมล วิโรจน์พันธ์ และประชิด สกุนะพัฒน์ (2547 : 79-82) อธิบายว่า ผู้นำ หมายถึง ผู้ที่เป็นหัวหน้าคนอื่น หรือผู้ที่คนอื่นยินยอมเลือก หรือยกย่องให้เป็นหัวหน้า หรือเป็นตัวแทนของคนส่วนมาก ผู้นำจึงเป็นผู้ที่สามารถสั่ง แนะนำ มีอิทธิพลเหนือคนอื่นหรือสามารถควบคุมความคิด ความรู้สึก หรือพฤติกรรมของคนอื่น ๆ ได้ การที่ผู้นำสามารถสั่ง แนะนำ มีอิทธิพลเหนือคนอื่น หรือสามารถควบคุมความคิด ความรู้สึก หรือพฤติกรรมของคนอื่นได้ เนื่องจากผู้นำมีคุณลักษณะดังนี้ (1) มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงาน (2) มีความชำนาญในการจะทำงานร่วมกับผู้อื่น (3) มีความต้องการ และจิตใจที่จะนำ (4) มีบุคลิกภาพเหมาะสมที่จะทำงานในฐานะผู้นำ (5) ได้รับการยอมรับจากสมาชิกของกลุ่ม

โดยสรุป ผู้นำที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1. มีอุดมการณ์ทั้งคิด พูด และทำงานด้วยสติปัญญา มีเหตุผลกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าตัดสินใจ เคารพความคิดเห็นของผู้อื่น ฟังมติส่วนใหญ่ รู้จักประสานสามัคคีในหมู่คณะ ตลอดจนมีบุคลิกภาพและเป็นแบบอย่างที่ดี
2. มีมนุษยสัมพันธ์ มีความสามารถในการประสานงานได้อย่างดี และมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์ในการจูงใจสมาชิกในการร่วมงานกับตนเองได้
3. ความเป็นผู้นำ คือ มีความรู้ความเข้าใจในสภาพของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ท้นต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน
4. มีความกระตือรือร้น แสวงหาความรู้อยู่เสมอ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนา สามารถแก้ไขปัญหาได้ มีทัศนคติแบบประชาธิปไตย

3.1 แบบการเป็นผู้นำ

การแบ่งประเภทของแบบในการเป็นผู้นำ ในที่นี้ยึดหลักความสัมพันธ์เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ระหว่างผู้นำกับสมาชิกในกลุ่มเป็นเกณฑ์ แบ่งเป็น

3.1.1 ผู้นำแบบประชาธิปไตย คือ ผู้นำที่เปิดโอกาสให้สมาชิกได้เสนอความคิดเห็น หรือคำแนะนำต่างๆ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดนโยบายตลอดจนวางแผน และประสานงานในการดำเนินงานของกลุ่มให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดได้

3.1.2 ผู้นำแบบเสรีนิยม คือ ผู้นำที่มอบหมายปลายทางทุกอย่างให้แก่สมาชิกของกลุ่มดำเนินการ บางครั้งก็กำหนดให้สมาชิกเป็นผู้วางวัตถุประสงค์ และวางแผนต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว การเป็นผู้นำแบบนี้จะมีประสิทธิภาพในบางสถานการณ์เท่านั้น บางสถานการณ์อาจจะก่อให้เกิดความยุ่งเหยิงไม่เป็นระเบียบได้

3.1.3 ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย คือ ผู้นำใช้วิธีการออกคำสั่งบังคับบัญชา และควบคุมสมาชิกกลุ่ม ผู้นำดังกล่าวจะเป็นผู้ตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ เป็นส่วนมาก การมอบหมายอำนาจหน้าที่ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มมีน้อยมาก ผู้นำจะเป็นผู้กำหนดนโยบายวางแผน แนะนำและควบคุมการดำเนินการให้แก่สมาชิกในกลุ่มเพื่อความสำเร็จ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกมีการเข้มงวดกวดขันมาก ทำให้สมาชิกเกิดความกลัวผู้นำ ผู้นำจึงเป็นผู้คุมอำนาจในกลุ่ม

3.2 ประเภทของผู้นำ

อาจจะจำแนกลักษณะโครงสร้างของผู้นำเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

3.2.1 ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ หรือเรียกว่า ผู้นำโดยธรรมชาติ ผู้นำประเภทนี้เป็นผู้ที่ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ แต่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือยกย่อง แบ่งเป็น

- 1) ผู้นำมวลชน และกลุ่มอาชีพ คือ ผู้ที่เป็นหัวหน้าของกลุ่มอาชีพต่างๆ
- 2) ผู้นำโดยฐานะ คือ บุคคลที่มีฐานะดีหรือมั่งคั่ง
- 3) ผู้นำโดยอุดมการณ์ คือ บุคคลที่มีอุดมการณ์ช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ
- 4) ผู้นำโดยปัญญา และความคิด คือ บุคคลที่ช่างคิด ช่างทำ กล้าแสดง

ความคิดเห็นมีไหวพริบ

3.2.2 ผู้นำแบบทางการ ผู้นำประเภทนี้มีตำแหน่งอำนาจหน้าที่ของทางราชการ และประชาชนเข้าใจในฐานะของการเป็นผู้นำ ผู้นำแบบนี้ เรียกว่า ผู้นำแบบจัดตั้ง แบ่งเป็น

- 1) ผู้ที่ดำรงตำแหน่งตามหน้าที่ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ผู้อำนวยการ กำนัน แพทย์ ฯลฯ
- 2) ผู้ดำรงตำแหน่งในฐานะคณะกรรมการในองค์กรต่างๆ เช่น คณะกรรมการ กองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการ อบต. ฯลฯ

3.3 บทบาทของผู้นำ ได้แก่

3.3.1 เป็นสัญลักษณ์ ผู้นำจะต้องมีความเห็นอกเห็นใจผู้ตามและอุทิศตนเองในการทำงาน กับกลุ่มในลักษณะร่วมคิด ร่วมฟัง ร่วมทำ และร่วมออกวัสดุสิ่งของเพื่อให้สมาชิกได้ชื่นชอบในการทำงาน ทำให้สมาชิกถือว่าผู้นำเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม หรือชุมชน

3.3.2 ผู้แนะแนวทาง ผู้นำจะต้องเป็นผู้ให้คำปรึกษา หรือคำแนะนำผู้ตามในการปฏิบัติ กิจกรรมต่างๆ เป็นผู้คอยช่วยเหลือในการวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของบุคคลบางคนในกลุ่ม หรือชุมชน เป็นผู้กระตุ้นให้ประชาชนเห็นถึงความต้องการ และนำทางในการเลือกความต้องการนั้นๆ นอกจากนี้ อาจจะเป็นผู้แนะนำการวางแผน การบริหาร การประเมินผล

3.3.3 ผู้ชี้นำสิ่งใหม่ ผู้นำจะต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มหรือชุมชนได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำเป็นผู้ที่มองเห็นความต้องการของประชาชน ทำให้ประชาชนตระหนักถึงความต้องการ และริเริ่มกิจกรรมขึ้นในกลุ่ม หรือชุมชน เพื่อก่อให้เกิดกิจกรรมใหม่ๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชน

3.3.4 ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม ผู้นำจะมีหน้าที่ในการจัดตั้งกลุ่ม และบำรุงรักษากลุ่มให้อยู่คงทนถาวรตลอดไป เช่น สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก สนับสนุนกิจกรรมต่างๆ เป็นตัวกลางในการแก้ไขข้อขัดแย้ง เป็นผู้ให้รางวัล หรือลงโทษสมาชิก เพื่อทำให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความราบรื่นบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ (วิมล จิโรพันธุ์ และประชิด สกุนะพัฒน์ 2547: 79-82)

3.4 แนวคิด และทฤษฎีวิเคราะห์

การศึกษาเรื่องผู้นำทางการเมืองจึงเป็นการศึกษาการกระทำที่แสดงถึงคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่มีผลต่อคนทั้งสังคมทั้งประเทศ แม้ว่าผู้นำคนบางคนไม่ได้เป็นผู้นำทางการเมืองที่มีอำนาจทางการเมืองโดยตรง แต่นักคิดภาพการนำ การแสดงบทบาท และความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อส่วนรวม ทั้งนี้มีคำนิยามเกี่ยวกับ “ผู้นำ” อยู่จำนวนมาก ซึ่งอาจหมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่กำหนด วิสัยทัศน์ ดัดสินใจ สร้างแรงจูงใจ หรือแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากร และนโยบายทิศทางขององค์กร ผู้นำทางการเมืองก็คือ ผู้มีอำนาจทางการเมือง (political power)

ยศ สันตสมบัติ (อ้างถึงใน กฤษฎา ทองอยู่ 2547: 20) ได้ให้คำจำกัดความผู้นำทางการเมือง ว่าเป็นบุคคลที่เคยดำรงตำแหน่งทางการเมืองในระดับสูง มีอำนาจในการตัดสินใจ และควบคุมอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง นอกจากนี้ กฤษฎา ทองอยู่ (2547: 23) ให้ความหมายของคำว่า “ผู้นำ” หมายถึงผู้มีคุณลักษณะเชี่ยวชาญพิเศษอยู่ในตัว มีพฤติกรรมที่โดดเด่น มีคุณพินิจ ความรู้ มีความคิดสร้างสรรค์ ความเด็ดขาด กล้าหาญ และสามารถใช้อุบายพิเศษตัว เพื่อแก้ไขปัญหาตามสถานการณ์ได้ โดยมีความผิดพลาดน้อยที่สุด และกล้ารับผิดชอบต่อการตัดสินใจแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยให้ความสำคัญกับความคิดผู้อื่น มุ่งให้เกิดความพึงพอใจต่อส่วนรวม เน้นจริยธรรม และคุณธรรมในการเป็นแบบอย่างต่อสาธารณะ ตลอดจนรักษาน้ำใจ และความสัมพันธ์อันดีกับคนในองค์กร

เคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ไม่ใช่อำนาจแต่สร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดบารมี และตระหนักในศีลธรรม

ยุติศักดิ์ เอกอัคร (อ้างถึงใน กฤษฎา ทองอยู่ 2547: 20) ได้รวบรวมคำจำกัดความของผู้นำทางการเมืองไว้ดังนี้

1. ผู้นำทางการเมือง ครอบคลุมถึงผู้กุมอำนาจอันสำคัญ และเป็นหัวใจของแก่นทางการเมือง (Body of Politics) มีที่มาเป็นพิเศษ มีความสามารถในการดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำ หรือถ้าจะกล่าวอย่างสั้น ๆ ผู้นำทางการเมือง คือ ผู้มีอำนาจอันสุดยอด
2. ผู้นำทางการเมืองมักจะแสดงออกโดยเป็นทุก ๆ สิ่งสำหรับทุก ๆ คน
3. ผู้นำ คือ คนกลุ่มน้อยซึ่งมีสติปัญญา และความมั่งคั่ง เป็นกลุ่มซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่มีความสามารถพิเศษเหนือผู้อื่นในด้านต่าง ๆ
4. ผู้นำกลุ่มของประชาชน คือ ผู้ซึ่งมีความแตกต่างจากประชาชนอื่น ๆ โดยมีข้อยกเว้นพิเศษในการแสดงออกทางการเมือง และผู้นำซึ่งมีความผูกพันในกลุ่มอย่างสูง และผูกขาดการปกครองเอาไว้ในมืออย่างมีประสิทธิภาพ
5. ผู้นำ คือ ผู้ที่มีการแสดงออก การกระทำ และปฏิบัติงานในทางการเมือง และการปกครองมากที่สุดในสังคมนั้นๆ
6. ผู้นำ เป็นบุคคลซึ่งใช้อิทธิพลได้มากในการควบคุม และกระทำที่เกี่ยวกับการตัดสินใจทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ผู้ได้รับอำนาจจากความมั่งคั่ง ทั้งสถานภาพทางครอบครัว ชนชั้น วรณะ ระบบ หรือความมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ผู้นำเป็นองค์ประกอบของโครงสร้าง อำนาจของท้องถิ่น ชุมชนและชาติ
7. ผู้นำซึ่งอยู่ในอำนาจ หรือในตำแหน่งที่ถูกกำหนดให้เป็นผู้นำ เป็นผู้ซึ่งสามารถมีอิทธิพลในการจัดสรร และจัดการต่อสิ่งที่มีคุณค่าต่าง ๆ มากกว่าคนอื่นในชุมชนนั้นๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามจุดหมายที่ปรารถนาทั้งของตนเอง และของสมาชิกของชุมชน
8. ผู้นำ คือ ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งสูงอยู่ในสังคม อาจกล่าวได้ว่าผู้นำทางการเมือง หมายถึง ผู้ที่เป็นศูนย์กลาง และมีบทบาทนำในกิจกรรม หรือกระบวนการในการกำหนดนโยบาย เพื่อให้เกิดความมีสวัสดิภาพ และความมั่นคงของประเทศ

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำทางการเมือง

ทวี สุรฤทธิกุล (2546:127-129) อธิบายว่าถ้าจะคำจำกัดความอย่างเฉพาะเจาะจงในคำว่า “ผู้นำทางการเมือง” ก็น่าจะหมายถึง “ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งทางการเมืองการปกครองประเทศ” ซึ่งถ้าเป็นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ก็คือ พวก “เจ้า” หรือ “เจ้านาย” ได้แก่พระมหากษัตริย์ และขุนนางผู้ใหญ่ แต่ถ้าเป็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ก็จะได้แก่ นายกรัฐมนตรี

ประธานาธิบดี ประธานรัฐสภา และรัฐมนตรีต่างๆ ซึ่งรวมเรียกว่า “ชนชั้นปกครอง” (Ruling Elite) ที่เป็นกลุ่มย่อย ของกลุ่มชนชั้นนำทางสังคม (Social Elite) อีกทีหนึ่ง หรือรวมเรียกว่า “ชนชั้นนำ” (Elite) นั่นเอง

“ชนชั้นนำ” (Elite) มีความหมายว่า “คนส่วนน้อยในสังคมที่มีอำนาจ และอิทธิพลมากที่สุด ครอบครองทรัพย์สิน และความมั่งคั่งมากที่สุด และคนส่วนน้อยนี้ได้อาศัยความได้เปรียบดังกล่าวเข้าควบคุมการตัดสินใจของสังคมหรืออำนาจการปกครองนั้นด้วย” ซึ่งชนชั้นนำเหล่านี้อาจแยกออกได้เป็นอีก 2 พวกคือ ชนชั้นนำทางอำนาจ (Power Elite) ที่หมายถึงชนชั้นนำที่ควบคุมหรือมีบทบาทต่อการตัดสินใจของคนหรือกลุ่มบุคคลต่างๆ โดยมุ่งเน้นบทบาททางการเมืองของชนชั้นนำเหล่านี้เป็นสำคัญ ซึ่งก็คือ “ผู้นำทางการเมือง” นั่นเอง กับ ชนชั้นนำทางกิจกรรม (Functional Elite) ที่หมายถึงกลุ่มคนที่เป็นผู้นำกิจกรรมต่างๆ ในทางสังคม เช่น ชนชั้นนำทางวัฒนธรรม ชนชั้นนำทางวิชาการ และชนชั้นนำในอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะเน้นเฉพาะชนชั้นนำทางอำนาจเป็นหลัก เพื่อเชื่อมโยงเข้ากับการศึกษาถึง “ผู้นำทางการเมือง” (Political Leader) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันโดยตรง ทั้งนี้ในทัศนะของนักวิชาการตะวันตกที่ศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นในยุคบุกเบิก อย่างเช่น วิลเฟรดโด พารेट โรเบิร์ต มิเชลล์ และเกตาโน มอสกา เชื่อว่าชนชั้นนำคือผู้ที่มีคุณลักษณะบางอย่างเป็นพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป

เริ่มจากการศึกษาของพารेट ที่แบ่งคนในสังคมออกเป็นสองกลุ่มตามความสามารถต่าง ๆ (Abilities) ซึ่งได้พบว่า ชนชั้นนำคือกลุ่มคนที่มีความสามารถมากกว่าประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพราะมนุษย์มีพฤติกรรมที่แตกต่างกันซึ่งถูกกำหนดโดย “สัณฐานที่ไร้เหตุผล” (Irrational Residues) ที่มีอยู่ 2 อย่าง อย่างแรกคือ สัญชาตญาณแห่งการแสวงหาความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ (Instinct for Combination) ที่มีลักษณะเด่นคือ เป็นคนที่ชอบคาดหวัง เข้าความคิด และเฉลียวฉลาด ซึ่งมีอยู่ในหมู่ชนชั้นนำ อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้สึกยึดมั่นกับสภาวะทั้งหมด (Persistence of Aggregates) ที่มีลักษณะเด่น คือ เป็นคนดื้อดึง ชอบถูกบังคับ และอนุรักษ์นิยม ซึ่งมีอยู่ในประชาชนผู้ถูกปกครอง ดังนั้นชนชั้นนำคือ คนที่ชอบทำในสิ่งที่ทำง่าย ในขณะที่ประชาชนไม่ชอบต่อสู้ดิ้นรน อย่างไรก็ตาม พารेटก็เห็นว่าถ้าประชาชนบางกลุ่มบางคนมีสัญชาตญาณแห่งการแสวงหาความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งเป็นไปได้ในทุกสังคม ก็อาจจะเกิดความขัดแย้งขึ้นในสังคมนั้นๆ ได้ จนอาจจะถึงขั้นการปฏิวัติโค่นล้มชนชั้นนำเดิม ดังนั้นพารेट จึงเสนอว่าหากชนชั้นนำเดิมมีความฉลาด ก็จะต้องยอมรับให้เกิดการหมุนเวียนของชนชั้นนำ เพื่อสังคมจะได้ไม่เกิดภาวะชะงักงัน

สำหรับมิเชลล์ ได้ศึกษาองค์การทางการเมืองต่างๆ โดยเฉพาะพรรคการเมือง และองค์การของรัฐบาล พบว่ามีแนวโน้มที่คนในองค์การเพียงไม่กี่คนมักจะมีอำนาจมาเหนือกว่าคนอื่นๆ ซึ่งเรียกว่า “คณาธิปไตย” (Oligarchy) โดยมิเชลล์เชื่อว่าน่าจะเกิดจากสาเหตุพื้นฐาน 3 ประการ คือ

ประการแรก เป็นความจำเป็นขององค์การเอง เพราะว่าองค์การมักจะมีผลลัพท์ที่ซับซ้อน และมักจะมีผลลัพท์ที่ขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่างๆอยู่แล้ว ดังนั้นเพื่อให้องค์การสามารถดำเนินการไปได้จึงจำเป็นต้องมีคนจำนวนหนึ่งคอยทำหน้าที่ในการตัดสินใจ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานขององค์การ กระบวนการตัดสินใจนี้เองที่ทำให้เกิดกลุ่มผู้นำมืออาชีพ และเป็นกลุ่มที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในองค์การประการต่อมาเป็นมุมมองของคนที่เป็นผู้นำในองค์การเอง ที่เห็นว่าตนเองอยู่ในฐานะที่เหนือกว่า ผู้นำเหล่านี้จึงวางบทบาทของตนขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อให้เกิดความแตกต่าง ยิ่งไปกว่านั้นองค์การยังมีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงผู้นำเหล่านี้อยู่เสมอ เพื่อนำความสำเร็จมาสู่องค์การ จึงทำให้คนกลุ่มนี้มีฐานะในองค์การที่เข้มแข็ง ประการสุดท้ายในส่วนของคุณลักษณะขององค์การ ซึ่งมีเซลล์ลักษณะของรัฐบาลกับประชาชน พบว่า ประชาชนมักจะไม่สามารถเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์การ (ในที่นี้คือรัฐบาล) ตราบใดที่รัฐบาลยังคงให้ผลประโยชน์อย่างน่าพึงพอใจสำหรับพวกเขา แต่ครั้งหนึ่งชนชั้นนำคือรัฐบาลทำอะไรที่ไม่ถูกต้องขึ้นมา ประชาชนก็มีความยากลำบากที่จะไปควบคุมสั่งการ ในที่สุดประชาชนก็มักจะวางเฉยเช่นเคย ความจำเป็นที่จะต้องมีคนกลุ่มเล็ก ๆ จำนวนหนึ่งขึ้นมาเป็นผู้นำในองค์การทั้งหลายนี้เรียกกันว่า “กฎเหล็กของคณาธิปไตย” (Iron Law of Oligarchy)

ในขณะที่ ทังพาเรโต และมิเชลล์เชื่อว่า การเกิดขึ้นของชนชั้นนำเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของสังคม มอสคา กลับไม่สนับสนุนความเชื่อดังกล่าว โดยมอสคาเห็นว่า การที่ชนชั้นนำสามารถเกาะกุมอำนาจในส่วนต่าง ๆ ไว้ได้ก็เพราะว่าชนชั้นนำเหล่านั้นมี การจัดตั้งหรือจัดองค์กรที่ดี (Well establish and organize) เหนือกว่าคนทั่วไปที่ขาดการจัดตั้ง หรือจัดองค์กรที่ดีเพียงพอ มอสคาเห็นว่าชนชั้นนำที่มั่นคง จะต้องประกอบด้วยคนหลายประเภท ไม่ใช่มีเฉพาะชนชั้นสูงทางเศรษฐกิจ และสังคมเท่านั้น เพราะชนชั้นนำเกิดขึ้นจากการผลักดันทางสังคม และอยู่ได้ด้วยสังคมให้การยอมรับ ดังนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนไป ภาพการณ์ดำรงอยู่ของชนชั้นนำก็จะต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย นอกจากนี้ชนชั้นนำอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ด้วยกระบวนการปฏิวัติที่มอสคาหมายถึง การเปลี่ยนแปลงชนชั้นนำอย่างรวดเร็ว จากชนชั้นนำกลุ่มเดิมเป็นชนชั้นนำกลุ่มใหม่ ส่วนสิ่งที่จะทำให้ภาวะความเป็นชนชั้นนำของกลุ่มต่างๆ คงอยู่ได้นั้น มอสคาเห็นว่าขึ้นอยู่กับการจัดตั้งและการจัดการที่ดีในกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เหล่านั้นเช่นกัน

ปัจจุบัน การศึกษาเกี่ยวกับชนชั้นนำได้พยายามทำการศึกษาด้วยวิธีการในเชิงประจักษ์ (Empirical Study) เพื่อให้มองเห็นลักษณะที่เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนของการเกิดขึ้น ซึ่งลักษณะของชนชั้นนำ อย่างเช่น การศึกษาฐานะตำแหน่งของชนชั้นนำ โดยการสำรวจนำบุคคลที่อยู่ในฐานะตำแหน่งสูงในองค์กรต่าง ๆ มาแยกแยะให้เห็นความแตกต่างจากคนที่อยู่ในฐานะตำแหน่งที่ต่ำกว่า หรือการศึกษาชนชั้นนำโดยพิจารณาจากเกียรติภูมิของชนชั้นนำนั้นๆ ที่คนอื่น ๆ ได้ให้

ความเห็นว่าเป็นเหตุใด หรือเพราะคุณสมบัติอย่างไรที่ทำให้คนๆ นั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นชนชั้นน่านอกจากนี้ยังมีการศึกษาถึงกระบวนการตัดสินใจในองค์กร หรือในกิจกรรมต่างๆ ของบุคคลที่เชื่อว่าเป็นชนชั้นนำ เพื่อให้ทราบถึงพฤติกรรม หรือความสามารถที่แตกต่างจากคนทั่วไปรวมทั้งการศึกษาถึงพื้นฐานทางสังคม และวัฒนธรรมของชนชั้นนำ อันเป็นการศึกษาโดยอาศัยประวัติศาสตร์ชีวิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมต่าง ๆ ที่หล่อหลอมให้คนบางคนมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างจากคนอื่น อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะทำการศึกษามุ่งไปในรูปแบบใด แนวการศึกษาเหล่านั้นก็ล้วนแต่แสวงหาความแตกต่างระหว่าง “ชนชั้นนำ” กับ “คนธรรมดา” ว่ามีอยู่อย่างไรทั้งสิ้น ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่มีมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ นั่นเอง

โดยอาศัยทฤษฎีเกี่ยวกับชนชั้นนำข้างต้น อาจจะเทียบเคียงหรือนำไปอธิบายถึงชนชั้นนำทางการเมือง (Political Elite) หรือผู้นำทางการเมือง (Political Leader) ได้ว่าผู้นำทางการเมืองก็คือ บุคคลที่อยู่ในส่วนที่กุมอำนาจทางการเมืองการปกครอง โดยหมายถึงบุคคลที่มีฐานะตำแหน่งหรือหน้าที่ทางการเมืองการปกครองในระดับสูง เป็นบุคคลที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบจากคนกลุ่มอื่น โดยเฉพาะการตัดสินใจที่จะต้องยึดถือประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม โดยที่ผู้นำทางการเมืองต้องมีคุณลักษณะในตัว (Character) ที่เป็นพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป ผู้นำทางการเมืองจึงต้องมีจริยธรรม และคุณธรรมที่เหนือกว่าคนทั้งหลายด้วยเช่นกัน

3.6 การจัดประเภทของชนชั้นนำทางการเมือง : กำเนิดผู้นำทางการเมือง

ด้วยแนวคิดที่ว่าชนชั้นนำคือ ผู้ที่มีฐานะตำแหน่งที่อยู่สูงกว่าคนทั่วไป ในขณะเดียวกันก็มีบทบาท และหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่า โดยมีกำเนิดที่เป็นพิเศษด้วยเช่นกันไม่ว่าจะด้วยทฤษฎีทางจิตวิทยาที่พูดถึงสันดาน หรือสัญชาตญาณภายในอย่างการศึกษาของฟรอยด์ หรือการศึกษาภายในองค์กรของมิเชลล์ หรือการศึกษาสังคมโดยรวมอย่างมอสคา ต่างก็ค้นพบและมองเห็นคล้าย ๆ กันว่า การเกิดขึ้นของชนชั้นนำเหล่านั้น ล้วนเป็นเหตุ และผลของปัจจัยทั้งภายในและภายนอกประกอบกัน ปัจจัยภายในนั้นก็คือ บุคลิกภาพที่แตกต่างหรือเหนือกว่าของคนที่เป็นชนชั้นนำ อันอาจจะมียู่ออยู่แล้วแต่เดิมในตัวคนๆ นั้น อย่างเช่น ชาติ วุฒิ หรือฐานะตำแหน่งที่เหนือกว่า หรือด้วยการที่คนๆ นั้นพยายามไขว่คว้า แสวงหาหรือสร้างขึ้นมา อย่างเช่น ความมั่งคั่ง หรือฐานะตำแหน่งที่ต้องการ ส่วนปัจจัยภายนอกก็คือ การส่งเสริมผลักดันจากสังคมรอบข้าง อันได้แก่ ผู้คนหรือบริวารห้อมล้อม และรวมหมายถึงพลังผลักดันที่ไม่ใช่ตัวมนุษย์ (แต่อาจจะเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ร่วมกระทำขึ้น) อย่างเช่น สถานการณ์ และสภาวะแวดล้อมต่าง ๆ นั้นด้วย ดังนั้นถ้าหากจะจัดแบ่งผู้นำทางการเมืองออกเป็นประเภทต่างๆ ด้วยแนวคิดข้างต้น อาจจะสามารถแบ่งได้เป็น 3 จำพวก ดังนี้คือ

3.6.1 ผู้นำทางการเมืองที่เป็นไปโดยธรรมชาติ (By Nature) หมายถึง การที่บุคคลค่อย ๆ ถูกหล่อหลอมด้วยปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยที่บุคคลนั้นๆอาจจะไม่ได้ตั้งใจ หรือมุ่งหวังที่จะเป็น “ผู้นำ” แต่อย่างใด อย่างเช่น คนที่เกิดมาในชาติตระกูลที่สูงส่ง หรือร่ำรวยกว่า หรือเกิดในตระกูลของผู้นำ หรือผู้ปกครอง ที่เรียกว่า “ผู้นำตามเทือกเถาเหล่ากอ” ซึ่งผู้นำในสังคมศักดินา และสังคมอำนาจนิยมทั้งหลาย (รวมทั้งในยุคปัจจุบันที่มีการสืบทอดอำนาจทางการเมืองไปในหมู่ลูกหลานในลักษณะ “ตระกูลการเมือง”) มักจะเป็นบุคคลพวกนี้ แต่ในสมัยใหม่จะหมายถึง คนที่ประสบความสำเร็จในชีวิต และมีชื่อเสียง เป็นต้นว่า มีการศึกษาสูง มีผลงานเป็นที่เลื่องลือ มีตำแหน่งหน้าที่ในทางสังคม หรือทางราชการที่โดดเด่น แล้วได้รับการยกย่องจากวงสังคม หรือจากบุคคลแวดล้อมผลักดันให้เป็นชนชั้นนำทางการเมือง ทั้งนี้เราอาจจะเรียกผู้นำทางการเมืองพวกนี้ได้ชื่ออย่างหนึ่งว่า “ผู้นำโดยความสามารถ และคุณสมบัติเฉพาะตัว” ก็ได้

3.6.2 ผู้นำทางการเมืองที่เกิดขึ้นเพราะสถานการณ์ หรือโอกาสอำนวย (By Situation) หมายถึงการที่บางคนอาจจะไม่ได้มีความตั้งใจที่จะเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองมาก่อน แต่ในบางครั้งบางสถานการณ์ได้ทำให้บุคคลคนนั้นเพิ่มพูนภาวะผู้นำขึ้นได้ เช่นในภาวะวิกฤต หรือสงคราม เป็นต้น อย่างที่มีคำกล่าวว่า “สถานการณ์สร้างวีรบุรุษ” หรืออย่างของไทยก็มีคำว่า “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี” ซึ่งวีรบุรุษเหล่านี้ ต่อมาก็ถูกชักนำเข้าสู่การเมือง และได้เป็นผู้นำทางการเมืองในที่สุด ยิ่งในโลกปัจจุบันคนบางคนอาจจะมีความโดดเด่น และยิ่งใหญ่ขึ้น “แรงส่งทางสังคม” โดยเฉพาะการส่งเสริมของสื่อสาธารณะ อย่างเช่น สื่อมวลชน และระบบการสื่อสารสมัยใหม่ ผู้นำทางการเมืองบางคนจึงเกิดขึ้นได้เพราะแรงส่งทางสังคมเช่นนี้ ผู้นำทางการเมืองกลุ่มนี้ยังหมายถึงพวกที่เติบโตมาจากสาขาอาชีพอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกัอำนาจทางการเมืองแต่อย่างใด เช่น ศิลปิน ดารา นักร้อง ฯลฯ แต่พอครั้งใดดังขึ้นมาก็อาจจะหันเหหรือถูกชักจูงเข้ามาสู่การเมืองได้ ในที่สุด ซึ่งอาจจะเรียกผู้นำประเภทนี้ได้ว่า “ผู้นำโดยบังเอิญ หรือบุญหล่นทับ” หรือผู้นำแบบ “คนดัง”

3.6.3 ผู้นำทางการเมืองที่เกิดจากการสร้างตัวขึ้นมา (By Self-making) หมายถึง ผู้นำทางการเมืองที่เกิดจากการดิ้นรนหรือถีบตนเองขึ้นมาของคนธรรมดา โดยพยายามที่เรียนรู้หรือสร้างความชำนาญขึ้นมาเอง จากนั้นก็ชวนขายไต่เต้า หรือฟันฝ่าพยายาม อาจจะเป็นในอาชีพอื่นๆ ดังเดิมที่ตนทำมานั้นให้ประสบความสำเร็จเสียก่อน เป็นต้นว่า พ่อค้า ผู้รับเหมา นักธุรกิจ ฯลฯ ที่เมื่อประสบความสำเร็จในอาชีพของตนแล้ว ก็หันมา “เล่น” หรือมาสนใจการเมือง ทั้งที่เข้ามาเป็นฝ่ายสนับสนุนให้กับนักการเมือง จนในที่สุดก็ได้รับผลตอบแทนให้มีตำแหน่งหรืออำนาจทางการเมือง และที่สมัครเข้าเป็นนักการเมืองโดยตรงจนได้มีตำแหน่งสูงขึ้นๆในหน้าที่ต่างๆทางการเมือง นอกจากนี้ยังอาจรวมหมายถึง คนที่ทำงานใกล้ชิดกับนักการเมือง แล้วบรรดาเขาเข้าชวน หรือเอื้ออำนาจให้เกิดความฝ่ฝืนทางการเมือง ในที่สุดก็เป็นนักการเมือง และผู้นำทางการเมือง

เมืองตามลำดับ คนพวกนี้อาจรวมถึงข้าราชการหรือผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ ที่แวดล้อม หรือทำงานให้กับนักการเมือง รวมทั้งพ่อค้า นักธุรกิจที่อยู่ในแวดวงผลประโยชน์ร่วมกันกับนักการเมืองในที่สุดก็เข้ามาใช้อำนาจนั้นโดยตรง ด้วยการอาศัยประสบการณ์ และความคุ้นเคยดังกล่าว อนึ่งในสมัยใหม่โดยการจัดกิจกรรมของพรรคการเมือง สถานศึกษา หรือองค์กรทางสังคมบางแห่ง ที่จัดให้มีการเตรียมคนที่จะไปทำงานทางการเมือง หรือผลิตผู้นำทางการเมือง หรือส่งเสริมกิจกรรมอาสาสมัครเพื่อสังคม ซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากผู้ที่มีแนวโน้มจะเข้าไปทำงานทางการเมืองโดยตรง ในอนาคตก็จะมีนักการเมืองในประเภทนี้มากขึ้น ที่เรียกว่า “นักการเมืองที่สร้างขึ้นตามรูปแบบหรือความต้องการ” ซึ่งอาจจะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้าง “นักการเมืองมืออาชีพ” ในอนาคตก็เป็นได้

ดังนั้น ชนชั้นนำก็คือ บุคคลที่มีคุณลักษณะบางอย่างเป็นพิเศษแตกต่างจากคนทั่วไป เช่น ฐานะกำเนิด การศึกษา บุคลิกภาพ ความสำเร็จในชีวิต ความสำคัญของผู้นำทางการเมืองนั้นคงเป็นที่เข้าใจกันดีว่า มีความสำคัญเพียงใด ผู้นำที่ดีสามารถสร้างความหวัง ศรัทธา และขวัญให้แก่คนในชาติ สามารถพาชาติผ่านอันตรายได้ เช่น เซอร์วินสตัน เชอร์ชิล นายกรัฐมนตรีของอังกฤษในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้น

3.7 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย

ทวี สุรฤทธิกุล (2546: 131-135) อธิบายว่า จากการศึกษาพัฒนาการทางการเมืองของประเทศประชาธิปไตยหลายประเทศพบว่า ผู้นำทางการเมืองของประเทศเหล่านั้น ได้ร่วมสร้างสรรค์ และพัฒนาระบอบประชาธิปไตยของแต่ละประเทศด้วยวิธีการอันหลากหลาย บางประเทศก็ดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป แม้ว่าในบางครั้งอาจจะมีความรุนแรงทางการเมืองบ้าง แต่ก็เกินไปในระยะสั้น และดำเนินการพัฒนาต่อไปได้ อย่างเช่น อังกฤษ และไทย บางประเทศก็มีการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง และมีความขัดแย้งสูงในหมู่ผู้นำ แต่ในที่สุดก็สถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้นได้ อย่างกรณีของฝรั่งเศส บางประเทศก็ใช้วิธีหล่อหลอมอุดมการณ์จนเชื่อมโยงกันได้ทั้งระบบ อย่างเช่น สหรัฐอเมริกา บางประเทศก็ต่อสู้เรียกร้อง และผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองอยู่เป็นพักๆ จนได้ประชาธิปไตยตามรูปแบบที่ต้องการ อย่างที่เห็นในประเทศอดีตอาณานิคม และประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย การแสดงบทบาท และกระทำหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองเหล่านั้นได้ปรากฏให้เห็นในหลายรูปแบบ ที่สามารถแยกบทบาทหน้าที่เหล่านั้นได้เป็น 3 สถานะ คือ

3.7.1 บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สร้าง (Creator) ได้แก่ การให้กำเนิดระบบประชาธิปไตยของประเทศ อาจจะด้วยการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นใหม่ หรือการปรับรื้อของเดิม (Invent Renovate) การนำเข้าหรือการรับเอาเข้ามา (Import or Adopt) การปรับแก้หรือการปรับปรุงบางส่วน (Adapt or Adjust) หรือการผสมผสานวิธีการทั้งสามในบางส่วน เช่น คิดค้นขึ้นแล้วก็ค่อยปรับแก้

เป็นระยะๆ หรือรับเอาของประเทศต้นแบบเข้ามา แล้วค่อยปรับปรุงให้เหมาะสมกับระบบของแต่ละประเทศต่อไป เป็นต้น กระบวนเช่นนี้อาจจะถือได้ว่าเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงมักจะได้รับการกล่าวขานว่าเป็นบิดา หรือผู้สถาปนาระบอบประชาธิปไตยของประเทศนั้นๆ เป็นต้นว่า จอร์จ วอชิงตัน ของสหรัฐอเมริกา ชาร์ล เดอ โกล ของฝรั่งเศส มหาตมะคานธี ของอินเดีย อุ อองซาน ของพม่า ชูการ์โน ของอินโดนีเซีย อากาข่าน ของปากีสถาน หรือคณะราษฎรของไทย ฯลฯ แม้ว่าในสมัยต่อมาประชาธิปไตยในบางประเทศจะกลายพันธุ์เป็นเผด็จการ หรืออำนาจนิยมไปในที่สุดด้วยตัวของผู้นำระบอบประชาธิปไตยเข้ามานั่นเอง อย่างในกรณีของสามประเทศหลัง แต่ก็ยอมรับกันว่าคนเหล่านั้นคือ “ผู้สร้าง” หรือให้กำเนิดแก่ระบอบประชาธิปไตยของประเทศ

3.7.2 บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้รักษา (Keeper) ได้แก่ การควบคุมอำนาจการ (Direct) และดูแลรักษา (Maintain) ระบบ ในที่นี้ก็คือ ระบบการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ เพราะวาระบอบประชาธิปไตยไม่อาจสถาปนา หรือสร้างขึ้นจนสำเร็จได้ในวันเดียวแต่ต้องอาศัยเวลาในการที่จะประทับประคอง หรือปั้นแต่งอีกพอสมควรกว่าที่ประชาธิปไตยในประเทศนั้นๆ จะมีความมั่นคง หรือดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งต่อไปได้ อย่างเช่น ในประเทศอังกฤษก็ต้องใช้เวลาหลายร้อยปี ฝรั่งเศสก็ร้อยกว่าปี สหรัฐอเมริกาก็เกือบครึ่งศตวรรษ บางประเทศนำประชาธิปไตยเข้ามาแล้วก็ฟุบไป ซึ่งบางประเทศก็ฟื้น และกลับเข้าสู่กระบวนการของการสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยต่อไปได้ แต่ในบางประเทศก็เปลี่ยนโฉมไปสู่ระบอบอื่นเลยก็มี ภายใต้กระบวนการเหล่านี้ ผู้นำทางการเมืองคือ ผู้แสดงบทบาทอันสำคัญบางครั้งต้องดำเนินไปโดยใช้บุคลิกภาพหรือความสามารถเฉพาะตน อย่างเช่นความเข้มแข็งเด็ดขาด การประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หรือการระดมสรรพกำลังจากสังคม จึงช่วยให้ระบอบประชาธิปไตยดำเนินต่อไปได้ บางครั้งต้องอาศัยสถานการณ์ และปัจจัยแวดล้อมรวมทั้งการจัดวางโครงสร้างทางการเมืองนั้นเสียใหม่ เพื่อให้ระบอบประชาธิปไตยนั้นคงอยู่ได้ต่อไป อย่างไรก็ตามในบางประเทศก็พบว่าผู้นำทางการเมืองนั่นเอง เป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายด้วย คือ การที่ผู้นำทางการเมืองนั้นไม่ได้มีความจริงจังในการรักษาหรือประคับประคองระบบ หรือบิดเบือนประชาธิปไตยไปในเป้าหมายที่ตนต้องการ ทั้งบางที่ก็ยังอาศัยความโดดเด่นที่สังคมยกย่องนั้น แสวงหาผลประโยชน์ หรือรักษาอำนาจทางการเมืองไว้เฉพาะตน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทำลายระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกัน

3.7.3 บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้พัฒนา (Developer) ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่ต้องลงทุนสูง และใช้เวลา บางประเทศต้องลงทุนด้วยเลือดเนื้อ และชีวิตของผู้คนจำนวนมาก ตั้งแต่แรกที่มีการปกครองมาจากระบอบเดิม หรือบางประเทศกว่าจะเป็นประชาธิปไตยได้ก็ต้องผ่านกระบวนการปฏิวัติอีกครั้งแล้วครั้งเล่า บางประเทศต้องใช้ระยะเวลาใน

การสร้างสรรค์นับเป็นร้อยๆ ปี กว่าที่จะระบอบประชาธิปไตยของประเทศนั้นจะเข้าที่เข้าทาง บางประเทศแม้จะผ่านการเปลี่ยนแปลงมาสู่ระบอบประชาธิปไตยก่อนใครอื่นในบริเวณเพื่อนบ้านใกล้เคียง ในขณะที่เพื่อนบ้านสถาปนาประชาธิปไตยได้อย่างมั่นคงแล้ว แต่ตนเองยังเพิ่งจะเริ่มต้นหรือนับหนึ่งไม่ในระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น กระบวนการเหล่านี้จำเป็นจะต้องพึ่งพิงความสามารถของผู้นำทางการเมืองเป็นอย่างมาก ที่จะต้องเป็นผู้นำในการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ได้แก่ การมีวิสัยทัศน์ที่ถูกต้อง หรือการมองไปข้างหน้าเพื่ออนาคตของบ้านเมือง การหล่อหลอมและปลูกฝังอุดมการณ์อย่างไม่ย่อท้อ เพื่อให้อุดมการณ์นั้นฝังเข้าไปในจิตวิญญาณของผู้คน อันจะเป็นเกราะคุ้มครองให้แก่ระบอบประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง การกระทำตนเป็นแบบอย่าง และมุ่งไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพื่อให้คนทั้งหลายมีความเชื่อมั่น และยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตย โชคดีที่หลายๆ ประเทศได้อัดผู้นำทางการเมืองที่เสียสละ จึงทำให้ลูกหลานในทุกวันนี้ได้รับผลดีของประชาธิปไตยอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่สำหรับในบางประเทศที่ได้ผู้นำทางการเมืองที่เห็นแก่ตัว ที่มุ่งสร้างตัวมากกว่าสร้างประชาธิปไตย จึงทำให้ประชาธิปไตยของประเทศนั้นยังก้าวไปไม่ถึงไหน การพัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับ “หัวใจ” และ “ฝีมือ” ของผู้นำทางการเมืองในประเทศนั้น ๆ อย่างแน่นอนที่สุด

3.7.4 บทบาทหน้าที่ในการเป็นต้นแบบให้แก่สังคม (Originator) นักการเมือง คือ บุคคลสาธารณะ ย่อมต้องอยู่ในสายตา และความสนใจของผู้คนทั้งหลายอยู่ตลอดเวลา บางคนถูกยกย่องว่าเป็น “วีรบุรุษ-วีรบุรุษ และวีรสตรี” หรืออย่างน้อยก็ต้องเป็นคนที่มีลักษณะโดดเด่นในบางเรื่อง ทำให้ประชาชนมองเห็นเป็นแบบอย่างที่น่าจะยึดถือ หรือปฏิบัติตามไปในหลักการเมืองบางอย่าง เช่น ชาตินิยม หรืออำนาจอธิปไตย ผู้นำในระบบการเมืองแบบนี้ มักจะบังคับ หรือสร้างแบบอย่างให้ประชาชนปฏิบัติตาม แต่ในระบอบประชาธิปไตย หากผู้นำทางการเมืองมีความประสงค์ที่จะให้ประชาชนโน้มน้าวไปในทางใด ก็ต้องเป็นหน้าที่ของผู้นำที่จะต้องใช้ความสามารถในการโน้มน้าว เช่น ใช้วาทศิลป์ หรือการทำตัวให้เป็นแบบอย่าง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนจะตั้งความหวัง หรือมีความคาดหวังในตัวผู้นำทางการเมืองสูงกว่าคนทั่วไปอยู่แล้ว ผู้นำทางการเมืองจึงต้องวางตัวอยู่ในมาตรฐานอันสูงส่ง ดังที่ประชาชนได้ตั้งความคาดหวังนั้นไว้ด้วยนอกจากนี้ในการดำเนินนโยบายบางอย่างของรัฐบาล จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำจะต้องเป็นผู้นำในการขับเคลื่อน เริ่มตั้งแต่การริเริ่ม (Initiate) เพื่อการนำเสนอเป็นนโยบายการตัดสินใจ (Decide) เพื่อกำหนดเป็นนโยบาย การควบคุม (Direct) ให้มีการปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบาย ตลอดจนการประเมินผล และปรับเปลี่ยนแก้ไข (Evaluate & Adjust) ในนโยบายเหล่านั้น ผู้นำทางการเมืองต้องแสดงความเข้มแข็ง และดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจะสร้างความประทับใจในหมู่ประชาชนได้

หากนำบทบาทหน้าที่ทั้งสามของผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมา รวมเข้าด้วยกัน จะเกิดสภาพการของการนำอย่างหนึ่งขึ้นซึ่งในทางวิชาการเรียกว่า “ภาวะผู้นำ” (Leadership) ที่นักรัฐศาสตร์ในแขนงการบริหาร (รัฐประศาสนศาสตร์ หรือบริหารรัฐกิจ (Public Administration) ให้ความสนใจ เนื่องจากในกระบวนการบริหาร ภาวะผู้นำถือเป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งความหมายโดยสรุปของภาวะผู้นำนี้ก็คือ “การบริหารจัดการอำนาจในเชิง กลุ่ม” (Leadership is the exercise of influence in a group context) โดยที่ต้องเริ่มศึกษาใน กระบวนการกลุ่ม แล้วดูว่าใครในกลุ่มที่มีบทบาท หรืออิทธิพลสูงสุดในการชี้นำ (Guide or Lead) ไปสู่เป้าหมายหรือสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น และเป็นหัวขบวนในการขับเคลื่อน (Move or Motivate) กิจกรรมกลุ่ม ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด หรือทำให้ประสบความสำเร็จในกิจกรรม เหล่านั้น ซึ่งผู้ชี้นำ และขับเคลื่อนนี้อาจจะเป็นคนจำนวนหนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งก็ได้ ที่รวมเรียกว่า “ผู้นำ” นั่นเอง

โดยอาศัยทฤษฎีภาวะผู้นำ มาทำการศึกษาผู้นำในกระบวนการทางการเมืองที่ เรียกว่า “ผู้นำทางการเมือง” นี้ โดยจะเน้นในกระบวนการทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จะเห็น ว่าผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องเกี่ยวข้องหรือมีส่วนร่วมในกระบวนการ อะไรบ้าง เพื่อสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้น ซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

1. การพัฒนาตนให้เกิดการยอมรับเพื่อเป็นแกนนำทางการเมือง หมายถึงการที่จะ เป็นผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย จะต้องพัฒนาตนเองให้มีตำแหน่งฐานะจนเป็นที่ ยอมรับในระหว่างกลุ่มของตนเสียก่อน หรือบางครั้งสถานการณ์ก็มาเป็นตัวกำหนดเสียเอง เช่น ความล้มเหลวของผู้นำในระบอบเดิม หรือเกิดวิกฤตการณ์ขึ้นในประเทศ อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งพบว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยของหลายๆประเทศเกิดจากผู้นำใน ระดับกลาง ๆ หรือเป็นกลุ่มบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองมาก่อน อย่างเช่น ขบวนการกอบกู้เอกราชในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือกลุ่มคณะราษฎรของไทยก็ เป็นข้าราชการระดับกลาง ๆ เท่านั้น หรือกลุ่มผู้นำในเหตุการณ์ 14 ตุลาคมพ.ศ. 2516 ก็คือนักศึกษา และปัญญาชน ในขณะที่พลังสำคัญในการเรียกร้องประชาธิปไตยเดือนพฤษภาคมพ.ศ. 2535 ก็คือ กลุ่มชนชั้นกลาง

2. การรวบรวมผู้ที่มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกับดำเนินการเคลื่อนไหวทางการเมือง การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย มักจะต้องดำเนินการเป็นกลุ่ม ผู้นำทางการเมืองจึงต้องมีความสามารถในการหล่อหลอมผู้คน ที่แน่นอนว่าจะต้องมีความคิดความ ต้องการที่หลากหลาย ทั้งที่เหมือนกัน และแตกต่างกัน ในหลาย ๆ ประเทศพบว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพไม่จำเป็นที่จะต้องเกิดความคิดที่สอดคล้องไปทั้งหมดในหมู่มวลชน

เพียงแต่ให้เกิดความสอดคล้องทางความคิดเห็นในกลุ่มแกนนำที่ร่วมทำการเคลื่อนไหว การดำเนินการทางการเมืองนั้นก็จะประสบความสำเร็จขึ้นได้ ดังนั้นในการเคลื่อนไหวทางการเมืองจึงต้องมีการจัดตั้งที่ดี มีผู้นำที่องอาจมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนจึงจะนำพาให้หมู่คณะจนถึงประเทศชาติประสบความสำเร็จในเป้าหมายที่ต้องการได้

3. การดำเนินการปรับเปลี่ยนระบบและจัดวางโครงสร้างทางการเมืองศึกษา มีผู้นำทางการเมืองจำนวนไม่น้อยที่คิดว่าตนเองคือ แกนหลักในความสำเร็จทางการเมืองทั้งหลาย ดังนั้นเมื่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากระบบเดิมสำเร็จลงแล้ว ก็ไม่สนใจที่จะจัดวางระบบ หรือเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองเสียใหม่ โดยคิดว่าอนาคตของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับตัวบุคคลมากกว่าตัวระบบกรณีของคณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่งในเรื่องนี้ รวมทั้งในประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย หลักการกอบกู้เอกราชนั้นด้วย อย่างไรก็ตามก็เป็นความยุ่งยากของผู้นำในระบบประชาธิปไตยที่จะต้องฟันฝ่าบ้านเมืองนั้นให้รอด จึงมีบางประเทศที่ยังจำเป็นต้องพึ่งพาผู้นำที่เข้มแข็งเด็ดขาด แต่กระนั้นก็ต้องเป็นผู้นำที่มีจิตวิญญาณประชาธิปไตยอยู่ด้วย

4. การถ่ายโอนอำนาจไปสู่มวลชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของระบบประชาธิปไตย ผู้นำทางการเมืองในระบบประชาธิปไตยที่ชาญฉลาดจะต้องยอมรับในหลักทางสังคมอย่างหนึ่งว่า ผู้นำจะต้องมีการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง ความเข้าใจในระบบประชาธิปไตยอย่างถ่องแท้ จะช่วยให้ผู้นำนั้นดำรงตนอยู่ได้อย่างปลอดภัย ทั้งนี้เพราะพบว่าในหลาย ๆ ประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย มักจะมีความขัดแย้งทางการเมืองค่อนข้างสูงอยู่ระยะหนึ่งก่อนที่จะข้ามเข้าสู่ขั้นตอนต่อไปของการพัฒนาทางการเมือง คือเสถียรภาพ และประสิทธิภาพของระบบ ความสำเร็จในการก้าวข้ามตรงนี้ก็คือ ความสามารถของผู้นำในการถ่ายโอนอำนาจ โดยจะต้องมุ่งไปสู่มวลชน แต่ถ้าหากยังคงพยายามยึดถืออำนาจนั้นไว้คงอยู่กับตน หรือกลุ่มของตน ระบบก็จะล่มสลายและนำมาซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองการปกครองของผู้นำแบบอำนาจนิยม ที่หลาย ๆ ประเทศได้นำกลับมาใช้ ทั้งที่โครงสร้างทางการเมืองเป็นแบบประชาธิปไตย ที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยจอมปลอม”

5. การแก้ไขปรับเปลี่ยนมาตรการของระบบประชาธิปไตยให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระบบประชาธิปไตยไม่ใช่ระบบการปกครองสำเร็จรูป จำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับแต่ละสังคม และปรับปรุงไปตามยุคสมัย อาจจะมีประเทศที่เป็นประชาธิปไตยต้นแบบ ก็เป็นเพียงเพราะประเทศนั้นมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นก่อน นอกจากนี้การปกครองในระบบประชาธิปไตยในโลกก็มีรูปแบบที่หลากหลาย อันเป็นผลจากการปรับเปลี่ยน และพัฒนาโดยผู้คนในแต่ละสังคมนั้น ซึ่งก็ต้องมีผู้นำทางการเมืองเป็นผู้ริเริ่ม และ

ผลักดันอย่างแน่นนอน บางประเทศมีการปรับเปลี่ยนหลายครั้ง และยังคงปรับเปลี่ยนต่อไปอีก อนึ่ง แม้ในประเทศที่ประชาธิปไตยยังรากลึกลึกแล้ว ผู้นำทางการเมืองก็ต้องคอยระแวดระวังมิให้ระบอบนั้นถูกบ่อนเซาะ เพราะว่าภัยอันตรายที่สำคัญของระบอบประชาธิปไตยก็คือ “คนทุกคน” ที่ความต้องการเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา

6. การประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์อันหลากหลายเพื่อเสถียรภาพทางการเมือง ระบอบประชาธิปไตยจะเจริญเติบโตได้สืบสังคมที่มีโครงสร้างแบบพหุนิยม (Pluralistic Society) คือ การถ่วงดุลกันในผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มที่หลากหลาย ในส่วนขององค์กรผู้มีอำนาจ หรือผู้นำทางการเมืองก็เช่นเดียวกัน ก็ต้องประกอบด้วย หรือมีที่มาจากกลุ่มคนต่างๆ เหล่านั้น ในสัดส่วนที่พอเหมาะ ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วในอนาคตเราอาจจะพยากรณ์ได้ว่าสหรัฐอเมริกาจะต้องมีประธานาธิบดีเป็นคนผิวดำบ้างอย่างแน่นอน หรือฝรั่งเศสก็ต้องมีสตรีขึ้นดำรงตำแหน่งประธานาธิบดีบ้างในวันข้างหน้า อำนาจทางการเมืองไม่ได้วัดกันที่ว่าใครรวยกว่า หรือมีพวกมากกว่าเท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับความรอมชอมที่จะใช้อำนาจต่าง ๆ ร่วมกันนั้นด้วย ระบบการเมืองจึงจะเกิดเสถียรภาพ หรือตั้งอยู่ได้ ผู้นำทางการเมืองจึงควร “แบ่งปัน” ผลประโยชน์ให้ทั่วถึง หากมุ่งแต่สร้างผลประโยชน์ให้แก่พรรคพวก หรือคนเพียงบางกลุ่ม ความขัดแย้งทางการเมืองก็จะเกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อความคงอยู่ของระบบนั้นด้วย

7. การระดมสรรพกำลังจากทุกๆ ส่วนในสังคมเพื่อให้ระบบทำงานด้วยประสิทธิภาพสูงสุด ระบอบประชาธิปไตยเคลื่อนที่ไปภายใต้การ “แข่งขัน” ของกลุ่มคนที่เข้ามาอาสาทำงานทางการเมืองที่เรียกว่า “พรรคการเมือง” ในภาวะการณ์ทั่วไปผู้ชนะในการแข่งขันทางการเมือง ก็คือ ผู้ที่สามารถรวบรวมทรัพยากรต่าง ๆ มาสนับสนุน เริ่มตั้งแต่การเอาชนะในการเลือกตั้ง จากนั้นก็ในกระบวนการจัดตั้งรัฐบาล ไปตลอดถึงการแสวงหาความนิยมด้วยการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ให้ถูกอกถูกใจประชาชน ซึ่งก็ต้องได้รับความร่วมมือจากผู้ปฏิบัติงานคือ ข้าราชการ และพนักงานของรัฐเป็นอย่างดี พร้อมกับการดึงดูดหรือโน้มน้าวประชาชนให้สนับสนุนนโยบายต่าง ๆ นั้นอย่างต่อเนื่อง ผู้นำทางการเมืองที่สามารถจึงจะต้องมีความสามารถในการเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ในสังคมให้สนับสนุนกลุ่ม หรือพรรคของตน เพื่อให้เกิดพลังในการบริหาร ซึ่งจะทำให้การบริหารบ้านเมืองประสบความสำเร็จได้เป็นอย่างดี

โดยสรุป ผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยก็คือ ผู้ร่วมสร้างสรรค์ระบอบดังกล่าวในทุกขั้นตอน ทำให้ผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงคงอยู่ในรูปแบบของกลุ่มบุคคลเป็นส่วนมาก มีน้อยมากที่จะเป็นผู้นำเดี่ยวหรือคน ๆ เดียวที่มีอำนาจสูงสุด แต่ผู้นำเดี่ยวนี้อาจยังคงมีอยู่ในหลายๆ ประเทศ โดยเฉพาะในยุคสมัยของการสร้างชาติ ซึ่งก็คือการสร้างประชาธิปไตยในประเทศนั้น ๆ เพราะผู้นำทางการเมืองในชาติเหล่านั้น มักจะผนวกภาพของความเป็นวีรบุรุษใน

การสร้างชาติ และประชาธิปไตยนั้นเข้าด้วยกัน นอกจากนี้นัระบอบประชาธิปไตยของบางประเทศที่ปกครองโดยพรรคการเมืองพรรคเดียวมาอย่างยาวนาน ก็เป็นเหตุผลเดียวกันคือ เพราะพรรคการเมืองนั้นพัฒนามาจากกลุ่มคนที่เป็นผู้สร้างระบอบดังกล่าวมาตั้งแต่แรก และด้วยการจัดการและควบคุมระบบการเมืองที่สอดคล้องกับรูปแบบทางสังคม อำนาจของกลุ่มคนเหล่านี้จึงยังคงอยู่

ดังนั้น บทบาทหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยมี 4 ประการ คือ (1) บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้สร้างหรือทำให้เกิด (Creator) ซึ่งความเป็นประชาธิปไตย (2) บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้ดูแลรักษา (Keeper) ให้ระบอบประชาธิปไตยนั้นคงอยู่ (3) บทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้พัฒนา (Developer) ให้ระบอบประชาธิปไตยมีความยั่งยืน (4) บทบาทหน้าที่ในการเป็นต้นแบบ (Originator) ของความเป็นประชาธิปไตยแก่คนทั่วไป

3.8 แนวคิดและภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตามเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ดังนั้นภาวะผู้นำจึงเป็นศิลปะ และทักษะในการบริหารที่สำคัญอย่างยิ่ง ภาวะผู้นำเป็นศิลปะที่เกิดจากปัจจัยหลายอย่างเช่น จากการศึกษาความสามารถเหนือผู้อื่น หรือจากบุคลิกภาพที่มีลักษณะพิเศษที่มีอยู่ในตัว หรือการวิสัยที่กว้างไกลกว่าคนอื่น เป็นต้น

ผู้นำจะต้องสร้างชัยชนะด้วยการสร้างความมั่นใจให้กับชุมชนให้เร็วเท่าที่จะเร็วได้ ผู้นำไม่จำเป็นต้องรอคำอนุญาตในการพยายามจะทำอะไรสักอย่าง ผู้นำจะต้องเร่งลงมือปฏิบัติภารกิจเร่งด่วน ลักษณะหรือบุคลิกของผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งคนส่วนมากจะให้ความชื่นชม และพร้อมที่จะเดินตามคนที่พวกเขามองว่าเป็นคนซื่อสัตย์ เป็นคนก้าวหน้า มีคุณธรรม จริยธรรมสูง เป็นคนจริงใจให้กำลังใจคน และเป็นคนมีความสามารถคนส่วนมากต้องการคนที่เป็นคนเชื่อถือได้ และไว้วางใจได้ นอกจากนี้ยังต้องการผู้นำที่ยึดมั่นต่อคุณค่าที่ตัวเอง และกล้าหาญพอที่จะทำตามความเชื่อนั้น คนจะไม่เชื่อคนที่เปลี่ยนความคิดตัวเองเพื่อทำตามกระแสของสังคม

ขณะเดียวกันนั้น ผู้นำต้องมีหัวใจสูงเทียบเมฆ และเท้าติดดิน ผู้นำจะต้องเป็นคนมีวิสัยทัศน์มองไกลไปถึงอนาคต และรู้ด้วยว่าจะไปได้อย่างไร ผู้นำที่ดีที่สุดเมื่อผู้นำที่มีความสามารถวาดภาพของอนาคต และเดินทางไปสู่ตรงนั้นได้ และก็สร้างคุณค่าร่วมกันได้

วิสัยทัศน์และคุณค่าที่ผู้นำสร้างขึ้นมานั้นจะต้องไปกันได้ด้วยดีกับแรงบันดาลใจของผู้คน ถ้าคุณค่าของผู้นำแตกต่างจากคนอื่นมากเกินไป อาจเพิ่มปัญหาขึ้นได้ ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างชุมชนที่มีคุณค่าร่วมกัน ผู้นำไม่สามารถทำอะไรได้โดยลำพัง

การเป็นผู้นำไม่ใช่เป็นการเดินคนเดียว ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายดังคำกล่าวของ เล่าจื๊อ นักปราชญ์ชาวจีนนามกระเดื่องที่ว่า เมื่อภารกิจลุล่วงบังเกิดผลแล้ว ผู้นำที่ดีจะทำให้ลูกน้องรู้สึกว่ามันสำเร็จได้เพราะพวกเขา ดังนั้นผู้นำที่ดี

พูดแล้วต้องทำ หมายความว่า ผู้นำที่ดี จะต้องทั้งพูดทั้งลงมือทำ ผู้นำที่เชื่อถือได้ในสายตาของผู้ตามนั้นจะต้องเป็นคนที่ทำแล้วทำได้ นี่ก็คือ กฎของการเป็นผู้นำ

3.9 การเป็นผู้นำนั้นเป็นเรื่องของทุกคน

บทบาทเป็นผู้นำนั้น ไม่ใช่อยู่ที่ตำแหน่ง แต่เป็นเรื่องของทักษะ และความสามารถ ที่เรียนรู้กันได้ และมีคุณค่าอยู่ทุกที่ไม่ว่าคนจะอยู่ในที่ทำงาน หรือสนามการค้า ผู้นำต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง ความเชื่อมั่นจะสนับสนุนให้คน คนอื่นกล้าที่จะเดินตาม อย่างไรก็ตามความถ่อมตน ไม่ยกโศกนาฏคดีนั้น จะทำให้ผู้นำเกิดปัญหาที่แท้จริง ในการยอมรับข้อผิดพลาด และนำมาแก้ไขใหม่การฟังนั้นสำคัญมากพอ ๆ กับการพูด ความกระตือรือร้นกับงาน ส่วนนี้จะทำให้เกิดพลังงานและพุ่งเป้าที่ความสำเร็จขององค์กรในทำนองเดียวกัน ผู้นำควรเปิดใจให้กว้าง และพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการอ่าน หรือพบปะผู้คนในแวดวงต่าง ๆ

3.10 ภาวะผู้นำในอนาคต

เชื่อว่าภาวะผู้นำในอนาคตนั้นจะไม่แตกต่างจากผู้นำในอดีต เพราะผู้นำในอนาคต ก็จะต้องมีสิ่งที่ผู้นำในอดีตมีเช่นกันสิ่งนั้นคือ ความฉลาด และรอบรู้ คือความสามารถที่จะเห็นเหตุการณ์ได้เร็วกว่า และสามารถตีประเด็นของสถานการณ์รวดเร็ว เป็นบุคคลที่มีเป้าหมาย และให้คุณค่าต่อสิ่งที่กระทำได้ชัดเจน ผู้นำต้องมีความกระตือรือร้นสูง สนใจต่อสิ่งภายนอก และอยากเรียนรู้ตลอดเวลา มีวิสัยทัศน์ ผู้นำมีประสิทธิภาพ คือ ผู้นำที่มีความสามารถในการรวบรวมข้อมูล เหมือนกับทุกคน แต่สามารถนำข้อมูลนั้นมาเป็นประโยชน์ได้

ผู้นำต้องมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน มีความโอบอ้อมอารี ผู้นำที่เอาใจเขามาใส่ใจเราเสมอ ผู้นำต้องไว้วางใจได้ ผู้ตามฟังจะมีความรู้สึกมั่นใจที่จะตามคนที่เขาสามารถไว้วางใจได้ ผู้นำต้องทำตัวให้เป็นตัวอย่าง และสร้างมาตรฐานตัวเองให้สูง และจงไว้ซึ่งมาตรฐานนั้น

หัวใจที่คิดของผู้นำที่จะขาดไม่ได้ นั่นก็คือ มีความสามารถในการสื่อสาร นี่ก็แกนหลักในการเป็นผู้นำที่ดี ผู้นำที่ดีนั้น มีความสามารถในการพูด การเขียน การกล่าว พูดจา การใช้ศิลปะการสื่อต่อวิญญูณรูปแล้ว ผู้นำที่ดีนั้นต้องมีความกล้าที่ไม่สั่นคลอน ต้องรู้จักควบคุมตนเอง มีคุณธรรมจริยธรรม ทำงานตามแผนที่วางไว้ล่วงหน้า รู้จักเห็นอกเห็นใจคนอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องรู้ปัญหาของผู้ร่วมงาน ผู้นำต้องมีระเบียบวินัย เต็มใจรับผิดชอบอย่างเต็มที่ต่อความผิดพลาดบกพร่อง ผู้นำนั้นต้องมีอำนาจและอำนาจจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือ

ภาวะของผู้นำในยุคปัจจุบันต้องกล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ ผู้นำต้องเป็นแบบอย่างของคนกล้าที่จะคิดสิ่งใหม่ ๆ กล้าที่จะพูดในสิ่งที่ถูกต้อง และเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม รวมไปถึงกล้าที่จะทำในสิ่งที่เราตัดสินใจแล้วว่าเป็นสิ่งดีมีประโยชน์ไม่สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น

3.11 การเป็นผู้นำต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ตลอดจนมีวิสัยทัศน์ที่ดี

สามารถวิเคราะห์หาเหตุผล เพื่อจะนำไปสู่การกระทำที่เหนือกว่า สามารถมองสิ่งธรรมดาๆ ที่คนอื่นมองไม่เห็น ทำให้เป็นสิ่งที่มีความค่าขึ้นมาได้ ผู้นำต้องรอบรู้ในงานปฏิกิริยที่ตนเป็นผู้ควบคุมหาวิธีเอาชนะใจผู้อื่น รู้จักหาวิธีการปกครองผู้คน และทำให้เพื่อนร่วมงานมีความอบอุ่นทำให้คล้อยตามได้ โดยไม่รู้สึกว่าเป็นการออกคำสั่ง ขณะเดียวกันผู้นำต้องมีความเข้มแข็ง ผู้นำต้องมีวิธีที่จะนำชีวิตของตนเองไปสู่จุดหมายในทางที่ถูกต้องที่ควร ความเข้มแข็งไม่ใช่แข็งกระด้าง ทำให้ตนเองมีคุณภาพมีค่าควรแก่การเคารพยกย่อง นพดล ไชยฤทธิ์เดช (2550: 3 – 6)

3.12 หน้าที่ บทบาท และพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองไทย

กมล สุขพานิช-ขันทปราช (2546: 76-87) อธิบายว่า

3.12.1 บทบาทของผู้นำทางการเมืองไทยในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าให้กับสังคม-การเมือง การศึกษาถึงพฤติกรรมทางการเมือง รวมทั้งหน้าที่และบทบาทของผู้นำทางการเมืองในทุกๆระบบการเมืองนั้น จำต้องศึกษาวิเคราะห์ในกรอบของโครงสร้างแห่งอำนาจของระบบการเมือง ความสัมพันธ์ของผู้นำกับกระบวนการและวัฒนธรรมทางการเมืองด้วย เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันในแวดวงวิชาการทางรัฐศาสตร์ว่า “การเมือง” หมายถึง การปฏิสัมพันธ์หรือพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรหรือแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคม

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผู้นำทางการเมืองจึงต้องมีบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมในการจัดสรร สิ่งที่มีคุณค่าดังกล่าวนี้ด้วย นักรัฐศาสตร์ได้แบ่งประเภทของคุณค่าในระบบการเมืองนี้ออกเป็น 8 ประเภท คือ

1. อำนาจ	2. ความยุติกันดี
3. ความเคารพนับถือ	4. ความมั่งคั่ง
5. ความนิยมชมชอบ	6. ความชำนาญ
7. ความยุติธรรม	8. ความรอบรู้

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ผู้นำทางการเมืองในทุกๆสังคมจึงต้องมีบทบาทหน้าที่หลักในการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่า เช่น การมีส่วนร่วมในการใช้อำนาจ และในการตัดสินใจทางการเมืองการปกครอง บทบาทในการพัฒนาเพื่อความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ การศึกษา การรักษาพยาบาล และความยุติธรรมในสังคมภายใต้กฎหมายให้แก่ประชาชนในสังคมอย่างยุติธรรมและทั่วถึงกันทุกหมู่เหล่า ทั้งนี้ผู้นำทางการเมืองจะต้องดำเนินการจัดสรรและแบ่งปันคุณค่าดังกล่าวนี้ให้เป็น “ระบบ” มีความชอบธรรมและเป็นที่ยอมรับกัน ในรูปของการออกกฎหมาย นโยบาย และคำสั่ง รวมทั้งการตรวจตรา ควบคุม ดูแลให้มีการปฏิบัติตามอย่างมีประสิทธิภาพด้วย

นอกจากนี้ในการปฏิบัติตามหน้าที่ของผู้นำและการธำรงบทบาทในการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่านี้ ผู้นำทางการเมืองต้องดำเนินการด้วยการใช้อำนาจที่ได้รับมอบหมาย เพื่อให้มีการปฏิบัติตามนโยบาย และแก้ไขความขัดแย้งอันเกิดขึ้นของกลุ่มบุคคลที่มีผลประโยชน์ไม่สอดคล้องกัน ซึ่งอาจเป็นการใช้อำนาจทั้งทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ เช่น อาจใช้การชักชวน (persuasion) การให้ข่าวสารข้อมูล การโฆษณาชวนเชื่อ หรืออาจใช้อำนาจด้วยวิธีการทางตรงก็ได้หรือการใช้ความกดดัน (pressure) ในลักษณะต่างๆ เช่น การออกคำสั่ง การตอรอง และรวมถึงการใช้อำนาจตามกฎหมายเพื่อให้มีการปฏิบัติตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าผู้นำทางการเมืองนั้นๆ ต้องดำเนินการตามอำนาจที่ดำรงอยู่ประเภทใด ชอบธรรมหรือไม่ สังคมมีลักษณะและวัฒนธรรมทางการเมืองอย่างไร ผู้นำมีอำนาจตามประเพณี และ/หรืออำนาจตามกฎหมาย ผู้นำมีฐานอำนาจมาจากความมั่งคั่ง จากฐานด้านทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพของประชากร หรืออาจมีฐานอำนาจอยู่บนองค์กรที่บังคับบัญชาอยู่ก็ได้

การศึกษาถึงบทบาท หน้าที่ และพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองไทยนับแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 มาจนถึงปัจจุบัน ในบริบทของการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าให้แก่สังคม อาจแบ่งการศึกษาตามบทบาทของผู้นำที่แตกต่างกันได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ บทบาทหน้าที่และพฤติกรรมของผู้นำที่เป็นนายทหารและผู้นำที่เป็นนักการเมืองพลเรือน ต่างก็มีบทบาทในการขับเคลื่อนช่วงชิงความได้เปรียบในโครงสร้างอำนาจ เพื่อสถาปนาตนเองและกลุ่มของตนเองให้เข้ามามีส่วนกำหนดทิศทางการพัฒนาทางการเมือง และการบริหารประเทศให้สอดคล้องกับค่านิยม ความเชื่อ อุดมการณ์ และแนวนโยบายที่กลุ่มตนปรารถนาที่จะนำพาประเทศไปสู่เป้าหมายประสงค์ของกลุ่มตนทั้งสิ้น นับเวลาได้เกือบ 7 ทศวรรษ แล้วนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

ในบริบทดังกล่าวนี้ เราอาจแบ่งประเภทของผู้นำทางการเมืองไทย ในการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าให้กับสังคมได้เป็น 5 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มคณะราษฎร
2. กลุ่มคณะปฏิวัติทหาร
3. กลุ่มนักการเมือง “ดาวสภา”
4. กลุ่มชนกิจ-การเมือง
5. กลุ่มปัญญาชน “มรดก 14 ตุลาคม”

ส่วนกลุ่มนักวิชาการและข้าราชการระดับสูง เป็นเพียงกองเชียร์และตัวประกอบเท่านั้น ไม่นับเป็นผู้แสดงนำแต่อย่างใด

1. บทบาทของกลุ่มคณะราษฎร ในการพิจารณาถึงบทบาทหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองไทย ในการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าให้กับสังคมนั้น นับได้ว่าบทบาทของผู้นำทางการเมืองฝ่ายทหารและผู้นำทางการเมืองฝ่ายพลเรือนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่ม “คณะราษฎร” ที่ประสบผลสำเร็จในการยึดอำนาจวันที่ 24 มิถุนายน 2475 มีความโดดเด่นมากเพราะสามารถเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยได้เป็นผลสำเร็จ ภายหลังการประกาศสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ผู้นำกลุ่มคณะราษฎรได้พยายามผลักดันนโยบายการกระจายอำนาจเพื่อให้ประชาชนโดยเฉพาะข้าราชการสามัญ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจปกครองบ้านเมือง และร่วมใช้อำนาจในการปกครองสังคมมากขึ้นกว่าในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งอำนาจสูงสุดจะรวมศูนย์อยู่กับพระมหากษัตริย์และขุนนางระดับสูงที่เป็นเชื้อพระวงศ์เท่านั้น ทำให้อำนาจการปกครองและโครงสร้างแห่งอำนาจของรัฐไทยยุคหลัง พ.ศ. 2475 ได้เปลี่ยนโฉมหน้าจากระบอบประชาธิปไตยมาสู่ระบอบอำมาตยาธิปไตยภายใต้โครงสร้างของระบบรัฐสภา

แม้ผู้นำกลุ่มคณะราษฎรจะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ได้คาดหวังไว้ในความพยายามจัดสรรคุณค่าทางด้านอำนาจ ส่งเสริมการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองให้กับประชาชนโดยทั่วไป เพื่อให้ทุกกลุ่มผลประโยชน์และทุก ๆ ชนชั้นได้มีส่วนร่วมในการปกครองประเทศด้วย แต่ความพยายามในการถิรอนอำนาจและผลประโยชน์จากกลุ่ม “เจ้า” เดิม เพื่อมาแจกจ่ายและจัดสรรให้กับประชาชนโดยทั่วไปก็ได้เป็นที่ประจักษ์ชัด ดังจะเห็นได้จากนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้นำกลุ่มคณะราษฎรที่เป็นปัญญาชนสายข้าราชการพลเรือนและมีภูมิหลังมาจากสามัญชน แต่ได้รับการศึกษาระดับสูงทางด้านกฎหมายจากประเทศฝรั่งเศส ผู้นำกลุ่มนี้จึงได้ผลักดันการปฏิรูปทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา และความยุติธรรมในสังคม ในรูปของการบัญญัติกฎหมาย นโยบายและคำสั่ง

2. บทบาทของกลุ่มคณะราษฎรฝ่ายทหาร บทบาทหน้าที่และพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองกลุ่มคณะราษฎรฝ่ายทหาร ในการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าให้กับสังคมที่เห็นได้ชัดและที่ค่อนข้างแตกต่างจากบทบาทของผู้นำพลเรือน ได้แก่ ความพยายามสถาปนาเสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง การอยู่ดีกินดี ความมั่งคั่ง โดยเฉพาะในสมัยการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่แม้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นความสำเร็จในการจัดสรรคุณค่า ที่ไม่บันดาลประโยชน์ให้กับประชาชนโดยทั่วไป เพราะกลุ่มที่ได้รับประโยชน์จากนโยบายเศรษฐกิจทุนนิยมของจอมพลสฤษดิ์จะกระจุกตัวอยู่กับกลุ่มนายทุนยักษ์ใหญ่ ที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นและมีผลประโยชน์ร่วมกับคณะราษฎรฝ่ายทหาร จนเกิดคำศัพท์เรียกกลุ่มธุรกิจนี้ว่าเป็นกลุ่ม “นายทุน-ขุนศึก” แต่เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ผลพวงจากการพัฒนาประเทศ เพื่อแข่งขันกันในการช่วงชิง

ประชาชน จากการครอบงำของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในรูปของการพัฒนาสาธารณูปโภค ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นมากมาย ส่งผลให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานของประชาชนได้มีการพัฒนาดีขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้รับการจัดสรร คุณค่าด้านอำนาจและการมีส่วนร่วมทางการเมือง แต่ความสงบสุขและการอยู่ดีกินดีที่ได้รับมาทดแทนก็ได้ทำให้การปกครองแบบคอมมิวนิสต์โดยทหารในลักษณะพิเศษของจอมพลสฤษดิ์ ที่เรียกกันว่าเป็นแบบ “พ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ” ได้รับความนิยมจากประชาชนโดยทั่วไป

3. บทบาทของกลุ่มนักการเมืองดาวสภา ในการจัดสรรและแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าให้กับสังคมนั้น ลักษณะเด่นของบทบาทของนักการเมือง “ดาวสภา” ที่สำคัญ ได้แก่ ความพยายามผลักดันให้เกิดความยุติธรรมในสังคม ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ นอกเหนือไปจากการเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมือง และการกดดันและเรียกร้องให้กลุ่มคนมีบทบาทและอำนาจเพิ่มขึ้น เพราะกลุ่มนักการเมืองพลเรือนกลุ่มนี้ อ้างสิทธิชอบธรรมในการเป็นผู้แทนของประชาชน การที่ผู้นำทางการเมืองที่มาจาก “ผู้แทน” เหล่านี้ ส่วนใหญ่มีภูมิหลังและประวัติครอบครัวมาจากชนชั้นกลาง และชนชั้นล่างที่เติบโตมาอย่างแร้นแค้น ทำให้มีประสบการณ์ชีวิตของ “นักสู้” และ “ติดดิน” บางคนบิดา-มารดา เป็นคนต่างจังหวัด ฐานะยากจนจึงได้นำบุตรหลานมาฝากหลวงพ่อไว้ที่วัดในกรุงเทพฯ เช่น กรณีของนายชวน หลีกภัย ผู้นำเหล่านี้จึงเติบโตมาโดยอาศัย “ข้าวกับบาตร” จนจบกฎหมายได้ทำงานเป็นทนายความ ได้เข้าสู่เวทีการเมืองจนได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎร ผู้นำ “ดาวสภา” เหล่านี้จะมียุทธศาสตร์เด่นชัดในการติดตามตรวจสอบการบริหารราชการแผ่นดิน นอกเหนือจากบทบาทในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และเรียกร้องให้มีการกระจายอำนาจ และสวัสดิการให้กับประชาชนแล้ว ยังได้มีบทบาทในการนำเสนอกฎหมาย เพื่อให้รัฐจัดระบบประมาณ ในด้านการศึกษาและการรักษาพยาบาลให้กับประชาชน รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนด้วย สำหรับบทบาทในการจัดสรรความมั่งคั่งให้กับสังคมนั้น ผู้นำกลุ่มดาวสภานี้มักไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากมีช่วงเวลาในการบริหารประเทศระยะสั้น และมักไม่มีความรู้ ความชำนาญทางด้านเศรษฐกิจ และส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสได้ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ จึงไม่มีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์กว้างขวางเช่นเดียวกับ ผู้นำการเมืองกลุ่มคณะราษฎร และมักไม่ได้รับความเชื่อถือจากนักธุรกิจระดับยักษ์ใหญ่ หรือนายทุนต่างชาติ เทียบเท่ากับกลุ่มคอมมิวนิสต์โดยทหารและกลุ่มนายทุนขุนศึก

4. บทบาทหน้าที่ของกลุ่มผู้นำชนกิจ-การเมือง ในยุคการปกครองของผู้นำคณะราษฎร และแม้แต่ยุคคอมมิวนิสต์โดยทหาร การประกอบธุรกิจโดยเฉพาะธุรกิจใหญ่ๆ ในสังคมไทย ยังคงเป็นอาชีพที่กระทำโดยคนไทยเชื้อสายจีนหรือคนต่างด้าวเป็นส่วนใหญ่ คนกลุ่มนี้มุ่งเพียงประกอบธุรกิจเพื่อสร้างความมั่งคั่งร่ำรวย และยังถูกกีดกันจากการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

เมือง-การปกครอง นักธุรกิจกลุ่มนี้จึงต้องระมัดระวังบทบาทของกลุ่มตนเป็นอย่างมาก เนื่องจากเกรงกระแสชาตินิยมของคนไทยที่ถูกจุดขึ้นตั้งแต่ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 และต่อมาในช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างผู้นำ ก๊กมินตั๋งและผู้นำจีนคอมมิวนิสต์ในประเทศจีน ได้มีการชักชวนคนจีนโพ้นทะเลให้ร่วมในขบวนการด้วย จนได้มีการก่อตั้งขบวนการอั้งยี่ขึ้นในเมืองไทย ทำให้คนไทยเกิดความหวาดระแวงคนไทยเชื้อสายจีนเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ตามเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และต่อมาจอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ได้เข้าบริหารและปกครองประเทศในห้วงเวลาต่อมา กระแสทุนนิยมได้เข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทยเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้กับประชาชนส่วนใหญ่ และสถาปนาความมั่นคงให้กับสังคมเพื่อต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ กลุ่มนักธุรกิจเชื้อสายไทย-จีน จึงได้เริ่มเข้าสู่เวทีการเมืองมากขึ้น แต่ในระยะแรกเป็นเพียงบทบาททางอ้อม เป็นผู้ให้การสนับสนุนและพอใจเพียงแค่อำนาจหลังบัลลังก์ของผู้นำคณะปฏิวัติทหารและผู้นำนักการเมือง “ดาวสภา” เท่านั้น อย่างไรก็ตามนักธุรกิจเชื้อสายจีนกลุ่มนี้ ยังคงให้ความสำคัญสนับสนุนด้านการเงินแก่ผู้นำทหารและผู้นำการเมืองทำให้สามารถมีอิทธิพลเหนือนโยบาย และการตัดสินใจในการออกกฎหมายของรัฐ ที่จะเอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจของกลุ่มตนเป็นอย่างมาก

จนเมื่อบรรยากาศประชาธิปไตยได้เปิดกว้างขึ้น หลังเหตุการณ์นองเลือดในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 นักธุรกิจการเมืองทั้งกลุ่มที่ร่วมมือกับคณะปฏิวัติทหารที่เรียกว่า กลุ่ม “นายทุน-ขุนศึก” และกลุ่ม “ชนกิจ” การจัดตั้งพรรคการเมืองและร่วมกันจัดตั้งรัฐบาล และเมื่อกระแส โลกาภิวัตน์ ลัทธิทุนนิยมโลก และการค้าเงินข้ามชาติได้เข้ามามีบทบาท และมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทางสังคมของไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดวิกฤต เศรษฐกิจ และความล่มสลายของวิถีชีวิตวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของชาติ ความจำเป็นที่ต้องมีผู้นำทางการเมืองที่มีความรู้และมีประสบการณ์ด้านธุรกิจข้ามชาติจึงกลายมาเป็นปัจจัยสำคัญของการตัดสินใจของพลเอกสุจินดา คราประยูร หนึ่งในหัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รชช.) ที่ได้แต่งตั้งให้นายอานันท์ ปันยารชุน เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี มีบทบาทสำคัญในการจัดสรรสิ่งที่มีคุณค่าด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านธุรกิจการลงทุนข้ามชาติ และอุตสาหกรรมยักษ์ใหญ่ให้มากขึ้น จนต่อมาได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า ยุคนี้รัฐบาลมุ่งส่งเสริมและสนับสนุนเฉพาะกลุ่มทุนอุตสาหกรรมและธุรกิจข้ามชาติ โดยละเลยไม่สนใจพัฒนาด้านเกษตรและอุตสาหกรรมภายในประเทศ

5. กลุ่มปัญญาชน นักวิชาการ สื่อมวลชนและ“ผู้นำกลุ่มมรดกเลือด 14 ตุลาคม 2516” นั้น แม้ว่าจะมีบทบาทสำคัญในยุคต่อมาคือในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะในการผลักดันนโยบายด้านการกระจายอำนาจ และการปฏิรูปการเมือง ความยุติธรรม การอยู่ดีกินดี การ

พัฒนาการศึกษาและด้านสาธารณสุข โดยเฉพาะได้มีความพยายามเข้ามามีบทบาทสำคัญ ในการผลักดันกฎหมายเพื่อแก้ปัญหาปากท้องให้กับประชาชนที่ยากจนในชนบท เช่น กรณีของนาย จาตุรนต์ ฉายแสง นายอดิสร เพ็ญเกษ และนายเอกพร รักความสุข เป็นต้น แต่บทบาทของผู้นำ กลุ่มเหล่านี้ยังเป็นเพียงการมีบทบาทเสริม ในการสนับสนุนหัวหน้า รัฐบาล หรือสนับสนุนผู้นำฝ่าย ค้านเท่านั้น ยังไม่ได้มีบทบาทเป็นผู้นำสูงสุดแต่อย่างใด

3.12.2 การศึกษาบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองไทยตาม กรอบแนวคิด “โครงสร้าง-หน้าที่” การศึกษาของ Almond และ Powell เกี่ยวกับระบบการเมืองใน เชิง “โครงสร้าง หน้าที่” ซึ่งให้เห็นว่าผู้นำของระบบการเมืองมีหน้าที่พื้นฐานอยู่ 2 ประการ คือ หน้าที่ส่วนนำเข้าสู่ระบบการเมือง (Input Functions) และหน้าที่ของส่วนนำออกจากระบบการเมือง (Output Functions) ซึ่งในหน้าที่หลักดังกล่าวนี้ประกอบด้วย หน้าที่ย่อยทั้งสิ้น 7 ประการด้วยกัน ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองใน สังคมการเมืองต่าง ๆ ได้ ซึ่งรวมถึงบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมของผู้นำการเมืองไทยด้วย โดยมี รายละเอียดดังนี้

ผู้นำกับบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมแบบ Input Functions ประกอบด้วย หน้าที่ย่อย 4 ประการคือ

1. ผู้นำกับบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมในการอบรมกล่อมเกลாதอง การเมืองและการสรรหาคนเข้าสู่ระบบการเมือง หมายถึง บทบาทหน้าที่ของผู้นำในการสร้าง วัฒนธรรมทางการเมืองโดยการอบรมสมาชิกสังคมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งผู้ที่อาศัยในชุมชนเมือง และในชุมชนชนบท และผู้ประกอบอาชีพที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นครู อาจารย์ ข้าราชการ พลเรือน ตำรวจ ทหาร นักธุรกิจ แม่บ้าน นักเรียน นักศึกษา ผู้ประกอบการอาชีพค้าขาย สื่อมวลชน ช่างฝีมือ กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้หันมายอมรับวัฒนธรรมร่วมและมีทัศนคติความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิด และค่านิยมเดียวกัน จนก่อให้เกิดอุดมการณ์ของชาติ ทั้งนี้ผู้นำทางการเมืองจะมีหน้าที่สำคัญในการ ร่วมมือประสานงานกับผู้นำในองค์กรสังคมต่าง ๆ ครอบคลุม โรงเรียน วัด ชุมชน กลุ่มศาสนา กลุ่ม องค์กรเอกชนกลุ่มผลประโยชน์และพรรคการเมืองต่าง ๆ ในการอบรมกล่อมเกลาสังคมและ วัฒนธรรมทางการเมืองร่วมกัน เพื่อสรรหาบุคคลเข้าสู่ระบบการเมืองในบทบาทที่หลากหลายแต่ ผสมผสานและกลมกลืนกัน

อย่างไรก็ตามสำหรับบทบาทดังกล่าวนี้ นับได้ว่าผู้นำในระบบการ เมืองไทยต้องประสบปัญหามาตลอด เริ่มตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ในการ อบรม กล่อมเกล่า สรรหาบุคคลเข้าสู่ระบบการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาทหน้าที่ของผู้นำใน การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และการอบรมกล่อมเกล่าให้คนไทยยอมรับ

และสนับสนุนการปกครองแบบประชาธิปไตย มีหน้าซ้ำยังมีผู้นำการเมืองหลายยุคหลายสมัย ที่มีพฤติกรรมและเป็นแบบอย่างในการเป็นปฎิบัติต่อรัฐสภาและการปกครองแบบประชาธิปไตย รวมทั้งมีบทบาทส่งเสริมวัฒนธรรมเผด็จการอำนาจนิยมขึ้นมาแทนที่ โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกันระหว่างผู้นำคณะราษฎร ฝ่ายทหารนำโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์และคณะ ฝ่ายพลเรือนนำโดย ดร.ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งในเวลาต่อมาได้พัฒนาไปสู่การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบผู้นำนิยมเผด็จการ-เสรีนิยม ในยุคของจอมพล ป.พิบูลย์สงคราม และ “พ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ” ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ วัฒนธรรมทางการเมืองแบบ “ผู้นำทหารนิยม-รัฐราชการนิยม” ได้สืบทอดมาจนถึงยุคของจอมพล ถนอม กิตติขจร

ต่อมารูปแบบการปกครองได้เปลี่ยนไปในสมัยของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ที่เริ่มมีการยอมรับในอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบรัฐสภามากขึ้น แต่ก็ยังให้น้ำหนักอยู่กับระบบอำมาตยาธิปไตยเป็นหลักในยุคต่อมา คือสมัยรัฐบาลของพล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ นายชวน หลีกภัย นายอานันท์ ปันยารชุน นายบรรหาร ศิลปอาชา พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ และ พล.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร บทบาทหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองไทยมีความชัดเจนมากขึ้น ในการสร้างวัฒนธรรมและอุดมการณ์ทางการเมือง รวมทั้งการหล่อหลอมอบรมกล่อมเกลากับสมาชิกสังคมกลุ่มต่างๆ ได้บทบาทของผู้นำในการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตย อุดมการณ์เสรีนิยม “รัฐสภานิยม” มากขึ้นนี้ ทำให้ประชาชนได้รับรู้เกี่ยวกับการกระจายอำนาจและการปฏิรูปทางการเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับประชาชนในวันที่ 11 ตุลาคม 2540 ในสมัยที่ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายวันมูหะมัดนอร์ มะทา เป็นประธานรัฐสภา รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนี้ นับได้ว่ามีคุณลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด เปิดโอกาสให้ประชาชน โดยเฉพาะในระดับรากหญ้ามีอำนาจอธิปไตยมากที่สุด ที่เรียกกันว่า “ชุมชนาธิปไตย” ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่

2. ผู้นำกับบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมในการแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ (Interest Articulation Functions) ซึ่งหมายถึงการที่ผู้นำทางการเมืองในแต่ละสังคม จะต้องมียุทธศาสตร์ในการกำกับ ดูแล สนับสนุน จัดการได้มาซึ่งลัทธิ บทบาท และผลประโยชน์ของกลุ่มตนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีความชอบธรรม สงบสันติ ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงในการแย่งชิงผลประโยชน์อย่างไร้คดีกา การแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ของสมาชิกสังคมไม่ว่าจะเป็นการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง ทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น การเดินขบวนเรียกร้องขอความเป็นธรรม หรือการเรียกร้องประชาธิปไตย การชุมนุมประท้วงและนับรวมถึงการใช้มาตรการที่ไม่ชอบธรรมทั้งของฝ่ายรัฐและผู้ประกอบการ ทั้งนี้การแสดงออกเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ต่างๆ

เหล่านี้ของสมาชิก ต้องได้รับการดูแลจากผู้นำทางการเมืองทั้งในด้านการส่งเสริม สนับสนุน เช่น การเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองการบริหาร การเรียกร้องค่าจ้างเงินเดือน และสวัสดิการที่เป็นธรรมของลูกจ้าง และควบคุมดูแลมิให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ

สำหรับพัฒนาการของระบบการเมืองไทยนั้น เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าผู้นำทางการเมืองต้องประสบกับปัญหาในการธำรงบทบาท และปฏิบัติหน้าที่ในการกำกับดูแล ควบคุม และ/หรือ ส่งเสริมการแสวงหา ซึ่งการเรียกร้องในผลประโยชน์ของสมาชิกสังคมมาโดยตลอด ซึ่งมักจะลุกลามบานปลาย กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้นำกลุ่มต่างๆ เช่น ระหว่างผู้นำทหาร ด้วยกันเอง หรือระหว่างทหาร-พลเรือน และระหว่างผู้นำกับกลุ่มชนและองค์กรประชาชนต่างๆ ปัญหาสำคัญมักรวมศูนย์อยู่ที่ผู้นำทางการเมืองกลุ่มเดียว มักมีบทบาทในการผูกขาดอำนาจและตำแหน่งสำคัญ ๆ ในทางการเมือง และสิ่งที่มีคุณค่าอื่นๆ จึงตกเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้นำแค่กลุ่มเดียว โดยไม่ยอมเพื่อแผ่แจกจ่ายและถ่ายทอดให้กลุ่มอื่นๆ ได้รับประโยชน์อย่างเป็นธรรมและเท่าเทียมกัน ด้วย ทำให้ผู้นำของกลุ่มที่สูญเสียผลประโยชน์ต้องระดมกำลังเพื่อเรียกร้อง เงินขบวนประท้วง ตลอดจนก่อการจลาจล จนเกิดการปะทะและการให้ความรุนแรงต่อกัน

ดังนั้นพฤติกรรมการรวมอำนาจ อภิสิทธิ์ ตำแหน่ง และความมั่งคั่งให้กับกลุ่มผลประโยชน์ของตนเอง โดยผู้นำทางการเมืองไทยดังกล่าวนี้นี้ จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการก่อรัฐประหาร “เมษาฮาวาย” ในปี 2524 โดยกลุ่มทหารยังเติร์ก ในสมัยที่ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี มาจนถึงการยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) นำโดย พล.อ.สุจินดา คราประยูร พล.อ. สุจินดา คราประยูร และคณะเพื่อโค่นล้มรัฐบาลของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งปกครองประเทศท่ามกลางข้อกล่าวหาเรื่องคอร์รัปชันที่ปราศจากใบเสร็จอยู่ในขณะนั้น

ผู้นำทางการเมืองไทยในแต่ละยุคสมัย จึงต้องเผชิญหน้ากับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและพฤติกรรมในการจัดการกับประเด็นของการเรียกร้อง และการแสดงออกซึ่งผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ และกลุ่มพลังต่าง ๆ ทั้งภาคราชการ ภาคเอกชน กลุ่มธุรกิจ กลุ่มสังคม และกลุ่มกิจการต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับปัญหาการถ่ายทอดอำนาจทางการเมืองโดยผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ด้วย ดังนั้นผู้นำทางการเมืองที่ประสบความสำเร็จ ในการบริหารและปกครอง มักมีความสามารถพิเศษในการแก้ไขปัญหาสำคัญ ๆ เช่น ปัญหาการครอบงำและผูกขาดอำนาจทางเศรษฐกิจและการช่วงชิงผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มผู้นำ ปัญหาความสัมพันธ์และ/หรือความขัดแย้งกันระหว่างทหาร-พลเรือน ในการช่วงชิงอำนาจกันทางการเมือง และปัญหาความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์และความแตกต่างในลัทธิความเชื่อที่นำไปสู่ปัญหาความมั่นคงแห่งชาติ การสู้รบแย่งชิงอำนาจการปกครอง ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรง ในกระบวนการรณรงค์หาเสียง

เลือกตั้งเพื่อการครอบครองอภิสัทธา และผูกขาดอำนาจทางการเมืองไว้กับกลุ่มตน “ปัญหาธุรกิจการเมือง” ดังกล่าวนี้นี้ จึงก่อผลร้ายที่บั่นทอนและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย และกระทบต่อความพยายามของผู้มาในการบริหารจัดการ และแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ อย่างเที่ยงธรรม

3. ผู้นำกับบทบาทหน้าที่และพฤติกรรมในการจัดการให้มีการรณรงค์เรียกร้องในผลประโยชน์ของกลุ่มสังคมต่าง ๆ เพื่อนำมาจัดทำเป็นนโยบายในการนำไปใช้ปฏิบัติต่อไป (Interest Aggregation Functions) บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้นำทางการเมืองคือการทำหน้าที่ในฐานะผู้นำที่จะนำเอาข้อเรียกร้องของกลุ่มประชาชน กลุ่มสังคมและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย ซับซ้อน มีปริมาณมากและมักขัดแย้งกัน เพื่อนำมารวบรวมวิเคราะห์หากลั่นกรองประเภท และสอดคล้องประสานให้เป็นประเด็นที่ชัดเจนในแต่ละเรื่อง และนำมาจัดทำให้เป็นนโยบายสาธารณะ ที่มีการรวบรวมให้เป็นประเด็นที่ชัดเจนสามารถตอบสนองข้อเรียกร้องของสมาชิกสังคมได้ถูกต้องตรงจุด ผู้นำจึงจะสามารถหยิบยกเอาข้อมูลเชิงนโยบายดังกล่าวนี้ มาใช้เป็นฐานคิดและทางเลือกในการตัดสินใจดำเนินการทางการเมืองของตน และใช้เป็นนโยบายในการรณรงค์เลือกตั้ง ภายใต้โครงสร้างการปฏิบัติงานของพรรคการเมือง ซึ่งเมื่อนโยบายดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากประชาชนแล้ว ผู้นำต้องมีหน้าที่ในการนำเอานโยบายต่าง ๆ เหล่านี้ไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผลตามจริงต่อไป

เมื่อพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองไทยโดยเฉพาะของหัวหน้าพรรคการเมืองต่าง ๆ ของไทยในการรวบรวมข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ เพื่อนำมาจัดทำเป็นนโยบายสาธารณะนั้น นับว่ามีปัญหาโดยตลอด อันสืบเนื่องจากปัญหาความมั่นคง และความไม่เป็นสถาบันของระบบพรรคการเมืองไทยนั่นเอง ในยุคการปกครองของจอมพล ป.พิบูลย์สงครามนั้น แม้ว่าจะมีหลายช่วงหลายสมัย ที่กิจกรรมทางการเมืองภายใต้กลไกรัฐสภาโดยพรรคการเมืองต่าง ๆ สามารถดำเนินไปได้ แต่ข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ยังไม่มีลักษณะหลากหลาย และผู้นำไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการรวบรวมผลประโยชน์ให้เป็นนโยบายโดยเฉพาะ การให้ความสำคัญต่อนโยบายของกลุ่มสังคมอื่นๆ นอกเหนือจากการรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ “พรรคราชการ” และกลุ่มทหาร ทำให้การปกครองไม่เกิดเสถียรภาพ และไม่เกิดความมั่นคงที่แท้จริง

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ทำรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองได้ใน พ.ศ. 2501 ทำให้บทบาทและกิจกรรมในการรวบรวมกลั่นกรองข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ ให้เป็นนโยบายสาธารณะของผู้นำพรรคการเมืองต่าง ๆ ต้องถูกยุบบทบาทลงไป ภายใต้การปกครองแบบ “พ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ” จอมพลสฤษดิ์ ได้รวบอำนาจเบ็ดเสร็จในการนำเสนอเสนอแนะนโยบายการปกครอง โดยไม่ได้รับฟังข้อเรียกร้องจากประชาชนแต่อย่างใด เมื่อพล.อ.เปรมได้เข้ามาดำรงตำแหน่ง

นายกรัฐมนตรีใน พ.ศ. 2523 ได้มีมาตรการผ่อนปรนทางการเมืองเพิ่มขึ้น แม้พล.อ.เปรมจะเป็นผู้นำที่ไม่ได้สังกัดพรรคการเมือง แต่บริหารบ้านเมืองโดยอาศัยฐานอำนาจจากพรรคการเมือง โดยเฉพาะทหาร แต่ก็ได้ใช้กลวิธีการคานอำนาจ โดยการปล่อยเสรีให้ผู้นำพรรคการเมืองต่าง ๆ ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาไปได้ด้วย ในห้วงระยะเวลา 8 ปีเศษภายใต้รัฐบาลของพล.อ.เปรมหน้าที่ในการรวบรวมกลั่นกรองข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ต่างๆ เพื่อกำหนดให้เป็นนโยบายประกอบการตัดสินใจ จึงตกอยู่กับผู้นำพรรคการเมืองต่างๆ โดยร่วมมือกับผู้นำอำมาตยาธิปไตยในระบบราชการ ทั้งทหารและพลเรือน รวมถึงผู้นำในภาคธุรกิจ ที่เข้าไปมีส่วนร่วมดำรงตำแหน่งในพรรคการเมืองต่าง ๆ ด้วย

พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี และได้จัดตั้งรัฐบาลต่อจาก พล.อ.เปรม ในปี พ.ศ. 2531 ทำให้บทบาทของผู้นำทางการเมืองในการรวบรวมข้อเรียกร้องในผลประโยชน์และจัดทำเป็นนโยบายนั้น ตกอยู่ในมือของผู้นำทางการเมืองในพรรคการเมืองต่างๆ มากขึ้น กลุ่มผู้นำธุรกิจการเมือง ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพรรคการเมืองเพิ่มขึ้น ควบคู่ไปกับการลดต่ำลงของบทบาทและอิทธิพลของผู้นำจากภาคราชการ จนเมื่อนายชวน หลีกภัย นายบรรหาร ศิลปอาชา และพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อกันมา บทบาทของผู้นำภาคราชการ โดยเฉพาะผู้นำทหารได้ลดต่ำลง จนไม่สามารถเข้าแทรกแซง หรือกำหนดกิจกรรมและรวมทั้งมีบทบาทหลัก ในการรวบรวมข้อเรียกร้องในผลประโยชน์จากกลุ่มสังคมต่าง ๆ มาจัดทำเป็นนโยบายสาธารณะได้อีกต่อไป

จากนั้นเป็นต้นมา “อำนาจทางการเมือง” จึงถูกผ่องถ่ายมาอยู่ในมือของผู้นำจากพรรคการเมืองและผู้นำจากภาคธุรกิจ โดยเฉพาะในช่วงระยะเวลานายอานันท์ ปันยารชุน ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยการโอบอุ้มของคณะผู้นำทหาร รสช. ภายใต้การนำของ พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ พล.อ.สุจินดา คราประยูร และพล.อ.อ.เกษม ไรจนนิล ช่วงเวลาพิเศษนี้ โดยเฉพาะในช่วง “รัฐบาลอานันท์ 1” หลังเหตุการณ์ รสช. ผู้นำทหารร่วมกับนักธุรกิจการเมืองได้เข้ามามีบทบาทหลักในการผลักดันข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ของกลุ่มทุนธุรกิจ โดยเฉพาะธุรกิจขนาดยักษ์ใหญ่ และธุรกิจนำเข้า-ส่งออก จนได้รับการผลักดันให้เป็นนโยบายนำไปใช้ปฏิบัติโดยรัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน

4. ผู้นำกับบทบาทหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) บทบาทหน้าที่ของผู้นำในการติดต่อสื่อสาร และเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ในระบบการเมืองเข้าด้วยกัน นับเป็นหน้าที่สำคัญที่จะช่วยให้ผู้นำสามารถบริหารประเทศไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและราบรื่นไม่ต้องประสบปัญหาความไร้เสถียรภาพ การก่อหวอดลูกสื่อขับไล่รัฐบาลโดยประชาชน บทบาทหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารในระบบการเมืองนี้ ถือว่าเป็นบทบาทสำคัญที่

ผู้นำต้องนำเอามาใช้เป็นเครื่องมือในการบริหาร และแก้ไขปัญหาสังคมในทุกๆจุด โดยเฉพาะในกระบวนการอบรมกล่อมเกลารู้ทางการเมือง จากรัฐบาลไปสู่ประชาชนกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่ระดับเล็กสุดคือครอบครัวไปสู่หน่วยสังคมที่ใหญ่ขึ้น เช่น โรงเรียน ที่ทำงาน สถาบันการศึกษา และองค์กรทางสังคมอื่นๆ ขณะเดียวกันผู้นำก็ต้องติดต่อสื่อสารในลักษณะปลายทางคือ ต้องรับฟังข้อคิดเห็น เสนอแนะ และ/หรือวิพากษ์วิจารณ์ จากกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในสังคมด้วยเช่นกัน

“การแสดงออกซึ่งข้อเรียกร้องในผลประโยชน์” ของผู้นำกลุ่มต่างๆ และระหว่างผู้นำกลุ่มสมาชิกในสังคม จำต้องอาศัยรูปแบบการติดต่อสื่อสารข้อมูลข่าวสารและนโยบายระหว่างกัน เพื่อประกอบการตัดสินใจ การต่อรองและการรณรงค์กิจกรรมทางการเมืองต่างๆ ผู้นำจึงมีหน้าที่สำคัญในการบริหารองค์กรของตน ให้สามารถติดต่อสื่อสาร และส่งข่าวสารข้อมูลให้ผู้นำกลุ่มอื่นๆ รวมทั้งให้ประชาชนกลุ่มต่างๆ ได้รับทราบถึงความต้องการในผลประโยชน์ของตนด้วย เช่น ในเรื่องการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมือง นโยบายการเมือง การปกครองและการพัฒนาต่างๆ เป็นต้น รวมทั้งการที่ผู้นำต้องสามารถสร้างความสัมพันธ์อันดีกับสื่อมวลชนทุกๆประเภทเพื่อรับฟังข้อเรียกร้อง และความต้องการของประชาชนกลุ่มต่างๆ เพื่อที่ว่าผู้นำจะได้ใช้เป็นฐานข้อมูลประกอบการใช้อำนาจตัดสินใจ กำหนดนโยบายให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ และความปรารถนาของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความขัดแย้งในบทบาท และพฤติกรรมของผู้นำทางการเมือง ในด้านการติดต่อสื่อสารนี้ สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาในการบริหาร และปัญหาประชาธิปไตย/อำมาตยาธิปไตย จนมาถึงช่วงหลังที่เชื่อกันว่า การเมืองไทยต้องตกอยู่ภายใต้การชี้นำและ/หรืออำนาจครอบงำแบบไม่เป็นทางการของ “นายทุนชนาธิปไตย” และนายทุนสื่อสารจากหลายค่ายด้วยกัน ประเด็นของความขัดแย้งมักขึ้นอยู่กับหลักการที่ว่า เครื่องมือสื่อสารโดยเฉพาะสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์และนักการสื่อสารของรัฐ ควรถูกนำมาใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของรัฐ และประชาชน ไม่สมควรตกเป็นเครื่องมือ ทำงานรับใช้ผลประโยชน์ของผู้นำกลุ่มใด หรือกลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

ในยุคที่ผ่านมาโดยเฉพาะช่วงการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร ผู้นำในยุคนี้ได้พยายามใช้เครื่องมือสื่อสารและสื่อพิมพ์ต่างๆ เพื่อเป็นเครื่องมือตอบสนองผลประโยชน์ให้กับการปกครองของตน ซึ่งส่งผลกระทบต่อหลักการประชาธิปไตย และเสรีภาพของสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก หนังสือพิมพ์หลายฉบับถูกปิดด้วยกฎอัยการศึกและคำสั่งคณะปฏิวัติ นักหนังสือพิมพ์ถูกลอบสังหารหรือถูกทุบแท่นพิมพ์ให้เสียหาย เพียงเพราะได้รายงานข้อเท็จจริงในการบริหารประเทศออกไปสู่ประชาชน โอกาสในการเผยแพร่ซึ่งความต้องการในผลประโยชน์ของประชาชนและรับฟังข้อคิดเห็นของ

ประชาชนสะท้อนกลับไปสู่รัฐบาล เพื่อประกอบการตัดสินใจกำหนดนโยบายใหม่จึงถูกสกัดกั้น เกิดปัญหาระหว่างประชาชนกับผู้นำรัฐบาลเพราะไม่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้อย่างตรงไปตรงมา มีประสิทธิภาพและประนีประนอมกัน ผลร้ายที่เกิดตามมาคือการที่ผู้นำมีพฤติกรรมที่ส่อไปใน แนวทางการใช้อำนาจแบบเผด็จการอำนาจนิยม ได้บริหารประเทศด้วยนโยบายปิดหูปิดตา ประชาชน สำหรับประชาชนนั้นก็ตกอยู่ในสภาพที่ตื่นขัวลือ ถูกกดดัน ถูกสกัดกั้นมิให้ได้รับฟัง ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง แต่ต้องทนรับฟังแต่ข่าวประเภทโฆษณาชวนเชื่อ ประชาชนจึงเกิด ความรู้สึกเป็นศัตรูและ/หรือเบียดเบียนในตัวผู้นำและรัฐบาล เกิดสภาพการณ์ของความหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจกัน จนลุกลามกลายเป็นศัตรูและขัดแย้งกัน เกิดปัญหาความไร้เสถียรภาพทางการเมือง และการตกต่ำของภาวะผู้นำตลอดมา

เมื่อพล.อ. ชาคิชาย ชุนพะวัน ได้จัดตั้งรัฐบาลต่อจาก พล.อ.เปรม ใน พ.ศ. 2531 บทบาทของผู้นำในการรวบรวมข้อเรียกร้องในผลประโยชน์และจัดทำเป็นนโยบายนั้น ตกอยู่ในมือของผู้นำจากพรรคการเมืองต่างๆ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือ การที่กลุ่มผู้นำธุรกิจ การเมืองต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในพรรคการเมืองเพิ่มขึ้น ควบคู่ไปกับการลดบทบาทและ อิทธิพลของผู้นำจากภาคราชการ จนเมื่อนายชวน หลีกภัย นายบรรหาร ศิลปอาชา และพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบทอดกันมาท่ามกลางกระแสกดดันของโลกาภิวัตน์ ทุนนิยมโลก และประชาธิปไตยจากประชาชนทำให้บทบาทของผู้นำภาคราชการ โดยเฉพาะผู้นำ ทหารได้ลดต่ำลงจนไม่สามารถเข้าแทรกแซงและมีบทบาทกำหนดคดึกาและมีบทบาทหลักในการ รวบรวมข้อเรียกร้องในผลประโยชน์จากกลุ่มสังคมต่างๆมาจัดทำเป็นผลประโยชน์สาธารณะได้อีก ต่อไป อำนาจทางการเมือง จึงถูกแผ่กระจายมาอยู่ในมือของผู้นำจากพรรคการเมือง และผู้นำจากภาค ธุรกิจ จะมีช่วงระยะเวลาสั้นๆ 2 ช่วงที่นายอานันท์ ปันยารชุน นักธุรกิจ อดีตปลัดกระทรวง ต่างประเทศ ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ภายใต้การอุปถัมภ์ของคณะ รสช. ซึ่งเป็นผู้นำ ทหารภายใต้การนำของ พล.อ.สุนทร คงสมพงษ์ พล.อ.สุจินดา คราประยูร และ พล.อ.อ.เกษตร โรจนนิล ช่วงเวลาพิเศษนี้โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาลอานันท์ 1 หลังเหตุการณ์ รสช. ผู้นำทหารได้เข้า มามีบทบาทหลักในการผลักดันข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะของทหาร และข้าราชการพลเรือน มาจัดทำเป็นนโยบายในการบริหารประเทศ ส่วนในยุครัฐบาลอานันท์ 2 นั้น เป็นช่วงที่ข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ของกลุ่มทุนธุรกิจ โดยเฉพาะธุรกิจขนาดยักษ์ใหญ่และ ธุรกิจนำเข้า-ส่งออกได้รับการผลักดันให้เป็นนโยบายนำไปใช้ปฏิบัติโดยรัฐบาล นโยบายที่ได้รับ การกล่าวขวัญกันมากที่สุดคือ นโยบายการลดภาษีนำเข้าในการส่งรยนต์จากต่างประเทศ เข้ามา ขายในประเทศไทย ซึ่งในกาลต่อมาถูกวิจารณ์ว่าจำนวนรยนต์ต่างประเทศที่ถูกส่งเข้ามาขาย

ในช่วงนี้จำนวนเพิ่มสูงมาก ทำให้รัฐต้องสูญเสียเงินตราต่างประเทศมหาศาล ซึ่งต่อมาส่งผลกระทบก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจและการล่มสลายของประเทศด้านการเงินใน พ.ศ. 2540

ผู้นำทางการเมืองกับบทบาทหน้าที่ในฐานะ “ส่วนนำออกจากระบบการเมือง” (Output Functions) แยกพิจารณาได้เป็น 2 ด้าน ดังนี้

1. บทบาทหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองในการออกกฎหมาย และ/หรือ กำหนดนโยบาย บทบาทในการออกกฎหมายและกำหนดนโยบาย ถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้นำในการดำเนินการจัดระเบียบสังคม ด้วยการออกคำสั่ง กฎระเบียบและ/หรือนโยบายเพื่อให้สมาชิกสังคมยึดถือ ปฏิบัติตามเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของผู้นำในการจัดการแก้ไขความขัดแย้งในสังคม ในสมัยโบราณนั้น สังคมมีโครงสร้างที่ไม่สลับซับซ้อน และมักมีผู้นำทรงอำนาจจำนวนไม่กี่คน ผู้นำสูงสุดจึงมีบทบาทเบ็ดเสร็จในการออกกฎระเบียบและกำหนดมาตรการในการปกครองสังคมได้ตามอำเภอใจตน โดยยึดผลประโยชน์ของกลุ่มผู้นำเป็นที่ตั้ง ควบคู่ไปกับการมีบทบาทในการบริหารและจัดการสังคมไปพร้อม ๆ กันด้วย โดยไม่จำเป็นต้องยึดถือความต้องการและข้อเรียกร้องของสมาชิกสังคมเป็นหลัก ในการกำหนดมาตรการและบริหารสังคมเช่นในยุคราชธิปไตย ยกเว้นแต่บางสังคมที่ผู้นำประเทศประกอบด้วยทศพิศราชธรรม และใช้อำนาจปกครองแบบ “พ่อขุนบุญญาธิการ” เช่น ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงและสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้นการที่ทรงออกกฎระเบียบและนโยบาย รวมทั้งการบริหารปกครองที่ใช้หลัก “พ่อ-ลูก” ดังกล่าวนี้นี้จึงทำให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตอย่างมีความสุข แม้ว่าจะเป็นปกครองแบบราชธิปไตยก็ตามที่

อย่างไรก็ตามเมื่อประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 บทบาทและหน้าที่ของผู้นำในการกำหนดนโยบาย และปกครองบริหารสังคม ได้พัฒนารูปแบบตามโครงสร้างการเมืองที่ซับซ้อนตามไปด้วย กล่าวคือผู้นำต้องดำเนินการบริหารประเทศ ภายใต้ระบอบรัฐสภาและผ่านกระบวนการประชาธิปไตย แม้จะไม่เต็มรูปแบบ แต่หน้าที่และบทบาทของผู้นำในกระบวนการออกกฎหมาย และบริหารประเทศไม่อาจรวมศูนย์และปราศจากการตรวจสอบได้เช่นเดิม เช่นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ทั้งนี้เพราะในกระบวนการการเมืองแบบประชาธิปไตยหลังปี พ.ศ. 2475 นั้น บทบาทด้านนิติบัญญัติของผู้นำในการออกกฎหมาย และหน้าที่ของผู้นำในการบริหารราชการแผ่นดิน ต้องเปิดกว้างในการให้ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น กลุ่มผู้นำจากระบบราชการ ฝ่ายทหาร นักการเมือง นักวิชาการ นักการเมืองในยุคนั้น เช่น ยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นต้น ส่วนในยุคต่อมาคือในสมัยของ

พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นั้น เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหน้าที่ของผู้นำในการกำหนดนโยบาย โดยได้ให้ความสำคัญต่อผู้นำจากพรรคการเมือง ผู้นำจากข้าราชการพลเรือนโดยเฉพาะจากหน่วยงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) และให้ความสำคัญต่อบทบาทของผู้นำภาคธุรกิจ เช่น กรอ. และสภาหอการค้ามากขึ้น บทบาทด้านภาคธุรกิจและภาคการเมืองของผู้นำ ได้รับการเชิดชูและมีความสำคัญมากขึ้นจนเป็นตัวหลักในการกำหนดนโยบายของชาติ ร่วมกับผู้นำจากข้าราชการในรัฐบาลของ พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ นายอานันท์ ปันยารชุน นายชวน หลีกภัย นายบรรหาร ศิลปอาชา และพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ เมื่อ พ.ศ. 2539-2543 ชินวัตร ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 บทบาทของผู้นำแบบ “ชนกิจการเมือง” ก็ได้เข้ามามีอำนาจเต็มรูปแบบ โดยการที่เกือบทุกพรรคการเมืองจะมีตัวแทนของ “ผู้นำกลุ่มทุน” ด้านต่างๆ เข้าไปเป็นกรรมการบริหาร และมีบทบาทสำคัญแทรกแซงและครอบงำในกระบวนการทางการเมืองไทย แทนที่ผู้นำทหารและผู้นำอำมาตยาธิปไตยเดิม ท่ามกลางกระแสการปฏิรูประบบราชการ การสูญเสียของการปกครองระบอบอำมาตยาธิปไตยที่ยืนยงคงอยู่กับการเมืองการปกครองของไทยมาหลายร้อยปี

2. บทบาทหน้าที่ของผู้นำทางการเมืองในการนำเอานโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผล (Policy Implementation Function) บทบาทของผู้นำในการนำเอานโยบาย กฎระเบียบ และมาตรการต่างๆ ไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผลถือเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้นำในทุกๆ ประเภทของระบบการเมือง และในทุกยุคทุกสมัย หน้าที่ในการบริหารงานดังกล่าวนี้ ผู้นำทางการเมืองได้ใช้ระบบราชการเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนให้รัฐบาลสามารถดำเนินการบริหารประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ให้บริการสาธารณะและตอบสนองความต้องการของประชาชน ในกรณีของไทยนักสังคมศาสตร์ได้สรุปการวิเคราะห์ว่าจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความพยายามของผู้นำไทยได้นำไปสู่การพัฒนากระบวนการเพื่อเป็นกลไกในการบริหารประเทศ ทำให้ระบบราชการกลายเป็น “องค์การาธิปไตย” (Bureaucracy) มีความเป็นปึกแผ่นทำให้ข้าราชการกลายเป็นผู้นำที่ทรงอำนาจสูงสุด ทำหน้าที่วางนโยบายและตัดสินใจปัญหาต่างๆ จึงเกิด “รัฐราชการ” ขึ้น (Bureaucratic Polity) โดยเฉพาะช่วงหลังการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 แม้ช่วงเวลาประชาธิปไตยแบ่งบานหลัง 14 ตุลาคม 2516 ผู้นำประชาธิปไตยยังต้องใช้ข้าราชการเป็นเครื่องมือในการนำเอานโยบายไปปฏิบัติใช้ อย่างไรก็ตามในเชิงเปรียบเทียบแล้วจะพบว่ารัฐบาลที่ผู้นำมาจากข้าราชการ โดยเฉพาะจากกองทัพจะมีบทบาทสูงกว่าและมีประสิทธิภาพดีกว่าผู้นำที่มาจากการเป็น “นักการเมืองอาชีพ” ในการนำเอานโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผล เช่น ในยุคการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (นโยบายการสร้างรัฐชาติ) จอมพลสฤษดิ์ (การต่อต้านคอมมิวนิสต์และการพัฒนา

ประเทศ) ในขณะเดียวกันที่ผู้นำนักการเมืองอาชีพจะมีบทบาทและมีความสำเร็จมากกว่า ในหน้าที่ด้านการรับฟังข้อเรียกร้องในผลประโยชน์ที่หลากหลายมากกว่า

สำหรับสภาพการณ์ในประเทศไทย ตั้งแต่มีแผนพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นต้นมานั้น จะเห็นได้ว่าผู้นำและระบบราชการไทยได้ให้ความสำคัญสูงสุดต่อการเข้าไปมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาประเทศ ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่เน้นเสถียรภาพและความต่อเนื่องของนโยบายเป็นสำคัญ โดยได้กำหนดยุทธศาสตร์ว่าจะต้องดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจก่อนจึงจะดำเนินการพัฒนาทางการเมืองภายหลัง เช่น ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร และแม้แต่ในช่วงระยะเวลาอันยาวนานถึง 8 ปีเศษของการบริหารประเทศของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ก็ได้ให้ความสำคัญสูงสุดต่อบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยผ่านการบริหารของระบบราชการเช่น โครงการพัฒนาชนบท เป็นต้น

บทบาทหน้าที่ของผู้นำในการนำเอานโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผล โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาประเทศ โดยผ่านการบริหารและจัดการของภาคราชการนี้ ได้มีข้อวิจารณ์ดังนี้

ความพยายามของหน่วยราชการในการ “ปลูกให้ประชาชนต้น” หรือ “สร้างสติ สำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมให้ได้” นั้นเป็นความหวัง.....

จุดสำคัญก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาซึ่งอาศัยรัฐที่มีระบบราชการเป็นกลไกหลักของการพัฒนา เป็นเหตุผลสำคัญของการเพิ่มภารกิจ และคำถามที่น่าสนใจ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น เป็นเป้าหมายอย่างหนึ่งของการพัฒนา หรือเป็นเพียงเครื่องมือ และเหตุใดรัฐจึงต้องมีกลไก ซึ่งขยายตัวเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา เหตุใดรัฐจึงไม่นิยมใช้สถาบันที่มีอยู่กับชุมชนดั้งเดิมมานานแล้ว เช่น วัด หรือกลุ่มธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน เป็นพื้นฐานของการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

4. แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมทางการเมืองของผู้นำ

พฤติกรรม มีความหมายหลายนัยอาจหมายถึง ปฏิกริยา หรือกิจกรรมทุกชนิดที่มนุษย์กระทำ ไม่ว่าสิ่งนั้นจะสังเกตได้หรือไม่ได้ เช่น การทำงานของหัวใจ การทำงานของกล้ามเนื้อ การเดิน การพูด ความรู้สึก ความชอบ ความสนใจ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ 2526: 15)

พฤติกรรม หมายถึง ปฏิกริยา หรือกิจกรรมทุกชนิดของสิ่งมีชีวิต จะสังเกตได้หรือไม่ได้ก็ตาม ซึ่งแบ่งเป็นพฤติกรรมภายใน และพฤติกรรมภายนอก สำหรับพฤติกรรมภายในนั้นหมายถึง กิจกรรมหรือปฏิกริยาที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล รวมทั้งความคิดความรู้สึก ทศนคติ ความ

เชื่อ และค่านิยม ส่วนพฤติกรรมภายนอก หมายถึง ปฏิบัติของบุคคลที่แสดงออกมาให้ผู้อื่นได้เห็น ทั้งด้วยการพูด การกระทำหรือท่าทางของบุคคล (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ 2534: 97)

พฤติกรรม หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่สิ่งมีชีวิตกระทำ และบุคคลอื่นสามารถสังเกตได้ หรือใช้เครื่องมือวัดได้ นอกจากนี้พฤติกรรมมิได้มีความหมายเฉพาะการแสดงออกทางด้านร่างกาย ภายนอกอย่างเดียวแต่รวมถึงการกระทำ หรือกิจกรรมภายในความรู้สึกนึกคิดด้วย (โสภา ชูพิณุลชัย 2521: 2)

ในการศึกษาพฤติกรรม หรือการแสดงออกของบุคคล นักพฤติกรรมศาสตร์ได้พยายามที่จะหาสาเหตุมาอธิบายว่าพฤติกรรมของคนนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร และจะแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมของคนได้อย่างไร ในช่วงระยะเวลานี้ก็ได้มีการพัฒนาแนวความคิดทฤษฎี และวิธีการทางพฤติกรรมศาสตร์ขึ้นมากมายหลายทฤษฎี แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน (บุญเยี่ยม ตระกูลวงษ์ 2528: 70-71) คือ

แนวความคิดที่ 1 ปัจจัยภายในตัวบุคคล (Intra Individual Causal Assumption) รากฐานแนวความคิดมาจากสมมติฐานเบื้องต้นว่า สาเหตุของการเกิดพฤติกรรม หรือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมาจากองค์ประกอบภายในตัวบุคคล อันได้แก่ ความรู้ เจตคติ ความเชื่อ ค่านิยม แรงจูงใจ ความมั่นใจ ฝัพฤติกรรม

แนวความคิดที่ 2 ปัจจัยภายนอกบุคคล (Extra Individual Causal Assumption) กลุ่มนี้มีรากฐานแนวความคิดมาจากสมมติฐานที่ว่า สาเหตุของการเกิดพฤติกรรมจากปัจจัยภายนอกบุคคล นักพฤติกรรมศาสตร์กลุ่มนี้สนใจศึกษาปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม และระบบทางโครงสร้างสังคม เช่น ระบบการเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา องค์ประกอบทางด้านประชากร และลักษณะทางภูมิศาสตร์ว่ามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมบุคคลอย่างไร ทฤษฎีที่นำมาประยุกต์ใช้เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางประชากรศาสตร์ สังคมศาสตร์ จิตวิทยาสังคม และเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

แนวความคิดที่ 3 ปัจจัยหลายปัจจัย (Multiple Causal Assumption) กลุ่มนี้มีรากฐานแนวความคิดมาจากสมมติฐานที่ว่าพฤติกรรมของมนุษย์นั้นมีมาจากทั้งปัจจัยภายในบุคคลและปัจจัยภายนอกบุคคล

สำหรับกลุ่มหลังนี้จะนำทฤษฎีทางจิตวิทยา จิตวิทยาสังคม สังคมศาสตร์ ประชากรศาสตร์ และอื่นๆ เข้ามาประยุกต์ ในการวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาพฤติกรรมและพยายามวิธีแก้ปัญหาโดยผสมผสานวิชาชีฟต่าง ๆ เข้ามาร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหาพฤติกรรม

จากความหมายของพฤติกรรมที่กล่าวมาทั้งหมด ความหมายของพฤติกรรมพอสรุปได้ว่าพฤติกรรมหมายถึง การกระทำต่าง ๆ ของบุคคล ซึ่งมี 2 ลักษณะ คือ พฤติกรรมภายนอกและ

พฤติกรรมภายใน พฤติกรรมภายนอกเป็นพฤติกรรมที่บุคคลอื่นๆ สังเกตเห็นได้ ส่วนพฤติกรรมภายในบุคคลอื่นๆ ไม่สามารถสังเกตเห็นได้ ต้องใช้เครื่องมืออื่นๆ

4.1 ทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม

แรงสนับสนุนทางสังคมมีบทบาทต่อพฤติกรรมของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พฤติกรรมของบุคคลทั้งร่างกาย จิตใจ และพฤติกรรม แรงสนับสนุนทางสังคมมีความหมายกว้างขวาง ได้มีผู้ศึกษาวิจัย และให้คำจำกัดความของแรงสนับสนุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่บุคคลได้รับโดยตรงจากบุคคล หรือกลุ่มบุคคล อาจเป็นด้านข่าวสาร เงิน กำลังงาน หรือทางด้านอารมณ์ ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้ผู้รับไปสู่เป้าหมายที่ผู้รับต้องการ นั่นคือแรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง สิ่งที่ได้รับแรงสนับสนุนทางสังคมได้รับความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสาร วัสดุสิ่งของ หรือการสนับสนุนทางด้านจิตใจจากผู้ให้การสนับสนุน ซึ่งอาจเป็นบุคคล หรือกลุ่มคน ซึ่งเป็นผลให้ผู้รับได้ปฏิบัติในทางที่ผู้รับต้องการ ในที่นี้หมายถึง การมีสุขภาพดี แรงสนับสนุนทางสังคมอาจมาจากบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ญาติ พี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนนักเรียนหรือครู สรุปได้ว่าแรงสนับสนุนทางสังคมมีผลต่อพฤติกรรมสุขภาพโดยเฉพาะในการป้องกันโรค แรงสนับสนุนทางสังคมที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ซึ่งจากแรงสนับสนุนทางสังคม

4.2 ความรู้

ความรู้ (Knowledge) ความหมายของความรู้ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ต่างๆ กัน ดังนี้ ชม ภูมิภาค (2533) ได้อ้างถึง Benjamin S. Bloom ชาวอเมริกัน กล่าวถึงความรู้ไว้ว่าความรู้เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการระลึกถึงสิ่งเฉพาะ ระลึกถึงวิธี และกระบวนการต่างๆ หรือระลึกได้ วิธีการ กระบวนการ หรือสถานการณ์ต่างๆ โดยเน้นความจำ ในด้านความรู้เน้นย้ำในเรื่องกระบวนการทางจิตวิทยาของความจำเป็นกระบวนการเชื่อมโยงเกี่ยวกับการจัดระเบียบใหม่ ความรู้ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ หลายอย่างเช่น

4.2.1 ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะ เป็นการจดจำสิ่งต่างๆ อย่างโดดเดี่ยว เป็นเรื่องโยงสัญลักษณ์กับสิ่งที่ป็นรูปธรรม เป็นรากฐานของการสร้างความคิดที่เป็นนามธรรม

4.2.2 ความรู้เกี่ยวกับความหมายของข้อความ เป็นความรู้เกี่ยวกับความหมายของสัญลักษณ์ของศัพท์ต่างๆ เป็นข้อความหรือศัพท์ทางเทคนิค

4.2.3 ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงเฉพาะ เช่น ความรู้เกี่ยวกับข้อมูลบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ เวลา

4.2.4 ความรู้เกี่ยวกับวิถีทางในการจัดการกับสิ่งเฉพาะ เช่น ความรู้ในการจัดระเบียบ การศึกษา การวิจารณ์ สิ่งนี้รวมถึงวิธีการ สืบสวน สอบสวนมาตรฐานในการตัดสินใจเป็นความรู้ที่อยู่กลางระหว่างสิ่งที่ป็นรูปธรรมกับนามธรรม

4.2.5 ความรู้ในระเบียบของกลุ่ม เช่น นักข่าวมีความรู้ในการเขียนข่าว เป็นต้น

4.2.6 ความรู้เกี่ยวกับแนวโน้ม หรือเหตุการณ์ตามลำดับต่อเนื่องเป็นความรู้ เป็นกระบวนการ

4.2.7 ความรู้เกี่ยวกับการแยกประเภท เช่น ประเภทของวรรณคดี

4.2.8 ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์ เช่น ความรู้ในการตั้งเกณฑ์ประเมินผลกิจกรรมนันทนาการ

4.2.9 ความรู้เกี่ยวกับวิธีการ เช่นความรู้เกี่ยวกับการสอบสวนเทคนิค กระบวนการที่ใช้ในวิชาเฉพาะต่างๆ เป็นความเข้าใจในวิธี มิใช่ความเข้าใจในการใช้วิธี หรือความสามารถในการใช้วิธี เช่น ความรู้เกี่ยวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ในการประเมินผลรวมยอดเกี่ยวกับสุขภาพ

4.2.10 ความรู้เกี่ยวกับนามธรรมของวิชาด้านต่างๆ ด้านใด ด้านหนึ่ง ส่วนมากเป็นทฤษฎี กฎเกณฑ์เป็นระดับสูงสุดของนามธรรม

4.2.11 ความรู้เกี่ยวกับหลักและการสรุป

4.2.12 ความรู้เกี่ยวกับทฤษฎี และโครงสร้าง เป็นการรวมหลักการ หรือการสรุปเข้าเกี่ยวพันกันเป็นระบบ (ประภาเพ็ญ สุวรรณ 2550: 4 – 8)

5. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นหลักสากล และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

วิชัย ดันศิริ (2544: 254-259) อธิบายว่าโดยหลักการทั่วไปทางรัฐศาสตร์ สภาผู้แทนราษฎรในระบบต่างๆ มักจะมีบทบาททางการเมืองคล้ายๆ กัน บทบาทดังกล่าวนี้มีความสำคัญต่อการเมืองมาก เบิร์น, เพลดาสัน และครอนิน กล่าวว่าจะมี 6 ประการด้วยกันคือ

1. บทบาทเป็นตัวแทนของประชาชน
2. บทบาทด้านนิติบัญญัติ
3. บทบาทในการสร้างความคิด และฉันทามติของสังคมการเมือง
4. บทบาทในการตรวจสอบฝ่ายบริหาร และตุลาการ
5. บทบาทในการสร้างความกระจางชัดด้านนโยบายการบริหารประเทศ

6. บทบาทในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบการปกครอง

6.1 บทบาทเป็นตัวแทนของประชาชน

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือผู้แทนของประชาชนในเขตที่ตนเองได้รับการเลือกตั้ง คำว่า “เป็นผู้แทน” อาจมีความหมายยืดหยุ่นไปตามความเข้าใจของแต่ละบุคคลในสมัยหนึ่งเคยมีการถกเถียงกันว่าการเป็นผู้แทนหมายความว่า ผู้แทนราษฎร จะต้องสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนในเขตนั้นทุก ๆ ประการ เสมือนหนึ่งตนเป็นเพียงกระบอกเสียง แต่ในอีกทัศนะหนึ่งก็อาจเห็นว่า ผู้แทนราษฎรย่อมมีอิสระในความคิดเห็นของตนได้ และการเป็นผู้แทนราษฎร หมายถึง การเป็นผู้แทนราษฎรของคนทั้งประเทศไม่ได้จำกัดเฉพาะในเขตของตนเท่านั้น

ทัศนะที่แตกต่างกันแบบสุดขั้วนี้ อาจไม่ตรงตามข้อเท็จจริงหรือเหมาะสมเสมอไป โดยสภาพข้อเท็จจริงและโดยหลักการ ผู้แทนราษฎรก็คือ ผู้สะท้อนความคิดเห็น และเป็นตัวแทนของผลประโยชน์ของเขตที่ตนเองได้รับการเลือกตั้ง แต่ทั้งนี้การรวมบทบาทนี้ก็จะต้องไม่ขัดกับหลักของจิตสำนึกเสรีภาพทางความคิด และศักดิ์ศรีของตนเอง และการที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่ตนเองเชื่อถือ ผู้แทนเป็นทั้งผู้ตาม และผู้นำทางความคิดของประชาชน ขณะเดียวกัน ผู้แทนที่ดีก็ต้องคำนึงถึงประโยชน์สุขของคนทั้งมวล มิใช่เฉพาะประชาชนในเขตของตนเท่านั้น การวางจุดยืนของผู้แทนแต่ละคนจึงยืดหยุ่นอยู่ระหว่าง 2 ขั้วดังกล่าว

โดยทางสากล ส.ส. และ ส.ว. ในสหรัฐมักผูกพันกับประชาชนในเขตเลือกตั้งของตนมาก เพราะพรรคไม่เข้มงวดกดดันเท่าในแบบรัฐสภาของอังกฤษ ซึ่งพรรคกำหนดว่า ในการพิจารณาร่างกฎหมายที่สำคัญที่สุดสมาชิกของพรรคต้องลงคะแนนตามมติพรรค แต่ในร่างกฎหมายที่สำคัญรองลงมาไม่ถึงกับความเป็นความตายของรัฐบาล ส.ส. อาจลงคะแนนแย้งมติพรรคได้ถ้าขัดกับผลประโยชน์สำคัญของประชาชนในเขตเลือกตั้งนั้น

ส่วนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 118 (8) และมาตรา 47 วรรคสาม ไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์นี้ แต่เปิดโอกาสให้ ส.ส. ที่ถูกขับออกจากพรรคสามารถอุทธรณ์ต่อศาลรัฐธรรมนูญได้ เมื่อเห็นว่ามติของพรรคขัดต่อการปฏิบัติหน้าที่ของ ส.ส. หรือหลักประชาธิปไตย

บทบาทของการเป็นผู้แทนของประชาชนนี้ในหลักรัฐศาสตร์ เป็นบทบาทที่สำคัญ เพราะเป็นบทบาทที่ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างผลประโยชน์ของประชาชนกับนโยบาย และการบริหารงานของรัฐบาล และพรรค ทำให้สังคมการเมืองมีความหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในภาคปฏิบัติ ผู้แทนราษฎรจึงมีภารกิจที่จะต้องพบปะเยี่ยมเยียนประชาชนในเขตของตน รวบรวมนำเอาปัญหาของประชาชนมาเสนอให้รัฐสภาได้ทราบในรูปของกระทู้ และญัตติ

ผู้แทนราษฎรอาจจะต้องมีสำนักงานเพื่อรับฟังความคิดเห็น และให้บริการแก่ประชาชนในเรื่องที่หน่วยงานของรัฐอาจไม่สามารถทำได้ ดังนั้น ส.ส. จึงต้องยืนอยู่ระหว่างผลประโยชน์ของชาติ จิตสำนึก และผลประโยชน์ของราษฎรในเขตเลือกตั้งซึ่งต่างกับกรณีของสมาชิกวุฒิสภาซึ่งรัฐธรรมนูญให้มุ่งทำประโยชน์แก่ประชาชนในเขตเลือกตั้งของตน

5.2 บทบาทด้านนิติบัญญัติ

ผู้แทนราษฎรมีบทบาทด้านนิติบัญญัติซึ่งหมายถึง การริเริ่มเสนอกฎหมาย, การร่วมเสนอร่างพระราชบัญญัติ, การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติในขั้นตอนต่างๆ โดยเฉพาะในการอภิปรายเพื่อรับหลักการ, การร่วมขอแปรญัตติเพื่อแก้ไขเพิ่มเติมร่างกฎหมาย, การช่วยกลั่นกรองร่างพระราชบัญญัติในคณะกรรมการ และในฐานะผู้แทนเข้าประชุมสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจะมีโอกาสอภิปรายในวาระที่สองของการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่าง ๆ และอาจรวมถึงขั้นตอนพิจารณาบททวนเมื่อวุฒิสภาขอแก้ไขเพิ่มเติมหรือขอยับยั้งมา

5.3 บทบาทในการสร้างฉันทามติของสังคมทางการเมือง

บทบาทข้อนี้อาจเข้าใจยากแต่ความหมายก็คือ เมื่อผู้แทนราษฎรจากต่างพรรคการเมือง ต่างความคิดเห็น ต่างกลุ่มผลประโยชน์มาอยู่ร่วมกันย่อมมีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน แต่หลังจากการอภิปรายแสดงความขัดแย้งกันแล้ว ก็จะช่วยกันหาข้อยุติให้ได้ในที่สุดในแต่ละประเด็นนั้นๆ ข้อยุติดังกล่าวในแต่ละประเด็นทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้ เพราะเป็นการสร้างกติกาเป็นกรอบของการแก้ไขปัญหาคือข้อขัดแย้ง ฉะนั้นกระบวนการแก้ไขข้อขัดแย้งที่นำไปสู่ข้อยุติ จึงเป็นกระบวนการของการสร้างฉันทามติในสังคม

อย่างไรก็ดีบทบาทนี้ ส.ส. ไทยยังทำน้อยมาก เพราะมักต้องผูกพันกับผลประโยชน์ของพรรค และกลุ่มย่อยในพรรค การเมืองไทยเกือบทุกประเด็นจึงเป็นการเมืองเพื่อผลประโยชน์ของแต่ละพรรค (Partisan issue) ไม่เหมือนกับประเทศที่พัฒนาทางการเมืองแล้ว ที่ประเด็นสำคัญของชาติพรรคใหญ่หรือทุกพรรคจะประกาศจุดยืนร่วมกันว่าเป็น (Bi-partisan หรือ Non-partisan issue) ฉันทามติในเรื่องนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น

5.4 บทบาทในการตรวจสอบฝ่ายบริหาร

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีหน้าที่ตรวจสอบฝ่ายบริหาร ซึ่งในการทำหน้าที่นี้มีช่องทางหลากหลายตั้งแต่การตั้งกระทู้ถามทั้งกระทู้สด กระทู้ทั่วไป การเสนอญัตติเพื่ออภิปรายในนโยบายต่างๆ การเสนอญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี และการเสนอชื่อขอถอดถอนนักการเมือง และข้าราชการระดับสูง นอกจากนั้นยังมีคณะกรรมการอีกหลายคณะที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎร ให้ไปทำหน้าที่กรรมการ เช่น คณะกรรมการการศึกษา

การตรวจสอบที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งคือ การตรวจสอบงบประมาณรายจ่ายของรัฐบาล ซึ่งคณะกรรมการพิจารณาพระราชบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปี จะประชุมต่อเนื่องกันถึง 2 เดือน เพื่อตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาล

5.5 บทบาทในการสร้างความกระฉับกระเฉงด้านนโยบายการบริหารประเทศ

ในการดำเนินงานของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็จะมีส่วนสำคัญทำให้เกิดความกระฉับกระเฉงด้านนโยบายโดยปริยาย เพราะทุกครั้งที่มีกระทู้ถามในสภาหรือการเสนอญัตติเพื่ออภิปรายในประเด็นใดประเด็นหนึ่งก็จะต้องมีการชี้แจงด้านนโยบาย และแนวปฏิบัติของรัฐบาล ทำให้เกิดความกระฉับกระเฉงมากขึ้น

5.6 บทบาทในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบการปกครอง

การดำเนินงานทั้งหมดทั้งปวงนี้ทำให้ระบบการปกครองมีพื้นฐานของความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะมีระบบกระบวนการตรวจสอบ และการคานอำนาจ มีระบบฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร และการอภิปรายไม่ไว้วางใจ การบริหารบ้านเมืองจึงต้องดำเนินไปให้สอดคล้องกับความรูสึกว่าอะไรชอบธรรม อะไรไม่ชอบธรรมของฝ่ายประชาชน

ในอดีตตามรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ และพฤติกรรมของนักการเมือง และข้าราชการประจำทำให้ประชาชนขาดความเชื่อมั่นในระบบรัฐสภา เพราะมีการคอร์รัปชันใช้อำนาจในทางมิชอบอยู่เนือง ๆ การอภิปรายในสภาก็เป็นลักษณะไก่เห็นตีนงู งูเห็นนมไก่ หรือมวนลิ้มแม้วจะมีการสาดโคลนเข้าใส่กันแต่ก็ไม่มีผลทางการลงโทษทั้งทางการเมือง และในทางคดีอาญา ดังนั้นในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่จึงกำหนดมาตรการหลายอย่างซึ่งน่าจะทำให้การเมืองโปร่งใส และชอบธรรมมากขึ้น เช่น เพิ่มกระบวนการถอดถอนโดย ส.ส. 1 ใน 4 หรือโดยประชาชนห้าหมื่นคน ทั้งปปช. อัยการสูงสุด และศาล ก็จะมีบทบาทใหม่

5.7 เส้นทางชีวิตของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

5.7.1 ชีวิตผู้แทนชาวบ้าน

ชีวิตของผู้แทนราษฎรจึงเป็นชีวิตที่ต้องคลุกคลีกับชาวบ้าน ต้องทำงานเพื่ออุปถัมภ์ดูแลสาระทุกข์สุขดิบของชาวบ้านมิได้ขาด ในชนบทและในภูมิภาคผู้แทนราษฎรต้องเขียนราษฎรอยู่เป็นประจำ และบริจาคเงินทำบุญกุศลอย่างสม่ำเสมอในสมัยประชุม (ปีละ 2 สมัย ๆ ละ 3 เดือน) ผู้แทนฯ ต้องแบ่งเวลาดังนี้ คือ ช่วงเวลาของวันศุกร์ถึงวันจันทร์จึงเป็นเวลาผู้แทนราษฎรต้องอยู่ในเขตเลือกตั้งของตน และวันอังคารจึงได้เข้ากรุงเทพฯ เพื่อมาประชุมพรรค และประชุมคณะกรรมการในวันพุธกับวันพฤหัสบดี และประชุมสภาผู้แทนราษฎรบ่ายวันพุธกับวันพฤหัสบดี (วุฒิสภาประชุมเฉพาะวันศุกร์)

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จึงเรียนรู้ในเรื่องการเมืองของมวลชนจากกิจวัตรประจำวัน เรียนรู้กระบวนการนิติบัญญัติในรัฐสภา และได้รับทราบข้อมูล และกระแสของการเมือง ตลอดจนปัญหาการบริหารจากการอภิปรายในสภา และในคณะกรรมการธิการ การเรียนรู้เฉพาะด้าน มักจะเกิดขึ้นในระดับคณะกรรมการ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในงานของกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ และที่สำคัญคือในคณะกรรมการธิการงบประมาณ ซึ่งเป็นกระบวนการพิจารณาจ่ายของประเทศประจำปี ทำให้ ส.ส. ที่เป็นกรรมการทราบรายละเอียดของโครงการต่างๆ

5.7.2 บทบาท และลีลาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสภาผู้แทนราษฎร

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีบทบาท และลีลาแตกต่างกันไปตามความถนัดของแต่ละคน บางคนไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการอภิปรายมากแต่ก็ได้รับตำแหน่งต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อพรรคของตนจัดตั้งหรือร่วมจัดตั้งรัฐบาล บางคนชอบแสดงความคิดเห็น บางคนใช้คารมโวหาร วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างเผ็ดร้อน การร่วมอภิปรายต่างๆ ในสภาผู้แทนราษฎรมักเปิดโอกาสให้ฝ่ายค้านมากกว่าฝ่ายรัฐบาล เพราะเมื่อเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของฝ่ายรัฐบาล มักจะได้รับการขอร้องมิให้อภิปรายมาก จะตั้งกระทู้ถามก็ขยักลำบาก เพราะเท่ากับชักถามเปิดแผนรัฐบาลมนตรีของตนเอง แม้รัฐธรรมนูญเปิดทางให้ทุก ๆ พรรคอภิปรายได้ วัฒนธรรมการเมืองไทยก็ยังเปิดทางให้ฝ่ายค้านได้พูดมากกว่าฝ่ายรัฐบาล และการ “เล่นเกม” ในสภาก็มักจะเกิดขึ้นบ่อย เช่น การวอล์คเอาท์ ของฝ่ายค้าน และขอให้ประธานนับคะแนนเพื่อตรวจสอบองค์ประชุม การช่วงชิงในเรื่องการเสนอวาระในช่วงต้นของการเปิดประชุม เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันการประสานงานกันระหว่างฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายค้านมีน้อยเกินไป ไม่ค่อยมีการแสวงหาจุดร่วมเพื่อสร้างฉันทามติแบบ Non-partisan ดังกล่าวแล้ว ฝ่ายรัฐบาลถือว่ามีเสียงข้างมากลงคะแนนเมื่อใดก็ชนะจึงคือดึงฝ่ายค้านก็จะเห็นว่าเมื่อรัฐบาลถือหลักพวกมากลากไป หรือเผด็จการทางรัฐสภา ก็ต้องใช้กลเม็ดข้อนสรต่างๆ

ระเบียบในการอภิปรายนั้น สภาผู้แทนราษฎรได้วางไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วนว่าสมาชิกสามารถทำอะไรได้บ้าง ไม่ได้บ้าง การพูดจาดูนอกประเด็นการพูดคำหยาบเหล่านี้ถือว่าผิดกติกา ถ้าใครทำผิดกติกาก็จะมีสมาชิกลุกขึ้นประท้วงให้ประธานวินิจฉัย สมาชิกจึงต้องเข้าใจระเบียบการประชุมอย่างดี มิฉะนั้นจะเสียขวัญ หรือเกิด “หน้าแตก” กลางสภา (สำหรับรายละเอียดของการดำเนินการของสภาผู้แทนราษฎรดูได้จาก ข้อบังคับการประชุมสภาผู้แทนราษฎร)

บทบาทของผู้ประสานงานหรือวิป (Whip) ทั้งสองฝ่ายมีความสำคัญมากในการดำเนินการประชุม เพราะมีหน้าที่เจรจาตกลงระหว่างวิปฝ่ายรัฐบาล และวิปฝ่ายค้าน ก่อนเริ่มประชุมว่าจะหยิบวาระใดขึ้นพิจารณาก่อนหลัง ใครจะอภิปรายบ้าง ใช้เวลาเท่าใด หากตกลงกันได้

กระบวนการประชุมก็จะเรียบร้อย แต่ถ้าตกลงกันไม่ได้ ก็จะมาเถียงกันในที่ประชุมทำให้อารมณ์เสียทั้งสองฝ่าย และการเมืองก็ร้อนแรงขึ้น

บทบาทของหัวหน้าฝ่ายค้านก็มีความสำคัญ แต่หัวหน้าฝ่ายค้านจากพรรคต่าง ๆ ก็อาจมีการประพฤติปฏิบัติไม่เหมือนกัน โดยหลักหัวหน้าฝ่ายค้านต้องมาคุมเกมของฝ่ายค้านในสภาด้วยตนเอง แต่ทางปฏิบัติเห็นว่าการทะเลาะกันบ้างคงให้วิปทำหน้าที่แทน

บทบาทของหัวหน้าฝ่ายรัฐบาล ก็จะต้องเข้าร่วมประชุมสภาผู้แทนราษฎร และในเรื่องนี้มักจะมีการปฏิบัติค่อนข้างเคร่งครัด โดยเฉพาะในวาระกระทู้สด จะมีกระทู้สดถามนายกรัฐมนตรีโดยตรงค่อนข้างมาก และบ่อยครั้ง

บทบาทของประธานสภา รองประธานสภา มีความสำคัญมาก ประธานสภา และรองประธานสภาเมื่อขึ้นบัลลังก์ต้องมีความเป็นกลาง และเคร่งครัดในการรักษากฎระเบียบ หากประธานสภา และรองประธานสภาไม่เคร่งครัด ก็จะทำให้เกิดการตีรวนได้เสมอปฏิภาณไหวพริบของประธานจึงมีความสำคัญมาก หากประธานขาดดุลยพินิจที่ดีก็มักจะทำให้การถกเถียงกันยืดเยื้อเกินเหตุ ทำให้การทำงานของสภาขาดประสิทธิภาพ

5.7.3 เป้าหมายในชีวิตของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ตามรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ จะเห็นได้ว่า ส.ส. จำนวนมากตั้งเป้าหมายในชีวิตของตนไว้ในฝ่ายบริหารมากกว่าฝ่ายนิติบัญญัติ มักตั้งเป้าหมายกันว่าจะเป็นรัฐมนตรี หรือนายกรัฐมนตรี เพราะคาดว่าจะมีอำนาจวาสนาบาร์มีเกียรติประวัติต่อวงศ์ตระกูล จึงละเลยงานด้านนิติบัญญัติเป็นส่วนใหญ่ แต่กลับวิ่งเต้นให้พรรคของตนได้เข้าร่วมมาเป็นรัฐบาลแล้วก็ต่อสู้ขอโควตารัฐมนตรีว่าการ, ช่วยว่าการ, เลขาธิการรัฐมนตรี หรือที่ปรึกษารัฐมนตรี การแก่งแย่งกันนี้มีมาตลอดเวลา รัฐธรรมนูญใหม่จึงต้องพยายามแยกงานนิติบัญญัติออกจากงานบริหารด้วยการให้ ส.ส. ที่ได้เป็นรัฐมนตรีต้องลาออกจาก ส.ส.

ดังนั้นบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีความสำคัญต่อประสิทธิภาพของการดำเนินงานของรัฐสภา และกระบวนการนิติบัญญัติ และการควบคุมฝ่ายบริหาร หากประชาชนเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มีคุณภาพ ถ้าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีความรู้ความสามารถ ตั้งใจปฏิบัติงานทั้งในสภา และนอกสภา มีความซื่อสัตย์ เราก็จะได้ระบบรัฐสภาที่มีคุณภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อระบบการบริหารที่มีคุณภาพ ฉะนั้นวัฒนธรรมการเมือง และลีลาของการเป็นผู้นำทางการเมืองของสภาผู้แทนราษฎรจึงมีความสำคัญ และผลกระทบต่อกระบวนการนิติบัญญัติ การจัดตั้งรัฐบาล และการตรวจสอบรัฐบาล

5.8 อำนาจหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร (2548: 2-8) อธิบายว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กำหนดให้รัฐสภาประกอบด้วย สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 480 คน และวุฒิสภา มีสมาชิกวุฒิสภา จำนวน 150 คน สำหรับบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้นประกอบด้วย บทบาทภายในสภา ซึ่งได้แก่ อำนาจในการตรากฎหมาย อำนาจในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินและอำนาจในการให้ความเห็นชอบเป็นต้น นอกจากนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรยังต้องสร้างบทบาทภายนอกสภาผู้แทนราษฎรในการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของประชาชน และในด้านเวทีต่างประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีบทบาทสำคัญยิ่งในการเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศอีกด้วย

5.9 บทบาทภายในสภาผู้แทนราษฎร

5.9.1 อำนาจในการตรากฎหมาย

1) การตราพระราชบัญญัติ คือกระบวนการหรือขั้นตอนในการเสนอ และการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ หรือร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงมีผลบังคับใช้เป็นกฎหมาย

(1) พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

ก. ผู้มีสิทธิเสนอร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

ก) คณะรัฐมนตรี

ข) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 10 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 10 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภา

ค) ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลฎีกา หรือองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งประธานศาล และประธานองค์กรนั้นเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนั้น

ข. การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

ให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณา และให้ความเห็นชอบก่อน จากนั้นจึงให้วุฒิสภาพิจารณา และให้ความเห็นชอบต่อไป เมื่อรัฐสภาให้ความเห็นชอบแล้วก่อนนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย ให้ส่งศาลรัฐธรรมนูญพิจารณาความชอบด้วยรัฐธรรมนูญก่อน ซึ่งต้องกระทำไปแล้วเสร็จภายใน 30 วัน นับแต่วันที่ได้รับเรื่อง หากเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าข้อความไม่ขัด หรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ ให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเพื่อใช้บังคับเป็นกฎหมายต่อไป แต่ถ้ามีข้อความขัด หรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญให้ข้อความที่ขัด หรือแย้งนั้นเป็นอันตก

ไป ในกรณีที่วินิจฉัยว่าข้อความดังกล่าวเป็นสาระสำคัญ หรือร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญตรขึ้นโดยไม่ถูกต้องตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ ให้ร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญนั้นเป็นอันตกไป

(2) พระราชบัญญัติ

ก. ผู้มีสิทธิเสนอร่างพระราชบัญญัติ

(ก) คณะรัฐมนตรี

(ข) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 20 คน โดยไม่ต้องให้พรรคการเมือง ที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นสังกัดมีมติให้เสนอได้

(ค) ศาล หรือองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ เฉพาะกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดองค์กร และกฎหมายที่ประธานศาล และประธานองค์กรนั้นเป็นผู้รักษาการ

(ง) ผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 10,000 คน

ข. การพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ

ให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณา และให้ความเห็นชอบก่อน จากนั้นจึงให้วุฒิสภาพิจารณา และให้ความเห็นชอบต่อไป เมื่อรัฐสภาให้ความเห็นชอบแล้วให้นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเพื่อใช้บังคับเป็นกฎหมายต่อไป

2) การอนุมัติหรือไม่อนุมัติพระราชกำหนด พระราชกำหนด คือ กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงตราขึ้นให้ใช้บังคับเช่นเดียวกับพระราชบัญญัติ โดยคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี หลังจากใช้บังคับแล้วให้นำเสนอต่อรัฐสภาเพื่อพิจารณาอนุมัติหรือไม่อนุมัติต่อไป

3) การแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ

(1) ผู้มีสิทธิเสนอบัญญัติขอแก้ไขเพิ่มเติม

ก. คณะรัฐมนตรี

ข. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด เท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร

ค. สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภาจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภา

ง. ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งจำนวนไม่น้อยกว่า 50,000 คน ตามกฎหมายว่าด้วยการเข้าชื่อเสนอกฎหมาย

(2) การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ให้กระทำในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา โดยพิจารณาเป็น 3 วาระ คือ

วาระที่ 1 ขึ้นรับหลักการ ให้ใช้วิธีเรียกชื่อ และลงคะแนนโดยเปิดเผย และต้องมีคะแนนเสียงเห็นชอบด้วยในการแก้ไขเพิ่มเติมไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภา

วาระที่ 2 ขึ้นพิจารณาเรียงลำดับมาตรา โดยให้ถือเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เมื่อการพิจารณา วาระที่ 2 เสร็จสิ้นแล้ว ให้รอไว้ 15 วัน เมื่อพ้นกำหนดนี้แล้วให้รัฐสภาพิจารณาในวาระที่ 3 ต่อไป

วาระที่ 3 ขึ้นสุดท้าย ให้ใช้วิธีเรียกชื่อ และลงคะแนนโดยเปิดเผยและต้องมีคะแนนเสียงเห็นชอบด้วยในการที่จะให้ออกใช้เป็นรัฐธรรมนูญมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภา

เมื่อรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบแล้ว นายกรัฐมนตรีนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากรุณาธิคุณเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย และประกาศในราชกิจจานุเบกษาเพื่อใช้บังคับต่อไป

5.9.2 อำนาจในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน

1) การตั้งกระทู้ถาม

การตั้งกระทู้ถาม คือ คำถามที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสมาชิกวุฒิสภาตั้งถาม รัฐมนตรีในเรื่องใด ๆ อันเกี่ยวกับงานในหน้าที่ได้ และนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีต้องเข้าร่วมประชุมสภาผู้แทนราษฎร หรือวุฒิสภาเพื่อชี้แจง หรือตอบกระทู้ถามในเรื่องนั้นด้วยตนเอง เว้นแต่มีเหตุจำเป็นไม่อาจเข้าชี้แจง หรือตอบกระทู้ได้ ต้องแจ้งให้ประธานสภาผู้แทนราษฎร หรือประธานวุฒิสภาทราบก่อน หรือในวันประชุมสภาในเรื่องดังกล่าว

2) การเสนอญัตติ

ญัตติ คือ ข้อเสนอใดๆ ที่มีความมุ่งหมายเพื่อให้สภาลงมติ หรือวินิจฉัยชี้ขาดว่าจะให้ปฏิบัติอย่างไร

(1) การเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจ

นายกรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 5 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไป เพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี

(2) การเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี

เป็นรายบุคคล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 6 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล

(3) การเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรี ในกรณีมีจำนวนไม่ถึงเกณฑ์ตาม 2.2.1 หรือ 2.2.2 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสังกัดพรรคที่สมาชิกมิได้ดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีมีจำนวนไม่ถึงเกณฑ์ที่จะเสนอตาม 2.2.1 หรือ 2.2.2 ได้ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรดังกล่าวมีสิทธิเข้าชื่อเสนอญัตติขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรี หรือรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลได้ เมื่อคณะรัฐมนตรีบริหารงานแล้วเกินกว่า 2 ปี

(4) ยุติตั้งคณะกรรมการ คณะกรรมการคือบุคคลที่สภาแต่งตั้งขึ้นประกอบเป็นคณะกรรมการ เพื่อให้พิจารณากฎหมาย หรือกระทำการใดๆ อันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของสภาแล้วรายงานต่อสภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภามีอำนาจเลือกสมาชิกของแต่ละสภาตั้งเป็นคณะกรรมการสามัญ และมีอำนาจเลือกบุคคลผู้เป็นสมาชิก หรือมิได้เป็นสมาชิกตั้งเป็นคณะกรรมการวิสามัญเพื่อกระทำการพิจารณาสอบสวนหรือศึกษาเรื่องใด ๆ อันอยู่ในอำนาจหน้าที่ของสภา แล้วรายงานต่อสภา

5.9.3 สิทธิเข้าชื่อเพื่อถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 4 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร มีสิทธิเข้าชื่อร้องขอต่อประธานวุฒิสภา เพื่อให้วุฒิสภามีมติถอดถอนนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ฯลฯ ออกจากตำแหน่งได้

5.9.4 อำนาจในการควบคุมการตรากฎหมายที่ขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา หรือสมาชิกของทั้งสองสภารวมกันจำนวนไม่น้อยกว่า 1 ใน 10 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของทั้งสองสภา เห็นว่าร่างพระราชบัญญัติที่รัฐสภาให้ความเห็นชอบแล้ว ก่อนที่นายกรัฐมนตรีจะนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อพระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยมีข้อความขัด หรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญหรือตราขึ้นโดยไม่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ ให้เสนอความเห็นต่อประธานสภาผู้แทนราษฎร ประธานวุฒิสภา หรือประธานรัฐสภาแล้วแต่กรณี เพื่อส่งความเห็นไปยังศาลรัฐธรรมนูญเพื่อวินิจฉัย

5.9.5 อำนาจในการให้ความเห็นชอบ

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภาสามารถพิจารณาให้ความเห็นชอบในเรื่องดังต่อไปนี้ในที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภาได้คือ

- 1) การให้ความเห็นชอบในการสืบราชสมบัติ
- 2) การให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

3) การให้ความเห็นชอบในการปิดสมัยประชุมสามัญก่อนครบกำหนดเวลา 120 วัน

4) การให้ความเห็นชอบในการประกาศสงคราม

5) การให้ความเห็นชอบในการทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ ฯลฯ

5.10 บทบาทภายนอกสภาผู้แทนราษฎร

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องสร้างบทบาทในการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของประชาชน วิธีการนั้นคือ การพบปะเยี่ยมเยียนประชาชนในพื้นที่ ซึ่งการพบปะเยี่ยมเยียนประชาชนนี้มีนัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญ และการเอาใจใส่ทุกข์สุขของประชาชน

2. เป็นโอกาสที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะได้พบปะและรับฟังปัญหาโดยตรงจากประชาชน เพื่อนำปัญหานั้นไปแก้ไขโดยเร็วที่สุด

3. ทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับข้อมูลโดยตรงจากประชาชน เพื่อใช้ควบคุมการทำงานของรัฐบาล และเพื่อเสนอแนะการตรากฎหมายต่าง ๆ ในรัฐสภาต่อไป

เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับข้อมูลปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนแล้ว วิธีดำเนินการต่อไปคือ

1. ทำหนังสือถึงรัฐมนตรีที่รับผิดชอบต่อปัญหานั้น เพื่อแจ้งให้ทราบถึงปัญหา และให้ดำเนินการแก้ไข

2. พารายการที่เดือดร้อนไปพบเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ เพื่อให้ดำเนินการช่วยเหลือแก้ไขปัญหา

3. ให้ความช่วยเหลือตามกำลังความสามารถและตามความพร้อมของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้นั้นเอง

4. รับเรื่องราวร้องทุกข์จากประชาชน และนำเรื่องดังกล่าวทำเป็นหนังสือเสนอต่อเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ เพื่อให้เจ้าหน้าที่ช่วยแก้ไขปัญหาคต่อไป

5. นำเรื่องเข้าสู่คณะกรรมการที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณา

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. บทบาททางการเมืองของ นายควง อภัยวงศ์
2. บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
3. บทบาทผู้นำของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์
4. บทบาททางการเมืองของ พลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์
5. บทบาททางการเมืองของ นายแคว้น นรปดี ในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
6. บทบาทความเป็นผู้นำทางการเมือง : ศึกษากรณี นายชวน หลีกภัย

6.1 บทบาททางการเมืองของ นายควง อภัยวงศ์

ศิริวัตร เรืองวงศ์วาร (2521: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491 ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว นายควง อภัยวงศ์ ได้มีบทบาททางการเมืองในตำแหน่งรัฐมนตรีร่วมในคณะรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา และรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งประเภท 1 และประเภท 2 ตลอดจนตำแหน่งหัวหน้าพรรคฝ่ายค้าน คือ พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านที่มีชื่อเสียง และมีบทบาทสำคัญในสมัยรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ และรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ธำรงนาวาสวัสดิ์

การศึกษารoles บทบาททางการเมืองนายควง ศิริวัตรแนะนำให้เห็นว่า นายควงมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อระบบการเมืองของไทยสมัยประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก ในระยะแรกที่จอมพล ป. พิบูลสงครามแสดงบทบาททางการเมืองแบบเผด็จการ จนเป็นเหตุให้ถูกโค่นล้มอำนาจ นายควงก็ได้แสดงบทบาททางการเมืองแบบประชาธิปไตย เพราะขณะนั้นนายปรีดียังไม่ยอมแสดงอิทธิพล และบทบาททางการเมืองอยู่เปิดเผย ดังนั้น นายควงจึงมีบทบาททางการเมืองโดยเปิดเผยในครั้งเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายควงก็แสดงบทบาทเป็นฝ่ายค้อยคู่อำนาจรัฐบาลนายปรีดี ตลอดจนรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ซึ่งนายปรีดีหนุนอยู่เบื้องหลัง โดยกระทำหน้าที่ของฝ่ายค้านที่มีคะแนนนิยมสูงสุดจากประชาชน ดังนั้นนายควงเป็นนักการเมืองที่มีประชาชนเป็นฐานอำนาจ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ว่า “หลักการข้อสำคัญ และมีความจงรักภักดีต่อประชาชนนี้ คุณควงได้ทิ้งไว้ให้เราเป็นมรดกเมื่อวันตาย เป็นสมบัติล้ำค่าแก่ประชาธิปไตย” ตราบใดที่ประชาชนยังคงเป็นหลักสำคัญในระบอบประชาธิปไตย นักการเมืองก็จำเป็นที่จะต้องมีประชาชนเป็นฐานแห่งอำนาจอยู่ตลอดไป

6.2 บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

วิลาสินี จินตลิจิตติ (2546) บทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อประยุกต์ใช้ความคิดทางการเมืองของแมคเคย์เวลลี การรักษาอำนาจ และการสูญเสียอำนาจ การศึกษาบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ในครั้งนี้ เกิดขึ้นจากความพยายามที่จะนำเอาความคิดทางการเมืองของแมคเคย์เวลลี จากงานเขียนเรื่อง The Prairie มาใช้อธิบายการแสดงบทบาททางการเมืองของนักการเมืองระดับผู้นำของไทย ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกการประยุกต์กับบทบาททางการเมืองของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ตลอดระยะเวลาของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2518 ถึงวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2519 ในประเด็นการขึ้นสู่อำนาจ การรักษาอำนาจ และการสูญเสียอำนาจ โดยผลจากการศึกษาสามารถสรุปออกมาได้ดังต่อไปนี้

6.2.1 การขึ้นสู่อำนาจของเจ้าผู้ปกครองในความคิดของแมคเคย์เวลลี มีอยู่หลายวิธีการด้วยกันคือ การขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเอง และโดยคุณธรรม (virtue) การขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของผู้อื่น และโดยโชคชะตา (fortune) การขึ้นสู่อำนาจโดยอาชญากรรม (wickedness) และการขึ้นสู่อำนาจโดยการสนับสนุนของมหาชน (civil) แต่วิธีการที่แมคเคย์เวลลีเห็นว่ามีประสิทธิภาพ และมีผลดีต่ออำนาจของเจ้าผู้ปกครองมากที่สุด คือ การขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเอง และโดยคุณธรรม ซึ่งเป็นวิธีการที่ต้องใช้คุณสมบัติเฉพาะตัวของเจ้าผู้ปกครองทั้งสติปัญญา และความสามารถต่างๆ ในการเสริมสร้างสิ่งที่มีประโยชน์ และมีผลดีต่ออำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะในเรื่องกองกำลังของตนเองที่ต้องอาศัยเวลา และความพยายามอย่างมากในการสร้างมันขึ้นมาให้มีความแข็งแรง และมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้เจ้าผู้ปกครองมีโอกาสขึ้นสู่อำนาจได้อย่างไม่ยากลำบากนัก นอกจากนี้วิธีการดังกล่าวยังมีผลทำให้การรักษาอำนาจที่ได้รับมาเป็นไปด้วยความสะดวกสบายยิ่งขึ้น ส่วนวิธีการอื่น ๆ นั้นอาจจะทำให้ผู้ปกครองสามารถขึ้นสู่อำนาจได้แต่ก็มีข้อบกพร่องหลายประการที่ทำให้เจ้าผู้ปกครองต้องลำบากในการรักษาอำนาจภายหลังเนื่องจากวิธีการอื่น ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากการเป็นผู้มีความพร้อม และมีศักยภาพของการเป็นเจ้าผู้ปกครองที่แท้ด้วยตนเอง ที่จะบังคับหรือควบคุมการใช้กองกำลัง และวิธีการต่าง ๆ ได้ตามที่ตนต้องการเหมือนกับที่มีในวิธีการขึ้นสู่อำนาจโดยกองกำลังของตนเอง และโดยคุณธรรม

6.2.2 การรักษาอำนาจในความคิดของแมคเคย์เวลลี เป็นขั้นตอนที่ไม่ได้มีวิธีการที่แน่นอนว่าเจ้าผู้ปกครองต้องรักษาอำนาจไว้อย่างไร แต่การรักษาอำนาจให้คงอยู่กับเจ้าผู้ปกครองนานๆ นั้น ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของเจ้าผู้ปกครองที่จะเลือกใช้วิธีการต่างๆ ให้เหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ซึ่งมีความรุนแรง และเงื่อนไขแตกต่างกันออกไป เจ้าผู้ปกครองที่จะรักษาอำนาจได้จึงต้องพร้อมรับมือกับทุกสถานการณ์ และความพร้อมที่หมายถึงนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีตำราเล่มใดเขียน

เอาไว้ แต่เกิดจากการหมั่นศึกษาเหตุการณ์ในอดีตทั้งความผิดพลาด และความสำเร็จ แล้วนำประสบการณ์ดังกล่าวมาใช้เป็นบทเรียนเพื่อแก้ไขสิ่งผิด และเพิ่มพูนความยิ่งใหญ่ของตน

ดังนั้นวิธีการรักษาอำนาจตามความคิดของแมคเคียวเวลลี จึงเป็นวิธีการที่หลากหลายและเต็มไปด้วยแง่มุมต่าง ๆ รอบด้านไม่ว่าจะเป็นการใช้วิธีการที่เป็นความดีในสายตาของศีลธรรมหรือวิธีการที่เป็นความชั่วร้ายในสายตาของศีลธรรม หากวิธีการดังกล่าวสามารถทำให้ประสบความสำเร็จในการรักษาอำนาจแล้ว ก็ถือว่าวิธีการนั้น ๆ เป็นวิธีการที่ดี และมีประโยชน์ ทั้งนี้การจะเลือกใช้วิธีการใดขึ้นอยู่กับการทำงานของคุณธรรมในตัวเจ้าผู้ปกครองที่แท้ ที่จะเลือกวิธีการที่ให้ผลในการรักษาอำนาจของเจ้าผู้ปกครองได้มากที่สุด มาใช้ในการต่อสู้กับอุปสรรค และสิ่งที่เข้ามาท้าทายอำนาจของเจ้าผู้ปกครอง

6.2.3 การสูญเสียอำนาจในความคิดของแมคเคียวเวลลี เกิดขึ้นจากสาเหตุหลักๆ 2 ประการคือ ความบกพร่องในเรื่องการใช้คุณธรรมของเจ้าผู้ปกครองซึ่งนำไปสู่ความผิดพลาด และทำให้ต้องสูญเสียอำนาจไป ด้วยความรุนแรงเกินกว่าคุณธรรมในตัวเจ้าผู้ปกครองจะรับมือกับมันได้ สาเหตุแรกที่เกิดจากความบกพร่องในเรื่องการมี และการใช้คุณธรรมของเจ้าผู้ปกครองนั้น เป็นสาเหตุที่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นได้ ด้วยการหมั่นทำให้ตนเองเป็นผู้มีคุณธรรม และให้มันอย่างดี และเหมาะสมกับสถานการณ์ต่างๆอยู่เสมอ ในกรณีที่เจ้าผู้ปกครองต้องสูญเสียอำนาจไปในทันทีทันใด แต่จะค่อยๆ ทำให้อำนาจของเจ้าผู้ปกครองอ่อนกำลังลง หนทางแก้ไขที่ดีที่สุดคือ วิสัยที่จะป้องกัน และแก้ไขสำหรับเจ้าผู้ปกครองที่มีคุณธรรม และมีสติปัญญาพอจะรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง เพราะความผิดพลาดดังกล่าวยังคงเปิดโอกาสให้เจ้าผู้ปกครองได้แก้ไข และปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่ตลอดเวลา เจ้าผู้ปกครองที่สูญเสียอำนาจด้วยสาเหตุนี้จึงไม่ใช่เจ้าผู้ปกครองที่แท้ที่มีคุณธรรม และไม่ใช่เจ้าผู้ปกครองตามที่แมคเคียวเวลลีปรารถนาจะให้ เป็นเนื่องจากสาเหตุดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถป้องกันได้

การสูญเสียอำนาจอีกสาเหตุหนึ่ง คือ สาเหตุที่เกิดจากการกระทำของโชคชะตา ซึ่งถือเป็นสิ่งที่ยากแก่การแก้ไข โชคชะตาที่ส่งผลในการบ่อนทำลายอำนาจของเจ้าผู้ปกครองจะมีความรุนแรงไม่เท่ากัน หากโชคชะตาใดมีความรุนแรงไม่มากนักตามที่แมคเคียวเวลลีเปรียบว่าเหมือนกับผู้หญิง ก็ยังเป็นสิ่งที่เจ้าผู้ปกครองที่มีคุณธรรมมากพอสามารถใช้คุณธรรมของตนเข้าต่อสู้ และเอาชนะมันได้ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของคุณธรรมที่มีอยู่ในตัวเจ้าผู้ปกครองแต่ละคนประกอบด้วย ส่วนโชคชะตาที่มีความรุนแรงมาก ตามที่แมคเคียวเวลลีเปรียบว่าเหมือนกับความรุนแรงของสายน้ำที่เชี่ยวกราก เป็นสิ่งที่ยากแก่การควบคุม และแก้ไขหนทางเดียวเจ้าผู้ปกครองแต่ละคนประกอบด้วย ส่วนโชคชะตาที่มีความรุนแรงมากขึ้น หรือการชะลอความรุนแรงของมัน หรือยืดเวลาที่จะสูญเสียอำนาจออกไปอีกนั่นเอง แต่เมื่อใดความรุนแรงของโชคชะตามีมากเกินไปคุณธรรมของเจ้า

ผู้ปกครองจะรับมือกับมันได้ แม้ว่าจะถูกนำมาใช้อย่างดี และอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม เมื่อนั้นการสูญเสียอำนาจของผู้ปกครองก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะนี่คือหนึ่งในคุณสมบัติที่สำคัญของโซคเรตัส นั่นคือ ความไม่แน่นอนที่ทำให้เราไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่ามันจะเกิดขึ้นเมื่อไร ในลักษณะใด และวิธีที่จะรับมือกับมันได้นั้นคืออะไร หรืออาจกล่าวได้ว่าถ้ามันเกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่มีใครจะไปฝืนมันได้

6.3 บทบาทผู้นำของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์

ประดิษฐ์ เรื่องดิษฐ์ (2550: บทคัดย่อ) ได้กล่าวถึงบทบาทผู้นำของ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์ ในช่วง พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2550 เป็นที่ยอมรับกันว่า พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เป็นผู้นำคนสำคัญของประเทศ มีบทบาทโดยตรงในการแก้ไขปัญหาวิกฤติหลายๆ ช่วงตอนของประวัติศาสตร์การเมืองไทย ทั้งในบทบาทของการเป็นผู้นำสูงสุดของกองทัพที่ได้นำความคิดการเมืองนำการทหารเพื่อเอาชนะการต่อสู้ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ตั้งแต่พ.ศ. 2510 ถึงช่วงพ.ศ. 2530 นอกจากนี้ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงของการเปลี่ยนแปลงจากประชาธิปไตยครึ่งใบมาเป็นประชาธิปไตยเต็มใบตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2523 ถึงวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2531 พล.อ.เปรม นายกรัฐมนตรีที่มีบทบาทสำคัญในการประทับประคองวิกฤติต่างๆ ของประเทศ และได้นำมาซึ่งการเมืองที่มีเสถียรภาพ มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนคือ รัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ ในตำแหน่งขององคมนตรี และประธานองคมนตรี พล.อ.เปรม ยังคงเป็นแบบอย่างของผู้นำที่เห็นแก่ประโยชน์ของประเทศ เป็นแบบอย่างของผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต มีคุณธรรม และจริยธรรมที่ผู้คนในสังคมกล่าวถึงเสมอมา

แม้ว่าจะมีผู้คนจำนวนมากที่ได้ศึกษาถึงบทบาทการเป็นผู้นำในมิติต่างๆ ของ พล.อ.เปรม แต่ในรายงานชิ้นนี้ผู้เขียนมุ่งศึกษาบทบาทความเป็นผู้นำของ พล.อ.เปรม ในช่วงพ.ศ. 2548 ถึง 2550 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่การเมืองไทยอยู่ในภาวะวิกฤติที่มีความแตกแยกของคนไทยเป็นฝักฝ่าย ค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมอยู่ในภาวะสั่นคลอน โดยการนำคำปาฐกถาในโอกาสต่างๆ มาศึกษาวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่า พล.อ.เปรม ได้แสดงความเป็นผู้นำของตัวแทนความคิดในเรื่องความสามัคคีของคนในชาติ ย้ำถึงความซื่อสัตย์ สุจริต คุณธรรม จริยธรรมที่ผู้นำพึงมี และสุดท้าย พล.อ.เปรม ได้เรียกร้องให้ประชาชนคิดเรื่องการตอบแทนคุณแผ่นดินเพื่อให้ประชาชนเสียสละผลประโยชน์ส่วนตัว และคิดทำประโยชน์ให้กับแผ่นดินเกิด และให้ความสำคัญกับทหารอาชีพ

จากการศึกษาประวัติผลงานของ พล.อ. เปรม ในบริบทการเมืองไทยของประดิษฐ์ เรื่องดิษฐ์ ก็จะพบว่า พล.อ.เปรม เป็นผู้นำที่ยังมากด้วยบารมี พล.อ.เปรม เป็นผู้นำที่เป็นแบบอย่างของผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต แม้ว่า พล.อ.เปรม จะพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และผู้นำกองทัพมาเป็นเวลานาน พล.อ.เปรม ยังคงทำงานเพื่อประเทศชาติต่อไปด้วย

ความมุ่งมั่นมานะ จนทำให้ท่านกลายเป็นบุคคลของแผ่นดิน ภารกิจสำคัญอันหนึ่งของ พล.อ.เปรม ตลอดช่วงชีวิตเป็นอดีตนายกรัฐมนตรี พล.อ.เปรม ยังพยายามเผยแพร่แนวพระราชดำริและพระบรมราโชวาทต่างๆ ให้เป็นที่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในหมู่ของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และแนวพระราชดำริเรื่องการส่งเสริมคนดีให้ได้ปกครองบ้านเมือง ช่วยให้มีการนำแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ไปปฏิบัติใช้มากขึ้น

ในช่วงเวลานั้นมีคำพูดกันทั่วไปว่า “จะโกงกินบ้านก็ไม่เป็นไรแต่ขอให้รัฐบาลทำงานก็แล้วกัน” กลายเป็นคำนิยมใหม่ในหมู่คนไทยจำนวนมาก พล.อ.เปรม คือผู้นำคนหนึ่ง ที่ออกเดินทางให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไป ได้แสดงปาฐกถาที่ลึกซึ้งจำนวนมาก เพื่อให้ประชาชนชาวไทยมีความซื่อสัตย์ สุจริต ความสามัคคีปรองดองซึ่งกันและกัน ในคำปาฐกถาจำนวนมาก พล.อ.เปรม ได้พูดถึงความเป็นผู้นำที่ดีว่าควรเป็นอย่างไร ผู้นำต้องมีคุณธรรม และจริยธรรม และชี้ให้เห็นอันตรายและผู้นำที่ไม่ดี ผู้นำที่ดีใช้อำนาจ และผู้นำที่ไร้คุณธรรม และจริยธรรมที่จะมีผลต่อประเทศชาตินั้นอย่างไร

6.4 บทบาททางการเมืองของ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์

นพดล ไชยสุทธิเดช (2550: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาททางการเมืองของ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ในฐานะหัวหน้าพรรคชาติประชาธิปไตย บทบาททางการเมืองของผู้นำเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ในโลกปัจจุบันเพราะคุณภาพของผู้นำของนักการเมือง หรือผู้ปกครองประเทศซึ่งมีผลกระทบอย่างมากต่อคุณภาพชีวิตของผู้นับถือโลกใบนี้ ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต วิธีการจะส่งเสริมและพัฒนาให้เกิด “ผู้นำการเมืองยุคใหม่” โดยการศึกษาวิเคราะห์จากผู้นำการเมืองในอดีต ซึ่งได้เคยเข้ามาบริหารประเทศ และบทบาทในทางการเมืองถือเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาผู้นำในอนาคต พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ถือเป็นผู้นำประเทศที่มีบทบาททางการเมืองการปกครองประเทศที่เป็นแบบอย่างที่ดี โดยได้รับการยอมรับจากบุคคลกลุ่มต่างๆ รวมทั้งกองทัพ และพี่น้องประชาชน ตลอดจนนานาประเทศที่มีความนิยมชมชอบ ต่อการเป็นผู้นำของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านเป็นนักประชาธิปไตย แก่ปัญหาผู้คนในสังคมที่กำลังขัดแย้งในทางความคิดเห็นไม่ตรงกัน ให้รู้จักสามัคคี สามานฉันท์ โดยยึดถือผลประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ บุคลิกภาพ และชีวิตของท่านมีความจงรักภักดี และมีจิตใจที่เสียสละเพื่อส่วนรวม ท่านเป็นสุภาพบุรุษทางการเมือง เป็นทหารประชาธิปไตย

ดังนั้น ผู้ที่เป็นอนุชน คนรุ่นหลัง หรือผู้ที่กำลังก้าวขึ้นมาเป็น “ผู้นำยุคใหม่” ควรที่จะได้ศึกษาและยึดถือเป็นแบบอย่างที่ดีในการดำรงชีวิต เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง วงศ์ตระกูล และประเทศชาติในอนาคต โดยสรุป พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้มีความรู้ความเข้าใจ และยึดหลักประชาธิปไตยอย่างเคร่งครัดในการบริหารบ้านเมืองจนกลายเป็นแบบอย่างนักประชาธิปไตยที่

โตเด่น พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้อ่านมาจากการปฏิบัติเข้าสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแต่โดยพฤตินัยท่านก็เป็นนักประชาธิปไตย บทบาททางการเมืองของ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ นายกรัฐมนตรีก็ยังเป็นนายกรัฐมนตรีตัวอย่างที่ได้แสดงให้เห็นถึงสปิริตจิตใจในการเป็นประชาธิปไตย ท่านเป็นทหารประชาธิปไตย 100 เปอร์เซ็นต์ ขณะเดียวกันท่านก็เป็นนักการทูตที่ดีกับนานาประเทศ

ตั้งแต่ที่ พล.อ. เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีกลางสภาผู้แทนราษฎรนั้นก็เป็นการแสดงออกให้เห็นอย่างประจักษ์ชัดเจนแล้วว่า ท่านไม่ได้มีความทะเยอทะยานในทางการเมืองแต่อย่างใด และการที่ท่านได้ตั้งพรรคการเมือง ชื่อพรรคชาติประชาธิปไตย พร้อมทั้งตัวท่านเองได้ลงสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็เป็นการแสดงออกให้เห็นชัดอยู่แล้วว่าท่านมีความมุ่งมั่นในการใช้แนวทางประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาให้กับชาติบ้านเมือง และประชาชน โดยท่านได้กล่าวอยู่เสมอว่า การปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่ท่านดำรงมานั้นก็ได้รักษาแนวทางประชาธิปไตย และก็ได้คำนึงถึงประชาชนในชนบทที่ยากจนเป็นส่วนใหญ่ และก็อยากจะมีการกระจายรายได้ยกระดับการครองชีพของประชาชนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น ท่านได้แสดงตัวอย่างของแนวทางประชาธิปไตยแล้วท่านก็ได้ขอให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากัน เดินทางไปสู่ประชาธิปไตยให้สมควรมุ่งหมายของประเทศชาติอันเป็นที่รักของทุกคน

6.5 บทบาททางการเมืองของ นายแคว้น นรปติ ในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ตำรวจ ศิริบุรี (2537) บทบาททางการเมืองที่สำคัญของนายแคว้น นรปติ ในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคือ

1. การทำหน้าที่ในทางนิติบัญญัติ กล่าวคือร่วมในการพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติต่างๆที่เสนอเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร
2. การทำหน้าที่ในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล โดย การอภิปรายในการแถลงนโยบายของรัฐบาลเพื่อลงมติไว้วางใจ การเสนอบัญญัติ การตั้งกระทู้ถาม การอภิปรายทั่วไป การลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรี การให้ความเห็นชอบในกิจการที่รัฐบาลได้กระทำไปก่อน เช่น การทำสนธิสัญญา เป็นต้น

ตลอดระยะเวลาในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายแคว้น ได้พยายามคัดค้านร่างพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่เห็นว่าผลกระทบต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศหรืออภิปรายสนับสนุนร่างพระราชบัญญัติที่เห็นว่ามิประโยชน์ดังเช่นการอภิปรายสนับสนุนร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2512- พ.ศ. 2513 ที่เสนอโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพื่อต้องการให้มีมหาวิทยาลัยในลักษณะที่เปิดเป็นตลอดวิชา โดยนายแคว้นพยายามเสนอร่างพระราชบัญญัติ

ลักษณะปกครองท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการพยายามเสนอใน พ.ศ. 2496, พ.ศ.2512, พ.ศ.2518, พ.ศ.2519 เพื่อให้มีการเลือกตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน โดยมีการกำหนดวาระในการดำรงตำแหน่ง การพยายามเสนอให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด ตลอดจนการพยายามควบคุมการทำงานของรัฐบาล โดยการพยายามเสนอปัญหาต่างๆ ผ่านการตั้งกระทู้การเสนอญัตติเปิดอภิปรายทั่วไป

การมีแนวความคิดสังคมนิยม ตลอดจนการเป็นสมาชิกฝ่ายค้านตลอดระยะเวลาในการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จในการทำนโยบายต่างๆ ไม่ปฏิบัติได้แต่ถึงแม้จะไม่สามารถนำแนวนโยบายต่างๆ ไปปฏิบัติ การทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกฝ่ายค้านตลอดระยะเวลาในการเป็นผู้แทนราษฎรก็ส่งผลให้รัฐบาลปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชน รวมทั้งความพยายามของนายแคว้วที่จะให้รัฐบาลปฏิบัติตามแนวความคิดของตน ถึงแม้ว่าจะไม่สำเร็จในช่วงนั้น แต่ปัจจุบันนี้รัฐบาลได้ปฏิบัติ เช่นเดียวกับแนวความคิดของนายแคว้ว ดังเช่นการมีนโยบายต่างประเทศอย่างเป็นทางการ หรือมีความสัมพันธ์กับประเทศสังคมนิยม

6.6 บทบาทความเป็นผู้นำทางการเมือง : ศึกษากรณี นายชวน หลีกภัย

วราภรณ์ ผ่องสุวรรณ (2545) บทบาทความเป็นผู้นำทางการเมือง: ศึกษากรณี นายชวน หลีกภัย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบุคลิกภาพของนายชวน หลีกภัย ในการเป็นผู้นำทางการเมืองตลอดจนกระบวนการเข้าสู่อำนาจทางการเมือง รวมทั้งบทบาททางการเมือง คุณลักษณะที่เหมาะสมแก่การเป็นผู้นำทางการเมือง โดยทำการศึกษาตั้งแต่กระบวนการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองในการก้าวขึ้นเป็นผู้นำพรรคประชาธิปัตย์ และในช่วงที่ได้เป็นผู้นำทางการเมืองในการก้าวเข้าสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีทั้งสองสมัย ในสมัยที่ 1 ช่วง พ.ศ.2535- พ.ศ. 2538 และสมัยที่ 2 ช่วงปี พ.ศ. 2540-พ.ศ. 2542 วิธีการดำเนินการวิจัย เป็นการศึกษาวิเคราะห์เชิงพรรณนาเน้นข้อมูลทางด้านเอกสาร (bocumentary research) จากตำราวิชาการ บทความ วารสาร เอกสารและหนังสือพิมพ์ต่างๆ

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า นายชวน หลีกภัย มีลักษณะโดดเด่น 4 ประการ ได้แก่

1. ประวัติทางการเมืองได้รับการยอมรับมานานว่า ซื่อสัตย์ สุจริต
2. เดินสายกลาง ประนีประนอม ไม่แตกหัก
3. ยึดมั่นในระบบรัฐสภา
4. ยึดมั่นในหลักกฎหมาย หลักการ กฎระเบียบของสังคม และยังพบว่า

4.1 ความซื่อสัตย์สุจริต การดำเนินชีวิตเรียบง่าย อ่อนน้อมถ่อมตน ประนีประนอมซึ่งเป็นลักษณะของ นายชวน หลีกภัย นั้น เป็นบุคลิกภาพที่มีส่วนเอื้ออำนวยต่อการก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้นำทางการเมือง

4.2 บทบาททางการเมืองของนาย ชวน หลีกภัย ในฐานะผู้นำพรรคประชาธิปัตย์และผู้นำทางการเมืองนั้น เป็นบทบาทของภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะช่วยส่งเสริมต่อการพัฒนาประชาธิปไตยให้ก้าวไกลยิ่งขึ้น

วิเคราะห์บทบาทความเป็นผู้นำของนายชวน หลีกภัย บทบาทความเป็นผู้นำทางการเมืองของนายชวน หลีกภัย ที่แสดงออกคือการใช้อำนาจผ่านระบบการเมืองโดยการเลือกตั้งใช้อำนาจตามหลักทางนิติบัญญัติหลักการในการบริหารงาน จึงทำให้ถูกกล่าวในแง่ลบได้ว่าเป็นผู้นำที่เชิงเข้าไม่สามารถแก้ไขปัญหของชาติได้อย่างรวดเร็วจนต้องประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ

ตามแนวคิดของ Hugo E. Reading มองว่าบทบาททางการเมือง เป็นพฤติกรรมที่ประชาชนหรือสมาชิกของชุมชนคาดหวังว่า เป็นสิ่งที่ควรจะมีการแสดงออกของบุคคลผู้ซึ่งอยู่ในตำแหน่งทางสังคมการเมือง ในการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนาย ชวนทั้ง 2 สมัยประชาชนคาดหวังว่า นาย ชวน จะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจได้ แต่นาย ชวนกลับไม่มีความรู้ในเรื่องเศรษฐกิจเลย แม้แต่น้อย นาย ชวนได้ฝากความหวังไว้กับ “ครีမ်ทิม” ทางเศรษฐกิจ คือ นายสุภชัย พานิชภักดิ์กับนายธารินทร์ นิมมานเหมินท์ นายสชาติ โพธิวิหก แต่เมื่อการทำงานผ่านไปได้ระยะหนึ่ง ได้เกิดการทำงานที่ขัดแย้งกันเอง ระหว่างนายสุภชัย พานิชภักดิ์ และนายธารินทร์ นิมมานเหมินท์ ทำให้ นายสุภชัย พานิชภักดิ์ ได้หันเหทิศทางไปสู่ตำแหน่งผู้อำนวยการการค้าโลก WTO

ส่วน Monte Plamer and William Thopson มองว่าผู้นำจะประสบผลสำเร็จในการดำรงความเป็นผู้นำของตนได้อย่างมั่นคงหรือไม่ขึ้น เกี่ยวพันเป็นอย่างยิ่งกับการดำรงความสัมพันธ์กับประชาชนให้ประชาชนเกิดความยินยอมพร้อมใจยอมรับและเลือกให้เขาอยู่ในตำแหน่งซึ่งจะนำไปสู่การมีสิทธิพิเศษเหนือคนส่วนใหญ่ ความสำเร็จ หรือล้มเหลว ของผู้นำเกี่ยวข้องกับประชาชนในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ระยะเวลาการดำรงตำแหน่งจะขึ้นลงแค่ไหน ขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษาสัญญาและความสามารถในการรักษาความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานระหว่างตนกับสื่อมวลชน
2. ความสามารถในการระดมมวลชน คือ การแสวงหาความสนับสนุนจากมวลชน
3. ความสามารถของมวลชน ในการควบคุมการทำงานของผู้นำ กล่าวคือการดำรงตำแหน่งของผู้นำขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของมวลชน

เมื่อพิจารณาบทบาทของนายชวน หลีกภัย จะสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. ระยะเวลาการดำรงตำแหน่งนายชวนค่อนข้างยาวนาน เนื่องจากนายชวนเป็นผู้นำที่มีพฤติกรรมแบบอยู่เหนือความขัดแย้ง คำกล่าวอ้างที่นายชวน มักจะใช้เสมอเมื่อเกิดปัญหา คือ “ยังไม่ได้รับทราบ” และ “ให้เป็นไปตามครรลองประชาธิปไตย” และ “เรื่องที่ไม่ใช่เรื่องของรัฐบาลหรือ เรื่องนี้ผมไม่เกี่ยว” หรือ “เรื่องดังกล่าว ได้มอบให้กระทรวงนั้นไปดำเนินการแก้ไข

แล้ว” จากการตอบปัญหาดังกล่าวจึงทำให้นายชวนสามารถอยู่ในตำแหน่งได้ยาวนาน ตัวอย่างเช่น การบริหารงานในรัฐบาลเมื่อ พ.ศ. 2536 เรื่องแรกคือ เรื่องการปราบขมขาย รัฐบาลมีการตั้งงบประมาณไว้ ร้อยสี่สิบสามล้านบาท พอมีข่าวว่าเกิดการทุจริต นายชวนออกมาป้องกันเรื่องนี้ทันทีเลยว่ายังไม่เกิดการทุจริต ยังไม่ได้เบิกไปใช้แม้แต่บาทเดียว นายชวนเป็นคนพูดประโยคดังกล่าวข้างต้น พอถูกนักข่าวรบกวน นายชวนตอบทันทีว่า “เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องของรัฐบาล” แต่เป็นเรื่องของคณะกรรมการ เมื่อหันมาวิเคราะห์คณะกรรมการของรัฐบาลคณะนั้น ประกอบด้วย นายธารินทร์ นิมมานเหมินท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายไครงค์ สุวรรณคีรี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง นายโกวิท โปนยานนท์ ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ คณะกรรมการชุดนี้ล้วนแต่เป็นคนของรัฐบาลพรรคประชาธิปัตย์ทั้งสิ้น อีกกรณีที่จะขอยกตัวอย่าง เรื่องการทางพิเศษแห่งประเทศไทยจะขอขึ้นราคาค่าทางด่วน จากสิบห้าบาทมาเป็นสามสิบบาท นายชวนตอบว่าเรื่องนี้ยังพูดไม่ได้ การตอบคำถามทำนองนี้แสดงถึงความไม่กล้าเสี่ยง และการปิดความรับผิดชอบออกจากตัวไปก่อน

ความสามารถพิเศษของนายชวน คือมีความเชี่ยวชาญในระบบการเมืองแบบ รัฐสภาเป็นอย่างดี เพราะนายชวนเป็นนักกฎหมายที่อยู่ในสภาผู้แทนราษฎรมาถึง 11 สมัย นายชวนจึงสามารถเข้าใจถึงจุดอ่อนและจุดแข็งของระบบรัฐสภาไทยได้เป็นอย่างดี ทั้งในการพูดอภิปรายแบบโบนัดโคนที่อาบด้วยน้ำผึ้ง และการใช้ช่วงจังหวะเวลาในการแก้กฎหมายในระบบรัฐสภานายชวนสามารถดำเนินบทบาททั้งฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายค้านได้ทุกรูปแบบ เพราะนายชวนมีฝักใฝ่ในการพูดเป็นเอก เช่น การที่ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ หัวหน้าพรรคความหวังใหม่ ได้นำทีมลาออกจากผู้นำพรรคฝ่ายค้าน และมีจำนวนสมาชิกผู้แทนราษฎรของพรรคความหวังใหม่ลาออกถึง 51 คน ซึ่งในข้อเท็จจริงแล้ว นายชวนจะต้องลาออกหรือยุบสภาเพราะมีพรรคฝ่ายค้านอยู่น้อยมาก แต่นายชวนก็สามารถที่จะดำเนินงานทางการเมืองต่อมาได้จนหมดวาระตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด

2. ความสามารถในการระดมมวลชน คือ การแสวงหาความสนับสนุนจากมวลชน การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับความเดือดร้อน เรื่องที่ดินทำกิน หรือปัญหาเกี่ยวกับเงื่อนไขการชุมนุมเรียกร้องของมวลชน นายชวนมักจะใช้หลักกฎหมายในการปราบปรามอย่างเคร่งครัดและมักไม่แก้ไขปัญหอย่างจริงจังปล่อยให้ผู้เรียกร้องดำเนินการประท้วงมีผู้ชุมนุมประท้วงหลายครั้งในรัฐบาลชวน

จากการตีมือขวานดาตยที่กำแพงเพชร การสลายการชุมนุมของมือบไทยซัมมิทที่บางนา-ตราด ด้วยการไล่ตีไล่กระต๊อบ ความเพิกเฉยยื่นชาต่อทุกข์ร้อนของประชาชนที่พยายามมาร้องเรียนโดยตรงต่อรัฐบาล จนเกิดกรณีเกษตรกรจากสระแก้วมาผูกคอตายที่หน้าทำเนียบการบุกเข้าข่มขู่คุกคามที่กองบรรณาธิการไทยโพสต์ ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังมีกรณีอื่นอีก กรณีเกษตรกรผู้

ปลุกมันสำปะหลังภาคอีสาน พวกกันเดินขบวนมาชุมนุมที่ด้านข้างทำเนียบรัฐบาล พวกเขาอยากเห็นภาพนายชวนมานั่งสนทนาปราศรัย ปรีกษาหารือกันกับคนของเขา ถามทุกข์สุข เกษตรกรเหล่านี้ ก็เหมือนนายชวนที่รู้จักหนาว ถ้าต้องเผชิญกับความเย็นของฝนฟ้า รวมทั้งข้อเสนอของเกษตรกรมีหนทางใดบ้างที่จะพูดจากันให้รู้เรื่องแล้วตกลงกันด้วยความพอใจที่จุดใดจุดหนึ่งโดยเร็วที่สุดเพื่อพวกเขาเหล่านี้ จะได้เดินทางกลับภูมิลำเนาภาคอีสาน แต่นายชวนก็ไม่รับจะแก้ปัญหให้กับผู้เดือดร้อน กลับปล่อยให้อาการความขัดแย้งนั้น ยุติตัวเองโดยใช้ระยะเวลาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในที่สุดนายชวนไม่ประสบผลสำเร็จในการดึงมวลชนมาสนับสนุนตน โดยเฉพาะมวลชนในระดับล่างซึ่งก็มีผลให้การเลือกตั้งในครั้งต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2544 เป็นเหตุให้พรรคประชาธิปัตย์พ่ายแพ้การเลือกพรรคไทยรักไทย

3. ความสามารถของมวลชนในการควบคุมการทำงานของผู้นำ กล่าวคือการดำรงตำแหน่งของผู้นำขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของมวลชน นายชวนเป็นผู้นำที่ได้รับการสนับสนุนให้อยู่ในอำนาจได้ยาวนาน เพราะเป็นผู้ที่มีความประนีประนอมสูง โดยเฉพาะกับพรรคร่วมรัฐบาลและได้การสนับสนุนจากข้าราชการประจำ เพราะนายชวนมักจะทำงานตามลำดับและขั้นตอนตามระเบียบแบบแผนซึ่งเป็นหลักการ นอกจากนี้ นายชวนยังมีความสามารถมากในด้านกลอุบายหรือเชิงทางการเมืองเพื่อให้ตนเอง และพรรคดำรงสถานภาพเดิม เปลี่ยนแปลงสถานการณ์ที่ย่ำแย่ให้ดีขึ้นหรือปรับเปลี่ยนสภาพเดิมที่ดำรงอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม แต่ความสามารถดังกล่าวนี้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์และความอยู่รอดของตนเอง และพรรคไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ นายชวนถูกวิพากษ์วิจารณ์จากประชาชน นักวิชาการ และสื่อมวลชนว่า นายชวนเดิมซึ่งเคยมีหลักการ แต่เมื่อเป็นการปกป้องพวกพ้องของตนเอง “หลักการ” จะเปลี่ยนเป็น “หลักกู” แต่อย่างไรก็ตามนายชวนก็ยังเป็นผู้นำที่มีความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นที่ยึดมั่นตลอดหนทางทางการเมือง

แต่ถึงแม้จะไม่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานทุกเรื่อง ในฐานะที่เป็นผู้นำของพรรคประชาธิปัตย์และผู้นำประเทศ นายชวนก็ยังมียุทธศาสตร์อื่น ๆ อีกมาก เช่น ยุทธศาสตร์ในฐานะที่เป็นผู้นำรัฐบาล ยุทธศาสตร์ในการเป็นหัวหน้าพรรคการเมืองฝ่ายค้าน ยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง/ความรุนแรงทางการเมือง ฯลฯ ดังกล่าวข้างต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งเสริมการพัฒนาในระบบประชาธิปไตยทั้งสิ้น ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ 2 คือ ยุทธศาสตร์ทางการเมืองของนายชวนในฐานะผู้นำพรรคประชาธิปัตย์และผู้นำทางการเมือง เป็นยุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาประชาธิปไตย

7. ประวัติพรรคประชาธิปัตย์

คำว่า “ประชาธิปัตย์” หรือ Democrat หมายถึง “ประชาชนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย”

พรรคประชาธิปัตย์ (Democrat Party) ก่อตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2489 เป็นพรรคการเมืองที่มีอายุยืนยาวที่สุดในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้จดทะเบียนตามกฎหมายและยังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ที่แจ้งต่อนายทะเบียนพรรคการเมืองไว้ ณ วันที่ 31 ธันวาคมพ.ศ. 2551 มีจำนวนทั้งสิ้น 2,874,860 คน และมีสาขาพรรคประชาธิปัตย์จำนวน 195 สาขา นับแต่วันก่อตั้งพรรคจนถึงปัจจุบันมีหัวหน้าพรรคมาแล้วรวม 7 คน ในจำนวนนี้ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทย 4 คน คือ พันตรีควง อภัยวงศ์ ผู้ก่อตั้งและหัวหน้าพรรคคนแรก ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 4 สมัย หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 4 สมัย นายชวน หลีกภัย ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 2 สมัย และนายอภิสิทธิ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนปัจจุบัน

พรรคประชาธิปัตย์เป็นสถาบันการเมืองที่เก่าแก่ที่สุดของไทย ที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติพรรคการเมืองโดยก่อตั้งขึ้นวันที่ 6 เมษายนพ.ศ. 2489 มีพันตรีควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรคคนแรก หม่อมราชวงศ์ถึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเลขาธิการพรรคคนแรก ตลอดระยะเวลา 65 ปีที่ผ่านมา พรรคประชาธิปัตย์ได้ดำเนินการต่อสู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจำแนกได้เป็น 5 ยุคคือ

ยุคที่หนึ่ง (2489-2501) ยุคการสร้างพรรคและสร้างประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการ

ในระยะแรกหลังการสถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยสภาพการเมืองของประเทศไทยมีความผันผวนเนื่องจากอยู่ในช่วงเริ่มต้นดำเนินการทางการเมืองอยู่ในวงแคบ พรรคประชาธิปัตย์ ได้มีการดำเนินการทางการเมืองที่สำคัญสรุปได้ ดังนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้านรัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์
2. ปฏิบัติหน้าที่เป็นรัฐบาลรับเชิญของคณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490 โดยมี พ.ต. ควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี
3. ปฏิบัติหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้านรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม
4. ปฏิบัติหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้านรัฐบาลแห่งกลุ่ม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ยุคที่สอง (2511-2519) ยุคแห่งการฟื้นฟูพรรคและเชิดชูประชาธิปไตยภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2511 ทางพรรคฯ ได้มีการดำเนินการทางการเมืองที่สำคัญ ดังนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้านรัฐบาล จอมพลถนอม กิตติขจร
2. ปฏิบัติหน้าที่เป็นรัฐบาลหลังการเลือกตั้ง พ.ศ. 2518 โดยมี หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี
3. ปฏิบัติหน้าที่เป็นรัฐบาลหลังการเลือกตั้ง พ.ศ. 2519 โดยหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี

ยุคที่สาม (2522-2533) ยุคแห่งการปรับปรุงนโยบายและเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารบ้านเมืองในพ.ศ. 2521 ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521 และจัดให้มีการเลือกตั้งในวันที่ 22 เมษายน 2522 นับเป็นการเข้าสู่ยุคที่สามของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งทางพรรคฯ ได้มีการดำเนินการทางการเมืองที่สำคัญสรุปได้ ดังนี้

1. ปฏิบัติหน้าที่เป็นพรรคฝ่ายค้านรัฐบาล พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ (1,2,3,4,5)
2. ปฏิบัติหน้าที่เป็นพรรคร่วมรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ

ยุคที่สี่ ปลาย (2533-2544) ยุคแห่งการเป็นรัฐบาลของประชาชนและฝ่ายค้านที่มีประสิทธิภาพ ในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2533 พรรคประชาธิปัตย์ได้ถอนตัวจากการเป็นพรรคร่วมรัฐบาล พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ หลังจากนั้นได้เกิดผันผวนทางการเมืองอย่างรุนแรง นำไปสู่เหตุการณ์ยึดอำนาจของ “คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (รตช.)” และเกิดเหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” ในที่สุดท่ามกลางวิกฤตการณ์ทางการเมืองในยุคที่สี่นี้ พรรคประชาธิปัตย์ได้เข้ามามีบทบาทต่อต้านเผด็จการเคียงบ่าเคียงไหล่กับประชาชน จนกระทั่งเหตุการณ์สงบและนำไปสู่การเลือกตั้งในเดือนกันยายนพ.ศ. 2535 พรรคประชาธิปัตย์ได้รับเลือกตั้งมากที่สุดจำนวน 79 คน และได้เป็นพรรคแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล โดยมีนายชวน หลีกภัย เป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ได้เข้ามาบริหารประเทศเป็นเวลา 2 ปีครึ่ง จนถึงกลางพ.ศ. 2538 เหตุการณ์ทางการเมืองได้เกิดพลิกผันอีกครั้ง และนำไปสู่การยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 2 กรกฎาคมพ.ศ. 2538 ในครั้งนี้ พรรคประชาธิปัตย์ ได้รับเลือกตั้ง จำนวน 86 คน และดำเนินการทางการเมืองเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลนายบรรหาร ศิลปอาชา พรรคได้พิสูจน์ให้เห็นถึงการเป็นฝ่ายค้านที่มีประสิทธิภาพ ติดตามตรวจสอบการบริหารบ้านเมืองของรัฐบาล จนในที่สุดนายบรรหาร ศิลปอาชา ต้องประกาศยุบสภาและจัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 17 พฤษภาคมพ.ศ. 2539 หลังจากนั้นพรรคความหวังใหม่โดยพล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี บริหารประเทศเป็นระยะเวลา 11 เดือนเศษ ในพ.ศ. 2540 ได้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งใหญ่ของประเทศ ที่เกิดจากความล้มเหลวในการปกป้องค่าเงินบาทจนในที่สุด พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรีของประเทศไทยในขณะนั้นต้องไปกู้เงินจาก “กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF)” เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขได้ พล.อ.ชวลิต ยงใจยุทธ จึงประกาศลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี

พรรคประชาธิปัตย์โดย นายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคได้รับการเลือกจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจของชาติในครั้งนั้น เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ.2540 ได้ปฏิบัติภารกิจจนครบวาระของรัฐบาลในปลายพ.ศ. 2543 และจัดให้มีการเลือกตั้งในเดือนมกราคมพ.ศ. 2544

ยุคที่ห้า (2544-2551) ยุคแห่งการต่อสู้เผด็จการรัฐสภา และต่อต้านการใช้อำนาจรัฐอย่างไม่เป็นธรรมเพื่อผลประโยชน์ทับซ้อน หลังการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 6 มกราคมพ.ศ. 2544 พรรคไทยรักไทยนำโดย พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ชนะการเลือกตั้งและได้จัดตั้งรัฐบาลบริหารประเทศ โดยมีการยุบรวมพรรคการเมืองที่มีขนาดเล็กกว่า อาทิพรรคความหวังใหม่ พรรคเสรีธรรม เข้าด้วย ทำให้พรรคไทยรักไทยมีเสียงในสภาจำนวน 294 เสียง ต่อมาภายหลังมีการยุบรวมพรรคชาติพัฒนาเข้าด้วยอีกทำให้พรรคไทยรักไทยมี ส.ส. ถึง 319 คน เมื่อไปร่วมกับพรรคชาติไทย 24 คน และพรรคความหวังใหม่ที่เหลืออีก 1 คน ทำให้ฝ่ายรัฐบาลมีเสียงในสภามากถึง 344 เสียงคุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด พรรคประชาธิปัตย์มี ส.ส. เพียง 128 คน ได้ทำหน้าที่ฝ่ายค้านต่อสู้กับระบอบเผด็จการรัฐสภาอย่างเข้มแข็ง เพื่อคัดค้านการใช้กลไกของรัฐสภาในการออกกฎหมายและต่อต้านการใช้อำนาจรัฐอย่างไม่เป็นธรรมและเพื่อเอื้อผลประโยชน์ต่อธุรกิจของครอบครัวและพวกพ้อง จนเป็นที่ยอมรับต่อสาธารณชน กระทั่งมีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 6 กุมภาพันธ์พ.ศ. 2548

การเลือกตั้งในพ.ศ. 2548 ถือเป็นช่วงที่พรรคไทยรักไทยมีความอึดเข็มเป็นอย่างยิ่ง การเลือกตั้งครั้งนั้นถูกครอบงำทั้งโดยอำนาจรัฐและอำนาจเงินโดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ในขณะนั้นถูกตั้งข้อสังเกตในความไม่เป็นกลาง และเอื้อประโยชน์ให้แก่พรรคการเมืองบางพรรค หลังการเลือกตั้งพรรคไทยรักไทยได้รับเลือกตั้งจำนวน 377 คน พรรคประชาธิปัตย์ 96 คน พรรคชาติไทย 25 คน พรรคมหาชน 2 คน หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ในขณะนั้น คือนายบัญญัติ บรรทัดฐาน ได้ลาออกจากการเป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ได้เลือกนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ขึ้นเป็นหัวหน้าพรรครัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ใน พ.ศ.2548 นอกจากจะคุมเสียงเบ็ดเสร็จในสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ยังพยายามดึงสมาชิกวุฒิสภาบางส่วนให้มาเป็นพวกเพื่อสนับสนุนการทำงานของรัฐบาล มีการแทรกแซงสื่อสารมวลชน องค์กรอิสระและกระบวนการยุติธรรมโดยเฉพาะศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการตรวจสอบ พ.ต.ท.ทักษิณ ในคดีต่างๆ อาทิ คดีชุกหูน คดียุบพรรคไทยรักไทย

พรรคประชาธิปัตย์ได้ทำหน้าที่ฝ่ายค้านตรวจสอบรัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ด้วยความเข้มแข็ง ต่อสู้กับอำนาจทั้งในระบบและนอกระบบอย่างกล้าหาญ ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์พ.ศ. 2549 พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้ประกาศยุบสภาเพื่อหนีการอภิปรายไม่ไว้วางใจของพรรค

ประชาธิปไตย จากกรณีขายหุ้นบริษัทชินคอร์ปให้แก่กองทุนเทมาเส็ก และกำหนดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 2 เมษายนพ.ศ. 2549

การเมืองในช่วงดังกล่าวมีความขัดแย้ง แบ่งฝักแบ่งฝ่ายอย่างหนัก คดีการเลือกตั้งทุจริตของพรรคไทยรักไทยและคดีการเลือกตั้งใน พ.ศ.2548 เกิดความไม่เป็นธรรมทั่วประเทศ พรรคประชาธิปัตย์ พรรคชาติไทย และพรรคมหาชน ได้ประท้วงการเลือกตั้งด้วยการไม่ส่งผู้สมัครลงเลือกตั้ง พรรคประชาธิปัตย์ได้ต่อสู้ในคดียุบพรรคประชาธิปัตย์ที่พรรคไทยรักไทยได้ร้องต่อคณะกรรมการการเลือกตั้ง จนในที่สุดศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ได้มีคำพิพากษาให้ กกต.ทั้ง 3 คน มีความผิดทางอาญาลงโทษจำคุก ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญตัดสินให้มีการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2549 เป็นโมฆะและให้มีการจัดการเลือกตั้งใหม่ แต่แล้วในที่สุดก็ได้เกิดการรัฐประหารขึ้น

เมื่อวันที่ 19 กันยายนพ.ศ. 2549 โดยคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ (คมช.) ซึ่งในขณะมีพล.อ.สนธิ บุญยรัตกลิน ผู้บัญชาการทหารบก เป็นหัวหน้าได้จัดตั้งรัฐบาลโดยมี พล.อ. สุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี บริหารประเทศส่วน พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ต้องสิ้นสุดการเป็นนายกรัฐมนตรี ลี้ภัยอยู่ในต่างประเทศ กระทั่งตกเป็นนักโทษในคดีอาญาของศาลฎีกาแผนกคดีอาญานักการเมืองจนปัจจุบัน

เมื่อรัฐบาล พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์ บริหารประเทศได้ 1 ปีเศษ ก็ได้จัดให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 23 ธันวาคมพ.ศ. 2550 พรรคไทยรักไทยซึ่งถูกศาลรัฐธรรมนูญตัดสินและมีคำพิพากษาให้ยุบพรรคได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นพรรคพลังประชาชน และได้รับเลือกตั้งกลับเข้ามาอีกครั้งด้วยจำนวน ส.ส. 232 คน พรรคพลังประชาชนได้ร่วมกับพรรคการเมืองต่างๆ จัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศ โดยมีพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งมีจำนวน ส.ส. 164 คน เป็นฝ่ายค้านการบริหารประเทศ โดยรัฐบาลที่เป็นตัวแทนกลุ่มอำนาจเก่าถูกต่อต้านจากประชาชนเป็นวงกว้างจนเกิดการรวมตัวขึ้นเป็นกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ต่อมานายกรัฐมนตรีของรัฐบาลพรรคพลังประชาชน 2 คน ต้องพ้นจากตำแหน่งไปพร้อมๆ กับการถูกยุบพรรคพลังประชาชน อีกครั้งด้วยคดีทุจริตการเลือกตั้ง แล้วเปลี่ยนไปใช้ชื่อพรรคเพื่อไทย

เหตุการณ์ทางการเมืองที่ผันผวนทำให้เกิดการแตกแยกอย่างรุนแรงในประเทศ ความไม่ชอบธรรมในการบริหารบ้านเมืองของรัฐบาลทำให้เกิด วิกฤตนี้กับประเทศไทยอีกครั้ง แต่ในที่สุดเมื่อพรรคแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลในขณะนั้นประสบปัญหาจึงได้มีการเลือกนายกรัฐมนตรีใหม่ พรรคประชาธิปัตย์โดย นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคได้รับการสนับสนุนจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2551 จึงนับเป็นการยุติบทบาทการเป็นฝ่ายค้าน 8 ปี ของพรรคประชาธิปัตย์และกลับเข้าเป็นรัฐบาล

ของประชาชนเพื่อเข้ามาแก้ไขปัญหาของประเทศชาติในภาวะวิกฤต มุ่งมั่นพัฒนาบ้านเมือง และ
สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในวันนี้

รายชื่อหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์

1. นายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 1 พ.ศ.2489-2511
2. ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 2 พ.ศ.2511-2522
3. พ.อ. ถนัด คอมันตร์ เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 3 พ.ศ.2522-2525
4. นายพิชัย รัตตกุล เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 4 พ.ศ.2525-2534
5. นายชวน หลีกภัย เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 5 พ.ศ.2534-2546
6. นายบัญญัติ บรรทัดฐาน เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 6 พ.ศ.2546-2548
7. นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นหัวหน้าพรรคคนที่ 7 พ.ศ.2548-ปัจจุบัน

เลขานุการพรรคประชาธิปัตย์

1. ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช 6 เมษายน 2489 – 16 กันยายน พ.ศ. 2491
2. นายเทพ โชติณัฐ 17 กันยายน 2491 - 25 มิถุนายน พ.ศ.2492
3. นายชวลิต อภัยวงศ์ มิถุนายน 2492 - 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2494
4. นายใหญ่ ศวิตชาติ 30 กันยายน 2498 - 20 ตุลาคม พ.ศ.2501
5. นายธรรมบุญ เทียนเงิน 26 กันยายน 2513 - 6 ตุลาคม พ.ศ.2518
6. นายดำรง ลัทธิพิพัฒน์ 13 พฤศจิกายน 2518 - 6 ตุลาคม พ.ศ.2521
7. นายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ 3 กุมภาพันธ์ 2522 - 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2522
8. นายมารุต บุญนาค 26 พฤษภาคม 2522 - 3 เมษายน 2525
9. นายเล็ก นานา 3 เมษายน 2525 - 5 เมษายน 2529
10. นายวีระ มุสิกพงศ์ 5 เมษายน 2529 - 10 มกราคม 2530
11. พล.ต. สนั่น ขจรประศาสน์ 10 มกราคม 2530 - 10 สิงหาคม 2543
12. นายอนันต์ อนันตกุล 17 สิงหาคม 2543 - 6 พฤษภาคม 2546
13. นายประดิษฐ์ ภัทรประสิทธิ์ 6 พฤษภาคม 2546 - 10 กุมภาพันธ์ 2548
14. นายสุเทพ เทือกสุบรรณ 5 มีนาคม 2548 – ปัจจุบัน

ตารางที่ 2.1 จำนวนส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2551

จำนวนส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2551								
วันเลือกตั้ง	กทม.	กลาง	ใต้	เหนือ	อีสาน	บัญชีรายชื่อ	รวม	สส.ทั้งสภาฯ
26 ก.พ. 2500	4	1	6	17	12	-	30	160
15 ก.พ. 2500	11	4	8	13	3	-	39	160
30 ม.ค. 2501	12	-	-	-	1	-	13	26
10 ก.พ. 2512	21	4	9	13	8	-	55	219
26 ม.ค. 2518	23	12	15	17	5	-	72	269
4 เม.ย. 2519	28	17	29	15	24	-	114	279
22 เม.ย. 2522	1	3	15	7	9	-	35	301
18 เม.ย. 2526	8	2	25	8	13	-	56	324
27 ก.ค. 2529	16	10	36	10	28	-	100	347
24 ก.ค. 2531	5	4	16	6	17	-	48	357
22 มี.ค. 2535	1	-	28	5	12	-	44	360
13 ก.ย. 2535	9	9	36	8	17	-	79	360
2 ก.ค. 2538	7	7	46	12	14	-	89	391
17 พ.ย. 2539	29	14	47	21	12	-	123	393
6 ม.ค. 2544	9	18	48	18	5	32	130	500
6 ก.พ. 2548	4	7	52	5	2	26	96	500
23 ธ.ค. 2550	27	35	49	15	5	33	164	480

ที่มา: ข้อมูลพรรคประชาธิปัตย์ (2552 : <http://www.democrat.or.th>)